

АХМЕДХАН АБУ-БАКАР

СНЕЖНИ ХОРА

НАРОДНА КУЛТУРА

АХМЕДХАН АБУ-БАКАР СНЕЖНИ ХОРА

Превод: Стефан Стоянов, Пенчо Симов

chitanka.info

*Тази история не е празна измислица;
разказа ми я моят баща, когато люлеех люлката
на неговия внук.*

Кичи-Калайчи^[1]

ПРОЛОГ

В самата дума „аул“ се долавя далечен, проточен, отколешен зов на човек, запокитен между скали и клисури, където само гръмкото ехо с неясен екот откликва на неговото „ау“. С тази дума, изчезваща вече от употреба, наричаха в Дагестан притисналите се сякаш от ужас, отчаяние и самота, от жестокия студ и суровото време каменни, обрасли с мъх сиви сакли^[2], облепени с парчета тор и като по чудо прилепнали по стръмните планински склонове.

Веднаж обърках пътя в планините и по древния съвет на нашите старци пуснах юздата с надеждата, че конят сам ще намери верния път; но като чаткаше кротко с подковите по кремъци и гранити, той ме отведе в някакви глухи места; впрочем на дорестия сигурно бяха отдавна познати обраслите вече с пълзяща трева или затрупани с обрушени от скалите валчести камъни и засипани от свлек тесни изоставени пътеки, които водят към величествените върхове на Дюлти-Даг, увенчани от вечен сняг. Внезапно конят спря; той удряше с копито земята и разтревожен, недоволно клатеше глава, сякаш се укоряваше за някаква грешка.

Огледах се. Остра болка сви сърцето ми.

Със стотици зинали прозорци, с черни продънени врати ме гледаше изоставеният от хората аул Шубурум. Шу-бу-рум! Сякаш предизвикателно свистене на студен вятър, повлечен вой в комина, тъжен стон на планинския вълк... Не много отдавна тук живееха хора, насмешливо наричани „небежителни“. А сега е изоставен аулът на подивялата пътека като износен, стар, много пъти кърпен, съдран, неведнаж мокрен от поройни дъждове и изсъхвал на слънце овчи кожух.

Сакли полуразрушени, сакли с плъзнали по стените пукнатини, сакли с рухнали покриви... И сред тях джамия, извисила в небето минаре, сякаш умиращ е протегнал с последни усилия ръка и зове аллаха.

Какво е станало тук? Срутване? Земетресение? Или може би страшен мор е проникнал в надоблачното селение и всички, които не са били отнесени на гробището, в паника са избягали от аула? Не — затова ли така жално стенат полуоткъснатите от пантите капаци на прозорците и плаче вятърът, издухвайки останалата пепел от огнищата, край които се грееха някога веселите семейства на планинците... Виждат се черни от сажди или бели, сиви, сини вътрешни стени на стаи, полици и ниши, покрити с прашни паяжини, каменни подове, почернели от влага. В тесните улички се мята заблудилият се вятър. Ни дим, ни кучешки лай, ни мучене на идваща от пасището крава, ни звучно магарешко ридание... Не се чува тук и люлчина песен, прекъсвана от детски плач, не се чува и смях на деца, и говор на възрастни...

Недалеч на древното гробище стоят дялани надгробни камъни, високи колкото човешки бой: като че ли са се събрали и гледат, окаменели от скръб, прадедите на тези, които са напуснали саклите, мъничките поля-тераски по планинските склонове, сега обраснали в буренак. Тук и там се чува пукане и скърцане на стари греди, тежко падат камъни от порутените къщи.

Виждам съм как умира човек. Виждам съм не един път как умира планински тур^[3]. А сега виждам как умира селище, изоставено от хората...

Диво се озърта моят кон. Дали тъгата на изоставения аул му се предаде, или си спомни с болка детството и първия добър стопанин шубурумец... Накрая конят изпръхтя, унило махна с глава, сякаш се опитваше да отърси неволна сълза, и тръгна обратно.

Юздата е пусната. Не подканям коня и зная: той ще поправи грешката си и все пак ще намери правилния път.

А аз мисля за последните дни на Шубурум.

[1] Кичи-Калайчи — герой от народни приказки, дословно значи „мъдрият калайджия“. — Б.пр. ↑

[2] Сакля — къща на планински жители в Дагестан. — Б.пр. ↑

[3] Тур — див дагестански козел. — Б.пр. ↑

ЧАСТ ПЪРВА

ГРОБАРЯТ И ЧОРБАТА

Всичко започна от хинкала^[1], приготвен от пресни овнешки гърди, който свари една неделя миналата есен Хева, жената на селския гробар Хажи-Бекир. Това беше същата тази неделя, когато от града за трети път пристигна пълномощник да уговаря шубурумци да се преселят от безплодните планини в свободните Прикаспийски земи на благодат и простор, където е построено и чака преселниците напълно съвременен селище. Но както и преди упоритите шубурумци не пожелаха да оставят уютните стари сакли.

Хората бавно се разотиваха по тесните улички и изглеждаше, че влизат в нечия врата, зад която се вижда още една, и още една, и още една. Спокойно вървяха старци, поръчали вече надгробните си плочи (разбира се, без последната дата), сякаш зърнали собствения си гроб, което, не зная защо, ги изпълва с гордост и чувство на отреченост, почти святост; заобиколени от деца, вървяха загрижени планинци и планинки и разговаряха високо. Децата си подвикваха, смееха се и тичаха; те още не знаеха, че в света съществува смърт, и нехаеха за това; те нямат време, още сега, още днес ги чакат стотици радостни неща, а предстоят още по-интересни, още по-радостни — чак дъхът ти спира! И всички наоколо говореха и говореха, говореха гръмка и възбудено; така с неясен и гневен шум изпълват хралупата разтревожените пчели, когато мече пъхне вътре рошавата си лапа... Тук и там по пътя хората се спираха, размахваха ръце и доказваха един другиму това, с което повечето отдавна се бяха съгласили и се противопоставяха само малцина; всеки горещо поддържаше събеседника си; наистина това приличаше на разговор между глухи: „Ти на пазар ли?“ — „Не, на пазар!“ — „А пък аз мислех, че на пазар...“

Уви, винаги е така с децата и шубурумците: не можеш ли да ги уговориш веднага — колкото повече време минава, тяхното упорство нараства и те измислят все нови доводи и основания.

— Това е светотатство — да напуснем бащините гробове!

— Не, не, не, това не трябва да стане! Тук и земята ни познава, и ние я познаваме.

— Не току-така бабите ни нареждаха: „Да се спасят нашите деца от чудовището в равнината!“

— Нали помните нашия велик борец Мушлук от Шубурум, който надви всички борци в света, а умря от жилване на мъничък комар в равнината? Да, да, мъничък маларичен комар!

— Ако Прикаспийските земи наистина са толкова хубави, защо досега са останали пусти? Защо по-рано не се намериха желязници да живеят леко и богато?

— В приказките винаги текат реки от мед...

Но скоро говорът отмина и затихна в далечината.

Като се връщаше от събранието, Хажи-Бекир си спомни, че в къщи го чака хинкал от пресни гърди. Не ще и дума, за такава трапеза се иска словоохотлив събеседник и хубаво вино. И Хажи-Бекир взе от селмага трилитрова бутилка безалкохолно геджухско вино и по пътя към къщи все поглеждаше: кого ли да покани на гости?

Но докато Хажи-Бекир беше в селмага, хората бързо се разотидоха: всеки си имаше неотложни есенни грижи, пък и денят се случи рядко слънчев и топъл. Едни бързаха към малките ниви да прибират ечемика и царевичата, други със замах косяха закъснялата трева по оскъдните полянки между скалите и горските окрайнини, за да съберат за колхозното стадо още някоя и друга купа сено; трети работеха в краварника, на птичарника, опитомяваха коне от табуна, върнал се от летните пасища. С една дума, в колхоза имаше за всеки работа до гуша: само с настойчив труд може да се прехраниш на оскъдната шубурумска земя... Но Хажи-Бекир малко го интересуваха колхозните грижи, той си избра по-доходна професия — гробар, неговата работа е да погребва умрелите и да приготвя надгробните паметници. Не много весела работа наистина — Хажи-Бекир добре разбира това, но все някой трябва да я върши. Пък и не плащат лошо — кой дава пари, кой сирене, масло, парче плат, даже овен. Впрочем сам Хажи-Бекир никога нищо не иска, задоволява се с това, което му дават. И радостта, и недоволството той скрива в душата си.

Вървеше Хажи-Бекир из аула важно, поклащайки се, с походка, която планинците наричат: „И това е мое, и онова е мое!“ Той си знаеше цената, знаеше, че всяко семейство в аула рано или късно ще се

обърне към него. По навик селският гробар се бръснеше рядко: полуобрасналото му с четина лице според него повече съответствуваше на скръбния погребален ритуал... Гробарят беше тромав, тежък; тъмната коса започваше почти от самите вежди, а лицето изглеждаше неумело издялано от твърд камък... Той вървеше, оглеждаше се и все не намираще достоен сътрапезник. Зер да не покани този безочлив присмехулник, колхозния ловец Кара-Хартум, който ухилен влачи убит глиган: единствен той в аула яде свине, прокълнати от пророка Мохамед... Или, да речем, председателя на селсъвета Мухтар — уважаван човек, а не знам защо смята Хажи-Бекир за безделник, хрантутник, почти дармояд и все иска от него да си извади патент за тази жалка гробарска работа. Че какъв патентован гробар е Хаджи-Бекир! При това „селсъветът“ Мухтар, както винаги, бърза, сякаш някъде вече е пламнал пожар... Нима ще стане с него хубава трапеза?

А нима може да удостоиш с честта да ти бъде гост ей това нещастно човече, бръснаря Адам, куция гръбльо, който върви сега насреща, сподирен от дружина немирници, които се кривят зад гърба му. Гробарят погледна децата под вежди — и те спряха; гробарят мръдна приличните си на мустаци вежди — и децата изчезнаха сякаш в дън земя, само зад ъгъла още се чуваше бързият тропот от много крака.

— Какво искат от мене?! — примоли се Адам с гласец, пронизителен като стържене на трион. — Нищо лошо не им правя...

— А ти не им обръщай внимание...

— Аз не им обръщам, но те... Добър ден, Хажи-Бекир! — сепна се Адам, като си спомни, че още не е поздравил.

— Здравей, Адам. Е, как върви работата? Чия дъщеря се каниш да сватосаш? — позасмя се Хажи-Бекир.

Той знаеше, че злочестият бръснар десет години вече напразно си търси другарка в живота и в Шубурум, и в околните аули. Сам гробарят се ожени преди две години и беше доволен от жена си, грижлива и послушна. Хажи-Бекир едва ли обичаше Хева, но вече свикна с нея, както и с работата си, привърза се и даже скучаеше, ако се случеше жена му да я няма. Впрочем изобщо не особено разговорчив — в аула имаше поговорка „бъбрив като гробаря“ — Хажи-Бекир смяташе за непристойно да приказва с жена си, а още

повече да споделя мисли или да се съветва. Вероятно все пак професията влияе на човешкия характер... А може би професията избират според характера?

Хажи-Бекир гледаше Адам с полупрезрителна усмивка.

— Вече за момичета и не мечтая — въздъхна Адам, — поне вдовичка да се беше съгласила. Повярвай ми, скъпи Хажи-Бекир, колко е тъжно да си сам в саклята: ни огън в огнището, ни котел на огъня... Няма с кого даже дума да си размениш.

— А животът от ден на ден към гроба ни приближава!

— Да, да, животът си отива, а близък човек все няма.

— Съчувствувам ти, скъпи Адам. Жестоки станаха хората.

— Не, не жестоки — възрази бръснарят, — просто не знаят как бих обичал аз, как бих обожавал тази жена, която ще влезе в моята сакля; как бих бдял над нея, как бих я лелеял! Толкова непокътната нежност има в мене, скъпи Хажи-Бекир... Навярно не по-малко, отколкото снега на Дюлти-Даг...

И гърбавият печално поклати голямата си глава, отново въздъхна и отново заговори; не можеше да се спре, като славей, и му беше безразлично на кого пее — на дъбов пън, цветуща ливада, мрачен бивол или весело жребче; говореше, защото му се говореше.

— Да ти кажа истината, скъпи Хажи-Бекир, трябва да бъдеш самотен сред хората, за да оцениш жената. Понякога в сънищата ми се явява прекрасна непозната и тъй ми е хубаво с нея, сякаш над мен светилник се запалва. Това не е Ширин, не е Лейла^[2], но и за нея е невъзможно да се разказва с прости думи...

*Не затова е скъпа тя за мен,
че има строен стан, а затова,
че от душата ѝ съм за пленен
и ми нашепва ласкави слова...*

Когато бръснарят произнасяше стихове, гласът му се смекчаваше и ставаше почти музикален.

— Охо, та ти си поет!

— А, не. Тези редове са от чужд хурджин^[3]. А ти четеш ли поети, Хажи-Бекир?

— Не ми е до тях, а и на тях не им е до мен...

— Завиждам на поетите! Какъвто и да е сакат поетът, жените винаги го обичат. Друг човек прилича на голям орех, но отвътре кух. А поетът е винаги орехче с целебна ароматна ядка.

— Аха, аха... — рече Хажи-Бекир и с учудване почувствува, че гледа бръснаря вече с уважение, даже почиттелно. — Да, да, корави са душите на хората! — На Хажи-Бекир наистина му стана жал за този простодушен човечец. — Ако имах дъщеря, кълна се, щях да ти я дам.

— Вярно ли, Хажи-Бекир?!

— Вярно.

— Благодаря поне за хубавата дума. Нали има на земята и добри хора, затова не губя надежда — рече Адам и закрета по пътя си, но се досети и се обърна. — Към саклята ти, Хажи-Бекир, току-що свърна конник. Побързай да срещнеш госта.

И Хажи-Бекир забърза, като се мъчеше да се досети кой може да бъде това и се губеше в предположения. Той даже съжали защо не покани и бръснаря: където са двама, там ще се намери място и за трети.

А гостът излезе стар познат — скитащият молла^[4] Шахназар, същият, който преди две години случайно намина в Шубурум и венча по простите правила на шариата^[5] Хажи-Бекир и Хева. При това и моллата, и гробарят — двамата се трудят за задгробния свят; единият хвали оня свят, другият помага на хората да се преселят там... Като стана гробар, суеверен от детство, Хажи-Бекир се почувствува свещенослужител и даже научи наизуст няколко сури^[6] от корана на арабски език, от който не разбираше нито дума... Лукав е молла Шахназар, за него казват, че на вратата закача овнешка глава, а вътре продава кучешко месо. Затова е принуден да скита от аул на аул, като гледа да не се застоява. Казват още, че по-рано на въпроса: „Много ли грамотни имате?“ — отговаряли: „Само моллата!“ А сега, когато питат: „Много ли неграмотни имате?“ — отговарят със същите думи: „Само моллата!“ Колкото повече време минава, толкова по-трудно става за Шахназар и моллата дойде до извода, че ако по-рано шейтаните^[7] съществуваха отделно от хората, то сега хората са шейтани; както се казва, чуждия гръб вижда, а своя не!

Когато приятелите се изкачиха в саклята, Хева, също такава силна, снажна като Хажи-Бекир, разсипваше вече с черпак по чиниите хинкала, сварен от пресни овнешки гърди.

— Излиза, тъкмо навреме съм дошъл! — възкликна Шахназар, оправи с пръст мустаците си, за да не му влизат в устата, и засука над лактите ръкавите на стария бешмет^[8].

— Тъкмо навреме, тъкмо навреме — потвърди Хажи-Бекир, като вадеше възглавници от нишата.

Хева постла на пода мушама, сложи месо в плоски дървени съдове, галушки^[9] в чинии и отделно подправка — чесън с орехи, залети с кисело мляко. Стопанинът и гостът седнаха на възглавниците и скръстиха крака според обичая на планинците.

— Откъде взе гърдите? — попита Шахназар.

— Онзи ден погребяха един комунист... Ти го знаеш, учител беше.

— Басмилях^[10]... — промърмори Шахназар, избирайки по-вкусна мръвка. — Няма нищо по-добро от хубавия хинкал за уморения човек.

Ядяха с преголямо удоволствие, пийваха опияняващ гроздов сок: в наше време даже служителите на пророка отхвърлиха като остаряла забраната на вино за мюсюлманите, тъй като и без това няма на земята безгрешни хора. Ядяха и непринудено разговаряха за това, за онова и за всичко друго.

Майсторът на погребалните работи недоумяваше: как така, знаеш, ангелът на смъртта Азраил успява да вземе душата едновременно на арабина в Африка и на мюсюлманина от Източен Пакистан?

На което моллата с делови вид отвърщаше:

— Какво се чудиш? Ето виж, на река Сулак построиха електростанция и един човек всяка вечер натиска копчетата, а в разни аули и разни сакли едновременно пламва светлина. И това са хора, а не ангели!

После Хажи-Бекир се оплака, че ето, виждате ли, отнемат му парчето хляб: два пъти го викат в селсъвета, заплашват да го изселят от аула, ако не се заеме с полезен труд.

— А, питам го аз, този Мухтар: безполезна работа ли е да предаваш на земята мъртвите?!

— А той какво?

— Разправя: преди за това се срамуваха да искат пари! Та аз и не искам. Нима някога съм спорил? Скъперникът не доплаща, щедрият добавя: аз всичко вземам... Ех, сбърках днес, че вдигнах ръка против преселването.

— А що, и тук ли говорят за преселване?

— Отдавна.

— Помилуй аллах! Та как правоверните ще могат да оставят свещените бащини гробове?! Срам! Какъв срам!

— Срам, разбира се... А какво да правиш?

— Не, на планинеца мястото не е в равнината, ако ще там и печени питки да растат по дърветата. Аллах отдавна ни е приближил до своя престол, как ще пренебрегнем божията милост?! Не се съгласявайте!

— Та ние не се съгласяваме.

— Нищо! Всичко ще се нареди. А ти, най-важно, разкайвай се, когато пак те извикат в селсъвета. Наклепай се сам. Селсъветът обича, когато човек си прави само-кри-ти-ка.

— За мъжа е нечестно едно да говори, а друго да върши! — учуди се Хажи-Бекир.

— Нищо! Все едно, черния овен не можеш да измиеш до бяло... Но ако на хората харесва, не жали сапуна, мий и се подсмивай под мустак.

Разговорът течеше спокойно, все по стоплян от виното. Небето над саклите беше ясно, без нито едно облаче. А при това неизбежно се надигаше буря — заедно с бульона от бакърения котел, с който планинците винаги завършват трапезата. Никой нищо не подозираше. Хева наля тлъстия бульон в дълбоките узбекски пиали и първата подаде на госта, а втората постави пред мъжа си и каза: „Пийте, докато не е изстинал!“

Развеселен от виното, Хажи-Бекир вдигна с две ръце пиалата и забравил, че горещата мазнина е като разтопен метал, наведнъж изля в гърлото си повече от половината. Ох, какво стана! От ужас очите на гробаря се облециха и изцъклиха, падна от ръцете му пиалата и обля с гореща течност коленете му; захриптя и се задави нещастният, скочи, вкопчал ръце в гърлото си, затанцува, затропа и като погледна побледнялата Хева, изрева съдбоносните думи:

— Талак-талак, талми-талак!

И треснаха тези думи в саклята като небесен гръм, като планинско срутване, като изстрел от топ.

Чудна работа, смисълът на тези думи не само на нас, които живеем сега, но и на тези, които векове почиват върху склоновете на планината Биволски череп, осеяна с надгробни камъни, не е бил никога понятен. Тези думи ги няма нито в един тълковен речник, защото няма какво да се тълкува в тях. Те нищо не значат, докато не ги произнесеш на глас, а произнесеш ли ги, тогава това е бомба, хвърлена в комина, пръсваща саклята като орех, загасваща уютния пламък на домашното огнище, разрушаваща семейството. Затова авторът съветва да бъдем извънредно предпазливи в употребата на тези думи; в никакъв случай да не ги произнасяме на глас в присъствието на жената, майка на нашите деца, особено ако в къщата ни има външен човек и той не е глух като пън.

Мустаците на моллата шавнаха като на котарак, усетил мишка. Предпазливо отмести той пиалата, погледна Хева, погледна гърчещия се стопанин... Музикантът се радва, когато има сватба; моллата се радва, когато има кавга. Шахназар потри брада.

— Ай-яй-яй, навярно много те боли, скъпи! И как можа жената да не те предупреди?! А все пак не биваше да произнасяш тези думи, въпреки че... Може да не съм чул, а? Може би ти изобщо не си ги казвал, а?

— Мога да ги повторя! — изгъркори с изгорено гърло Хажигекир.

— Не! — махна с две ръце Шахназар. — Защо да повтаряш? Да, какво да се прави? Какво да се прави! По-добре беше, разбира се, да не ги беше казвал, но щом вече ги каза — нека бъде!

И Шахназар се обърна към Хева:

— Ей, жено, чу ли какво каза той?

— Чух...

— Тогава защо стоиш още? Ти вече не си му жена!

— Аз... ъ! — опита се да възрази Хажигекир, но само неясно бълбукане се изтръгна от гърлото му.

Мълчаливо се обърна Хева, мълчаливо отвори вратата, мълчаливо прекрачи прага. И само в последния миг не се сдържа: хлопна вратата с все сила. Така я бяха възпитали родителите —

покорна пред древните обичаи, привикнала да скрива желанията и мислите си, привикнала да се подчинява. Хлопна вратата — и това беше вече дързост! Хлопна я и отиде при близките си. Сега Хева при жив мъж се смяташе за вдовица.

- [1] Хинкал — чорба от месо или мляко с тестени топчета. — Б.пр. ↑
- [2] Ширин, Лейла — героини на източни легенди. — Б.пр. ↑
- [3] Хурджин — дисаги. — Б.пр. ↑
- [4] Молла — мохамедански съдия, учил богословие. — Б.пр. ↑
- [5] Шариат — съвкупност от религиозни и юридически норми на мюсюлманското феодално право. — Б.пр. ↑
- [6] Сура — глава от корана. — Б.пр. ↑
- [7] Шейтан — дявол, сатана у тюркските народи. — Б.пр. ↑
- [8] Бешмет — дълга горна дреха. — Б.пр. ↑
- [9] Галушки — варени тестени топчета. — Б.пр. ↑
- [10] Басмилях — В името на аллаха. — Б.пр. ↑

МЪЖЪТ ОМЪЖВА ЖЕНА СИ

Близко два часа се мята из стаята Хажи-Бекир като ранена мечка. И през цялото време Шахназар се стараяше с разни средства да облекчи болката му. Най-много помагаше леденостудената вода, която гробарят пиеше от кумгана^[1] на малки глътки. Вече трети път услужливо пълнеше Шахназар кумгана, макар че коремът на Хажи-Бекир беше пълен с вода като мех с овче мляко.

Но с постепенното затихване на болката нарастваше разкаянието: с излизането на Хева в саклята стана неуютно и пусто. В тези минути Хажи-Бекир ненавиждаше своя желан гост: така или иначе, Шахназар е строг пазител на планинските традиции и ако не беше в саклята, гробарят можеше някак да се измъкне, да каже на Хева... Е, малко ли нещо може да се каже за утешение на обидената жена!

Накрая той не се стърпя и жално възкликна към Шахназар, който прехвърляше кехлибарената броеница с червено пискюлче:

— Какво направих аз?! А?

— Ти за какво? — спокойно попита моллата, като за секунда спря да мърмори молитвата.

— Как какво?! Не виждаш ли, че си разруших семейството?

— Не е голяма бедата. И после ти сам произнесе тези думи, а като че ли упрекваш мене.

— Не, не те упреквам. Ама аз в яда си!

— В яд или не, но мъжката дума е твърда.

— Да, но как ще... Какво ще правя сега?!

Шахназар едва забележимо се усмихна:

— Знаеш ли какво говорел турският султан, когато се оказвало, че е отрязана главата не на този, комуто трябвало да я отрежат? Не знаеш? Той просто мълчал, като напълвал устата си с вода. Напълни я и ти.

— Но аз не искам да живея самотен! — завайка се Хажи-Бекир.

— Вместо да възстановяваш кана от парчета, по-добре е да направиш нова! Ти знаеш ли какво трябва да предшества връщането на предишната жена?

— Да, зная, но не желая до моята Хева да се докосва някакъв негодник.

Работата е там, скъпи читателю, че по строгите правила на неписания закон разведената с такива думи жена може да се върне само след като поне за една нощ стане жена на друг. Сутринта новият мъж трябва да хвърли в лицето ѝ същата тази формула на развода. „Диво!“ — ще кажете вие. Но какво да се прави: такива са правилата на шариатския брак!

Странно са устроени хората! Е, избухнал си, а сега съжаляваш — като че ли няма нищо по-просто: иди, извини се, разкай се. С една дума, поговори с обидения откровено и честно. Но не: измислили хората разни правила, закони, обичаи, задръстили с тях живота като жилище със стари мебели за голяма радост на разни мошеници и нехранимайковци, от тези, които умеят и през ключалка да се промъкнат... На кого от нас не се е случвало за стотен път да потрива удареното коляно и съкрушено да мисли: „И за какво са ми толкова вехтории? Да остави човек най-необходимото...“

— Но това е неизбежно — строго възрази Шахназар.

— Ти потърси, ти можеш да намериш изход!

— Всичко е в ръцете на аллаха...

— Колко?

— Какво колко?!

— Вземи колкото искаш, но ми върни жената такава, каквата си отиде — каза Хажи-Бекир. — Сто рубли...

— Не искам да ставам търгаш — отвърна Шахназар, като поглади бузата си с два пръста. Гробарят добре знаеше навиците на моллата.

— Добре, съгласен съм. Нека да са двеста...

— Трябва да помисля, да помисля... Ох, колко трудно се мисли! Защо ли е така, а? — чудеше се Шахназар. — Лошо е, брат, когато в джоба ти свири вятър...

И едва след като Хажи-Бекир извади от кесията и му предаде две сторублевки, служителят на вярата дълбоко и дълго се замисли. И изведнаж изрече мисъл, в която за разстроения гробар имаше малък и неуверен, но все пак проблясък на надежда.

— Имаш ли в аула човек, на когото можеш да разчиташ както на себе си?

— За какво? — не разбра Хажи-Бекир.

— Привидно ние ще венчаем Хева за него, ще я заведем при него, ще се договорим да не я докосва, а сутринта Хева ще се върне при тебе.

Хажи-Бекир хубавичко поразмисли и просия! Да, Шахназар не е глупак, знае как и какво да направи, че от парчетата отново да слепи кана. Но сега трябва много и много сериозно да помисли: на кого да се довери? Може би на едноокия Раджаб, колхозния магазинер? Но той е женен... Как ще заведеш при него Хева? Не, не става. Може да се уговори със стария Али-Хужа? Много е бърлив и за никакви пари не ще запази тайната...

— Е, имаш ли такъв човек в аула? — отново попита моллата.

— Имам! — изведнаж зарадвано извика Хажи-Бекир. — Имам!

— Кой е той?

— Адам. Ти го знаеш: жалкото, дребно, гърбаво човече.

— А Хева ще се съгласи ли?

— Ще я склоним! Ти умееш да сплашваш хората: изплаши родителите ѝ, а те ще направят своето. Пък и за какво им е да хранят дъщеря-вдовица?

— А той, този гърбавият, женен ли е?

— Не, ти пък! Коя ще се омъжи за него?

— Тогава на работа! Да не отлагаме!

И Шахназар решително стана.

Моллата нямаше търпение. Сега, когато парите лежах в джоба му, той се стремеше по-скоро да извърши обряда и да си отиде. Старият опит подсказваше: не чакай да видиш какво ще израсне от посято; ненапразно се казва — сяла стрина боб, родили се дървеници!

Най-напред те посетиха родителите на Хева и Хажи-Бекир, както подхожда на планинец, учтиво сведе глава и помоли за прошка; после се извини пред Хева, въпреки че опареното гърло още го болеше и повече от всичко сега му се искаше да напердаши жена си с камшик. Но какво да прави? Трябва да изглежда смирен. „А камшика ще си дочака — мислеше Хажи-Бекир, — само да се върне!“ Шахназар произнесе дълга проповед за страшните наказания в задгробния свят за непокорниците и упорстващите, понеже е казано, че от котела чакай сажди, от злото — зло, и още се казва, че от доброто човек ще

разцъфне, а от злото ще завехне... С една дума, разсъждаваше, без да млъква, така че брадата му шаваше и се движеше, и скачаше, и се гърчеше, и се мяташе, а накрая моллата я поглади, сякаш я похвали, и завърши проповедта с една сура от корана на арабски език, която не разбраха и от това повече се изплашиха. За първи път в живота си Хева се опита да възрази, но родителите ѝ настояха и тя се покори.

Тримата се отправиха към саклята на Адам.

Стадото вече се върна в аула, здрачът се сгъсти, над покривите се издигна дим, прозорците светнаха и децата се прибраха от улицата, бързайки за вечеря. Саклята на Адам стоеше самотна, настрана от аула, като че я бяха прогонили вън за някакво провинение пред обществото. И край саклята растеше единственото в селцето дърво — впрочем не зарзала, не слива, не ябълка, а обикновена топола. Никой от старците не може да си припомни някога да са докарвали в аула фиданки от такива безполезни дървета и на въпроса откъде се е взела тополката само разперват ръце и повдигат към небето очи, като че ли намекуват за вмешателството на самия аллах.

Нито един прозорец не светеше в безмълвната сакля; Адам се хранеше със сухоежбина, огън в огнището не палеше, вечеря не приготвяше. От раждането си селският бръснар нито един път не беше ходил в града, не му се бе случило, но жадно разпитваше за града другите. Най-много се възхищаваше Адам от това, че там няма нужда да готвиш в къщи, че може да отидеш, да платиш и да си похапнеш, каквото искаш — млечна супа, лапша с кокошка, а още по-добре бобена чорба, а за второ — хубаво парче месо, изпечено на скара, или пилаф от леща. Та това е почти райски живот! Как искаше Адам да се засели там, където има гостилница, където има хотел, където има клуб и всяка вечер (даже казват и през деня!) се прожектират филми. Ама да се пресели сам, не му се искаше, страхуваше се, а и трудно му беше да се раздели със съселяните: лоши или добри, с тях Адам е свикнал и само се сърди, че упоритите шубурумци не искат да се спуснат на морския бряг от своите голи скали. Както винаги Адам по-рано легна да спи, за да може по-скоро да забрави самотата, да се развлече със сладки мечти и хубави сънища, в които жадно целуваше и момичета, и вдовички; целуваше — и бе щастлив! Чукане по вратата пробуди Адам от това щастие. Отначало той мислеше, че и чукането му се присънва, но чукаха твърде настойчиво и силно: така насън не се чука. Сънен,

топъл, поклащайки се в просъница, Адам някак си се облече и по чехли забърза към вратата; вървеше и му се струваше, че той не е Адам, а героят от народната приказка Палдакуч, на когото тъкмо така почукали през нощта, а когато Палдакуч отворил, пред вратата стояла черноока, чернокоса красавица, която казала: „Ти ме викаше в съня си, и ето, аз дойдох!“

Най-после вратата се отвори със скърцане и бръснарят позна късните гости. Недоумяващ ги покани в саклята. Когато светна газената лампа, пред очите на дошлите се показа стаята, в която всичко беше неразтребено, разхвърляно, мръсно: не беше лесно веднага да се намери място за сядане.

Като се прекъсваха един друг и размахваха ръце, моллата и гробарят захванаха да обясняват на Адам какво искат от него. Скоро на гърбавия му се завъртя главата: неопитен в тънкостите на шариата, полусънен, той съвсем се обърка; отначало се опитваше да разпитва, но колкото повече му обясняваха, толкова по-малко разбираше и накрая реши, че е най-добре просто да се съгласява с всичко, което казваха тези почтени хора. И когато го попитаха: „Какво ще кажеш?“ — той промълви, като кимна сериозно: „Всичко е ясно!“

За всеки случай Шахназар и Хажи-Бекир още няколко пъти повториха всичко отначало, а след това моллата пристъпи към брачния обряд. Той постави един до друг невзрачния Адам и снажната Хева — също както преди две години беше поставил един до друг Хева и Хажи-Бекир.

— Как се казваш? — попита моллата, като спря да прехвърля броеницата.

— Ти какво, подиграваш ли се с мене?! — възмути се Хева. — Не знаеш ли как се казвам? Та аз днес те храних с хинкал...

При споменаването на хинкала гробаря пак го заболя гърлото; той се намръщи и плю: слюнката му беше горчива. Шахназар недоволно поклати глава и възмутената Хева плесна с ръце.

— Вагарай^[2]! И не го е срам, такъв голям човек и така да лъже... — тя се обърна към Адам. — Разбираш ли, той отрича, че съм го гощавала с хинкал...

— Не отричам — възрази Шахназар. — Моля да не прекъсваш и да отговаряш, когато питам. Така трябва.

— Отговаряй, като ти казват! — допълни и Хажи-Бекир.

— А ти не заповядвай, не си ми мъж! — пресече го Хева, учудена сама от дързостта си; впрочем тя все още се чувствуваше несправедливо обидена.

Моллата не позволи на Хажи-Бекир да възрази нито дума, още веднаж обясни, че се извършва религиозен обред и той трябва да се извърши чинно и благолепно.

— И така, как се казваш, жено?

— Хева се казвам. Хе-ва!

— Съгласна ли си да станеш жена на този човек, който смирено стои до тебе?

Моллата посочи Адам, който гледаше Хева с жадно любопитство, безсилен да отмести погледа си.

— Не! — каза Хева.

— Не говори така, дъще моя... Времето е скъпо за всеки! — колкото може по-меко възрази Шахназар.

— Кажу ми, добричката ми, „да“! — промълви Адам.

— Добре де, да!

— Ще обичаш ли ти, дъще моя, този човек, докато смъртта ви раздели? — отново запита моллата.

— Какво приказваш ти? — трепна Хажи-Бекир. — Как така?! Утре тя трябва да се върне.

— Ама ти не се бъркай... Така трябва! Е, отговаряй, дъще моя!

— Не. Тоест да...

Вече и Хева се беше уморила от тази церемония.

— Добре, дъще моя! А ти как се казваш? — обърна се моллата към бръснаря.

— Какво? — гърбавият не разбра веднага, че се обръщат към него.

— Как се казваш, питам.

— Аз ли?

— Разбира се, не аз, щом аз питам.

— Та мене всяко куче ме знае...

— Името, името ти!

— Адам. Но така никой не ме нарича.

— Не за това става дума. Съгласен ли си да станеш мъж на тази жена, която стои до тебе, покорно склонила глава?

— И още как!

— Ще я обичаш ли, докато смъртта ви раздели?

— Да. Готов съм да я обичам и след смъртта.

— В такъв случай пророкът е съгласен вие да станете мъж и жена! — провъзгласи моллата.

— О, благодаря ти, пророче! — Адам вдигна ръце към прашния таван.

Шахназар измърмори молитвата и добави, обръщайки се към Хева:

— Ти ще си отидеш от него само тогава, когато той каже тези думи, които днес произнесе бившият ти мъж. Разбра ли?

— Разбрах — покорно отвърна Хева.

— Е, работата е свършена — васалам вакалам^[3]! Време е аз да тръгвам на път, а ти, Хажи-Бекир, да си идеш в къщи.

— Да, да! — каза Хажи-Бекир и стана, усмихна се на гърбавия, потупа го по рамото и каза: — А ти, Адам, внимавай! — И го заплаши с пръст.

— Хажи-Бекир, скъпи, не се тревожи. До веки няма да забравя добрината ти. Благодаря, че удържа на думата си. Ти си истински мъж!

— Каква дума?! — учуди се Хажи-Бекир.

— Нали днес се закле да ми дадеш дъщеря си за жена. Дъщеря нямаш — затова доведе жена си. Виж колко си добър! — възхитено каза Адам, като изпращаше гостите. На вратата той се обърна към Хева: — А ти, скъпа, пригответи хубава вечеря, трябва да отбележим този ден!

— Ама че противен глас имаш... — промълви Хева.

— Какво е гласът, мила! Патокът неприятно кряка, но нежно люби...

— Я гледай, говори като истински мъж! — засмя се Шахназар.

— Че какво пък?! — весело възрази Адам.

— Хайде, карай! — каза Хажи-Бекир, доволен, че най-после всичко се уреди, и като се озърна, добави: — А ти, Хева, не позволявай да те обиждат.

— Как не! — троснато отговори Хева, разпалвайки огъня в огнището. — Стига са ме обиждали, до гуша ми е дошло...

— Защо да я обиждам?! — жално занарежда Адам. — На ръце ще я нося!

Моллата и гробарят пригнаха, като си представиха Хева на ръцете на малкия гръбльо: шегата беше превъзходна.

И само Хева даже не се усмихна. Винаги безропотна, тя правеше всичко, каквото ѝ нареждаха родителите; после се ожени и започна да прави всичко, каквото ѝ нареждаше мъжът и каквото трябваше, според нейните представи, да прави жената: переше бельото, доеше кравата, готвеше, подреждаше къщата, оправяше леглото, точеше длетата, с които мъжът ѝ дълбаеше орнаментите и надписите върху каменните надгробни паметници.

Адам изпроводи гостите до саклята на Хажи-Бекир, където Шахназар се покатери на коня; тук моллата за първи път видя хубавата астраганена папаха на бръснаря и веднага помоли с пресипнал от алчност глас да му я продаде. Но благодарният и щедър гърбушко предложи да се разменят; впрочем папахата на моллата още не беше съвсем износена...

Доволният Шахназар замина в нощта, тананикайки в брадата си известната песен: „Хубаво е, когато всичко е наред, когато грее слънце, хубаво е, когато на небето има месец, хубаво е, когато в джоба ти дрънкат пари! Леко се върви, леко се диша, леко е да си умен, когато имаш пари!...“

А бръснарят забърза към селмага, за да купи за вечеря също такава бутилка, каквато днес видя в ръцете на Хажи-Бекир: човек неопитен, той мислеше, че жените трябва да се поят със светло геджухско вино.

А когато се върна с бутилката в къщи и отвори вратата, замря, не вярваше на очите си: в стаята беше подредено, чисто, уютно и топло, в огнището весело прасяха дървата и играеше златист пламък, на огъня кипеше котел, а до огнището седеше Хева и приготвяше подправка за лецената чорба. Поразен стоеше гърбавият и не смееше да престъпи прага. „Ето какво значи жена в къщи!“ — мислеше той очарован.

— Защо се спря? Влизай! — каза Хева.

И Адам влезе в стаята.

[1] Кумган — висока кана. — Б.пр. ↑

[2] Вагарай — възглас на учудване. — Б.пр. ↑

[3] Васалам вакалам — възглас в смисъл: „Готово!“, „Работата е свършена!“ — Б.пр. ↑

СЛУХОВЕТЕ СЕ РАЖДАТ НА ГУДЕКАНА

А Хажи-Бекир, за да съкрати чакането, веднага легна да спи. Но непривично тихо беше в саклята, не се чуваше до него дишането на Хева, стаята изглеждаше празна и неуютна и гробарят напразно се обръщаше от една на друга страна. Не се стърпя, облече се Хажи-Бекир, плю ядосано и се закани утре хубаво да натупа Хева, а сега тръгна да убие времето на селския гудекан — място, където се събират жителите на селото да поприказват, да разменят новини, заедно да помислят за станалото в Шубурум, в Дагестан, по цялото земно кълбо и даже в космоса.

Вървеше Хажи-Бекир по тъмните улички, нарядко осветени от оскъдната светлина на прозорците, тропаше по камъните, спъваше се, но всичко това за него беше привично, обикновено; пък и Хажи-Бекир никога не е мислил, че може да се живее другояче, че някъде има осветени улици, асфалтови пътища, градини и паркове, кина, театри, концерти, изложби... Дорде човек не знае, че има на света портокали, задоволява се с моркови. На мнозина в аула им се струваше, че добре си живеят — има хляб, има с какво да се облечеш, има сакля, има огнище, има петли, има кози и даже овни... Столетия биха могли да минат над Шубурум и всичко би си останало както преди. Лошо е, когато човек е спокоен, когато го напускат любознателността и дързостта, горещото недоволство от себе си и другите: старее тогава човек, затлъстява и става мързелив; от живо същество се превръща в полурастение, на което са достатъчни топлината и препитанието...

Шубурумският гудекан е уютно местенце под верандата на селския ловец Кара-Хартум. Както е известно, планинската сакля от втория етаж е опасана с издигната на диреци веранда. Тъкмо тук, под верандата, са нахвърляни безредно камъни и трупи, на които седят събеседниците. Когато ловецът си е в къщи, той слага на прозорчето на първия етаж газена лампа... В Шубурум все още няма клуб, макар не един път да решаваха всички заедно, че клуб трябва да се построи. Ама така стана, че се задоволяват с гудекана под верандата, а редките кинопредставления или пък лекции провеждат в джамията. Впрочем

хората не роптаят: на гудекана са се събирали бащите, събирали са се и дедите, затова на внуците всичко тук даже им е мило.

Днес тук има много народ. В планинския аул под самите снегове на Дюлти-Даг вечерите са хладни и хората са облечени топло, повечето в кожуси с дълги ръкави. На най-почтения камък седи важно сухият старец Али-Хужа. В миналото Али-Хужа е бил червен партизанин, в схватка с турците при аула Маджалис е загубил палеца на дясната си ръка, но и сега, като забрави, някой път възкликва: „На!“ И показва десния си юмрук без палеца. Горещ ентузиаст на новия живот беше Али-Хужа, пръв се спусна от планините на общонародния строеж, когато копаеха Октомврийския канал, за да напояват сушавите земи около Каспий. Но и той с годините поулегна и изчерпи силите си сред спокойните, самодоволни шубурумци, стана просто селски шегобиец. Но в това отношение той има неуморим съперник, стария Хужа-Али, с когото, казват, от раждането си Али-Хужа нито веднъж не е бил на еднакво мнение. Кажете Али-Хужа, че това е бяло, а Хужа-Али вече протестира: „Не е вярно, черно е!“ И никакви посредници-маслиатчи^[1] не могат да ги приведат към общ знаменател. И всъщност така е по-добре, защото от бяло и черно само сивота може да се получи. Впрочем сега Хужа-Али го няма на гудекана и затова разговорът е по-тих и по-сериозен: говорят за преселването долу, в равнината. Али-Хужа съжالياва, че сутринта не е могъл да дойде на събранието.

— Аз съм бил в равнината — казва той, — видял съм какво селище са издигнали предишните ни съседи. Може така да се каже: най-после хората станаха хора! Такива лозя, че за един ден не можеш ги обиколи с автомобил. Във всяка къща вода, канализация, чистота, уют, в прозорците надзъртат дървета, птиците пеят с пълен глас... И във всяка къща кино.

— Какво кино? — попита някой, като се почеса по врата.

— Нарича се те-ле-ви-зор. Леж си на дивана и гледай какво става в Африка, в Америка, в Махачкала, в целия свят...

— В целия свят?!

— Да, само нашия аул там не показват. Ех, жалко, че не бях на събранието! Как щях да се изкажа.

— И без тебе приказваха! — възрази едноокият Раджеб, магазинерът: той отново бе престроил саклята си и сега не желаше

никъде да се преселва. — Не се безпокой, всекиго попитаха — да или не!

— И ти каза „не“?! Муле дългоухо! Какво хубаво има в тия камънаци? — Али-Хужа посочи с ръка наоколо. — Не да питат, а да гонят трябва всички отгук, да ги изхвърлят...

— Затова е съветската власт, за да пита — отвърна Раджаб, като разгръщаше вестник и се опитваше да чете на слабата светлина, която падаше от прозореца на саклята.

— Дърпали магарето към рая — ушите му скъсали, теглили го назад — опашката му откъснали. Малко ни е разумът! — печално заключи Али-Хужа. — Какво ще си чешем езиците, от лаф пилаф не става... Я ми дай парче вестник да си свия цигарка.

В този момент дойде и селският гробар Хажи-Бекир. Макар и да вървеше важно, сърцето му се свиваше: ами ако тук вече знаят какво се случи днес с него? Но, види се, никой не знаеше. Хажи-Бекир поздрави учтиво и приседна до Раджаб.

— Какво си забил нос във вестника като кон в торба със сено? — отново повтори Али-Хужа. — Дай, казвам, хартийка...

— Почакай, уважаеми! Тук има новини... — махна с ръка магазинерът.

— Какви новини пък още! Всички новини знаем...

— Още един човек полетял в космоса — вметна Искендер, секретарят на селсъвета.

— Че какво, напълно е възможно — съгласи се Али-Хужа. — С очите си видях — там в равнината — как без квачка люпят пилета. В наше време с това не ще учудиш никого.

Али-Хужа освободи изпод шубата нагръдника на черкезката^[2], измъкна от газира^[3] патрон и го изсипа на дланта си... — Да не мислите, че е барут? Не, най-обикновен тютюн. Както виждате, и в старата форма може да се вложи ново съдържание.

— Все пак ние живеем в атомния век! — важно произнесе Кара-Хартум. И всички си спомниха неотдавнашната — преди около пет месеца — лекция за атома, от която щубурумци нищо не разбраха, но единодушно кимаха, че са съгласни с лектора. И само Хужа-Али поиска разрешение да зададе въпрос... „Всичко е ясно! — каза той. — Едно не разбирам: как в бонбона «възглавничка» мармеладът попада точно в средата?!“ И сега, като се сетиха за Хужа-Али, мнозина се

засмяха, а старият Али-Хужа нахлупи папахата на Кара-Хартум до самите му очи и каза: „Ех ти, атомен век!“

Настана тишина! А тишината на гудекана всякога е кратка и тревожна, като в родилен дом до първия вик на новороденото.

— Вах, вах, вах! — изплашено извика едноокият Раджаб. — Какви работи стават!

— Защо плашиш хората?! — Али-Хужа издебна момент и все пак откъсна доста голямо парче вестник. — Вах, колко си учуден, като че гредя ти е паднала на главата! Какво става?

— Ох, лоша вест! Хора, какво ще стане сега?! — завайка се едноокият.

— Дай да прочета! — Кара-Хартум искаше да грабне вестника, но магазинерът не го даде.

— Ето тук — тупна той с ръка по вестника — е писано, че са попаднали на следи от каптар...

— От какво, от какво? — раздадоха се тревожни гласове.

— От каптар.

— Това пък какво е?

— Ама че сте и вие! Кой не знае за каптаря?! Та това е *снежният човек*! Във вестника пише, че са го видели в планините на Памир и в нашите планини.

— Я, я дай тука! — Кара-Хартум изтръгна най-послед вестника от ръцете на едноокия Раджаб и приседна по-близо до прозореца.

— Какво пък, всичко се случва... — вметна Али-Хужа, слюнчейки края на цигарката. — Аз сам, със собствените си очи, видях, как без квачка люпят пилета. Нищо чудно!

— Каптар ли? Дали той не викаше миналата нощ? — обади се и Хажи-Бекир.

— Да, да, и аз чух вик — подхвана Кара-Хартум. — Такъв вик, че даже си рекох да не стане срутване!

Хората на гудекана се разшаваха, струпаха се един до друг. В тези места, където често има лавини и срутвания на камъни, където от мълнии загиват хора, където в най-горещия месец падат нечувани градушки, от които даже бурките^[4] не могат да спасят овчарите, в тези места лесно вярват на слухове. А пък щом е написано във вестника...

— И аз чух!

— И аз!

— Дали наистина е крещял каптарят?! — усъмни се Искендер и се почеса под папахата.

— Само каптарят ни липсва... — тежко въздъхна Хажи-Бекир.

— Снежен дявол! Чудеса! — извика, сякаш се събуди, едноокият Раджаб.

— Аз познавах баща ти. Познавах и дядо ти. На прадыдо ти съм бръснал главата — такива си бяха дяволи, както и ти! — засмя се Али-Хужа, дълбоко всмукна, изпусна дим от ноздрите си и огледа разтревожените хора на гудекана, учуден, че никой не отвърна със смях на шегата му.

Но на шубурумци не им беше до смях. От детство им бяха разказвали страшни приказки за каптари, бяха ги плашили с тези безобразни, страшни дяволи на вечните снегове, които някой път изяждали самотните пътници. И макар че никой никога не беше виждал каптар, шубурумци можеха по старите приказки да опишат външността му. Не се схождаха само в едно: човек ли е това или животно?

— За вика ли говорехте? — сети се Раджаб, голям любител, както се изразяват планинците, да сипва сол на прясна рана. — Ама и аз го чух! Ужасен вик! Като че таралежи заиграха върху мене. До сутринта не мигнах.

— Глупости! — прекъсна го Али-Хужа. — Аз нищо не съм чул.

— Та тебе и с топ не могат да те разбудят — възрази Кара-Хартум, — сам разказваше как през гражданската война под носа ти откраднаха локомотив на станция Манас.

Но и тази шега не развесели хората.

Към гудекана се приближи развълнуваният от нещо Хамзат, племенник на Али-Хужа. Миналата година Хамзат завърши ветеринарен институт, изпратиха го в Шубурум и той се съгласи, макар и с нежелание.

— Пребледнял си като мъртвец, какво ти е, а? — попита го секретарят на селсъвета Искендер.

— Беда! — глухо отговори Хамзат и всички глави изведнаж се обърнаха към него.

— Каква беда?!

— Вълци разкъсали расовия бик. Миналата нощ... Изобщо тук за мен няма живот, а само несполуки... Кой ще ми даде да запуша,

приятели?

В аула уважаваха ветеринарния лекар и от всички страни се протегнаха ръце с отворени пакети цигари. Искендер не се удържа, взе и за себе си цигара от случилата се близо кутия, макар че в джоба му лежеше пълно пакетче. Такъв си е характерът на човека!

— Намерил си за какво да се кахъриш! — възрази Раджаб. — И без туй бикът е прекалено голям, а кравите ни са малко по-големи от магаре, затова и не можеха да раждат, измираха... Има, брат, друга, по-страшна беда...

— Какво още е станало? Вие май нещо сте се изплашили...

— Разбираш ли: появил се снежен човек. Каптар! Аз сам чух неговия вик и досега...

— Не можеш да се опомниш?

— Не се смей, Хамзат, работата е сериозна. А ако изведнаж той дойде в аула?!

— Представи си, голяма беда ще бъде, ако каптарят ти погъделичка петите.

— Ами ако влезе в моя склад? А там... документите ми, сметките, всякакви партакеша... А? Нима не сте помислили за това?

— Много са му притрябвали твоите книжа!

— Ехе, злобно се шегуващ, Хамзат! Ами ако изведнаж подпали книжата? За да се погрее. За него е празна забава, а за мен, магазинера, съд.

Хамзат се подсмя.

— Каптарят — това е животно. Звяр! А зверовете се страхуват от огън и не умеят да палят кибрит. Ти по-добре кажи, как така миналата година се изхитри да изпишеш за плъховете два центнера^[5] сирене? Знаеш ли какво казват: ако котелът е открит, котката трябва да има съвест!

— Вах, самият аз съм смаян, каква ненаситна твар са тези плъховете. Съжалявам, не догледах. Признавам: виновен съм!

— А щом е така — намеси се Али-Хужа, като се възползува от правото на по-възрастен (на гудекана не е прието да се прекъсват словесните двубои), — я събери ти, братле, от целия аул котките и пази колхозното сирене.

— А котките не ядат ли сирене?! — учуди се магазинерът.

Като порив на вятър се разнесе смях по гудекана.

— Ще изядат, но не толкова — каза Хамзат и потупа магазинера по рамото. — Ето аз търся тема за научна работа. Дали да не се захвана с изучаването на тези ненаситни шубурумски плъхове? Какво мислите, добри хора?

— Ехе, нима подобава на мъж с очила да се занимава с такава подла твар?! — не се сдържа Кара-Хартум. — Ти би могъл, скъпи Хамзат, да се заемеш с каптаря. Даже във вестниците пишат за снежния човек...

— Но той не е човек, а животно — възрази Хамзат.

— Какъвто и да е! Изведнаж ще се прославиш в целия свят — зарадва се Раджаб на възможността да отвлече хората от своя склад. — Ученият Хамзат, син на Абдурахман от рода Али-Хужа, родом от аула Шубурум! Добре ли звучи?

— Звучи я! — възкликна Кара-Хартум.

Хората се шегуваха и не знаеха колко точно тяхната шега попадна в целта. Хамзат отдавна търсеше тема за дисертация и не му се искаше да вземе от простите, обикновени теми, върху които така много и така скучно се пишат дисертации. Не, той мечтаеше за сензационна тема; искаше му се да се прослави и тогава да се измъкне завинаги от омразния му Шубурум. В края на краищата би било чудесно — дисертация „За произхода, биологическите форми и поведение на каптаря, наречен още снежен човек“.

„Та това е неразработена целина за учения!“ — мислеше Хамзат.

Тази вечер във всички сакли на Шубурум влезе смайващата вест за появяването на снежния човек. Както виждате, на гудекана се раждат не само приказки, истории, не само се съчиняват песни — тук възникват и слухове, легенди, сплетни, в които доверчивите шубурумци свято вярват.

Дори Хажи-Бекир, и той, легнал в постелята си, дълго размишляваше за каптаря и даже го видя насън, но не зная защо, много му приличаше на гърбавия бръснар Адам.

[1] Маслиатчи — избрани от населението лица за решаване на спорни въпроси. — Б.пр. ↑

[2] Черкезка — вид горна дреха. — Б.пр. ↑

[3] Газири — ушити върху нагръдника на черкезката гнезда за патрони. — Б.пр. ↑

[4] Бурка — кавказки ямурлук. — Б.пр. ↑

[5] Центнер — мярка за тежина, равна на 100 кг. — Б.пр. ↑

АДАМ И ХЕВА

В Шубурум, както във всички планински аули, рано лягаха и рано ставаха, особено през есента, когато има толкова неотложни работи. Пропя петел, поруменя небето на изток над планината Асаламуалейкум, обагриха се с нежен пурпур снежните върхове на планината Ваалейкумсалам. Замучаха крави, подгонени от планинките към стадото на аула, зареваха биволи, оглушително заридяха магарета, залаяха кучета. Утринният дим от комините се вдигна право нагоре и се вля във високите прозрачни облаци. Всички признаци обещаваха хубав ден.

Имаше в аула грижливи стопанки, които в този ранен час вече се връщаха с наръчи трева: от тревата стърчаха дръжките на сърпове. Уморено вървяха планинките, прегърбени от товара, а мъжете стояха пред саклите и се хвалеха един на друг: „Я виж мойта, мойта: повече от всички мъкне! Това се казва жена!“

Да, тук, в планинския аул, всичко лежеше на женските плещи. И то не само защото тук машините не могат да преминат, да завиват, а товарните мулета са малко, но и по силата на стария навик. „Мулето в стопанството е излишна грижа — казваха планинците. — Защо? Слава на аллаха, в къщи има жени, сестри, снахи...“ И планинките от малки привикваха към тежък труд, на тях и на ум не им идваше да се възмуцават или да протестират, нали така живеят всички! Тук, в планините, всеки работеше колкото можеше, колкото сили имаше. Иначе е невъзможно: лятото е късо, не поработиш ли до седмо изпотяване — през зимата ще има да патиш. Само за служителите от селмага и селсъвета, болницата и училището, за бръснаря имаше работен ден, а в къщи отмора за техните семейства донасяше само нощта.

Единствен селският гробар живееше в аула като свободен художник: лягаше си, когато му хрумне, и ставаше, когато си поиска. В края на краищата не всеки ден умират хора. А да подготвяш много надгробни паметници в запас, не трябва: клиентите ще започнат да

избират и да капризничат... Пък и могат да сметнат това за лоша прокоба: „Ох, ще кажат, колко смърт желаш ти на аула!“

Леко щеше Хева да се справи с простото стопанство на Адам: ни крава, ни овце, ни кокошки, ни куче; даже котка не се гали в краката ти в запуснатата сакля на бръснаря. Но току замира ръката на Хева с цепеницата, която трябва да сложи в огнището, с парцала, с който бърше прах в нишата. Замира ръката, а на лицето ѝ трепва странна смутена усмивка. Като че ли се учудва, повдигне Хева рамо, трепне, озърне се в празната стая и с упрек поклати глава: нещо нередно става с тебе, Хева! И отново кипи работата в силните ѝ, чевръсти ръце. А после пак се спре и се вцепени. Ето, взе парче огледало (казват, че обущарят няма обувки, а бръснарят — хубаво огледало), взе огледалото и се взря в него с учудване и любопитство.

В този момент почукаха на вратата. Хева бързо остави огледалото и се обърна.

— Влез, какво чукаш в собствената си сакля — високо каза тя.

Вратата се отвори, но влезе не Адам, влезе селската лекарка Айшат, на която е поверено здравето на шубурумци. Като истинска планинка, Айшат е усърдна, грижлива, тя завежда прегледите в амбулаторията, лекува в болничката с четири легла, ходи при повикване в къщи, навестява болните и без повикване: с една дума, не изпълнява задължения, а живее и се вълнува. Ето и сега тя дотича в отдалечената сакля, изплашена, че на Адам е станало лошо, а той е човек самотен. Вчера поръча на Адам да се яви повторно на преглед, гърбавият не дойде и разтревожената лекарка вече тропа в саклята...

— Хева?! — възкликна Айшат, като прекрачи прага.

— Да... — смутено отговори Хева. Те бяха стари приятелки и не един път се случваше заедно да приготвят в моминската стая пелмени — курзе. Но съдбата им беше различна: Хева рано напусна училище, помагаше на майка си, а после я ожениха за мрачния Хажи-Бекир; Айшат съумя да се пребори с науката, стана даже лекарка, а все още само мечтае за жених, който трябва да бъде необикновен човек и, разбира се, не шубурумец. И сега, когато приятелките се срещнеха, Хева ставаше плаха и смутена, може би защото в аула смятаха Айшат за голям човек.

— Ти тук?

— Да...

— Как попадна тук?!

— Седни, приятелко — тихо каза Хева, усмихна се и потегли Айшат за ръкава към софата. — Отдавна не сме седели една до друга. — Хева притисна с длани зачервените си бузи. — Вярно, аз днес не съм такава, както винаги, нали?

— Вярно... А какво се е случило?

— Ой, просто ме е срам да ти разказвам... Разбираш ли... С една дума, омъжиха ме.

— За кого?!

— За Адам.

— Какво?! Нищо не разбирам. Нали беше омъжена за Хажи-Бекир!

— Е, това беше вчера!... А ти слушай...

И Хева започна да разказва. Айшат слушаше и негодуваше, и се възмущаваше, и казваше, че щом като Хажи-Бекир се е опарил, трябвало да го викнат в амбулаторията; и никога не е мислела, че един още млад човек — Хажи-Бекир е само на тридесет години, може да бъде такъв идиот; изглежда, все пак е виновна гробарската му професия; е, а Адам?

И в гласа на лекарката ясно прозвуча любопитство.

Тогава Хева окончателно се смути.

— Разбираш ли, той съвсем, съвсем не е такъв...

— И Адам не е такъв?! И ти?

— Разбираш ли, съвсем не такъв като Хажи-Бекир, като баща ми, като всички други мъже в нашия аул...

— Аха, ти ето за какво! Разбира се, че не е такъв. Той, горкият, е болен...

— Ой, Айшат, аз съвсем не за това... Та той може би е по-добър от здравите! Той е съвсем, съвсем друг...

— Кажки какъв е де, Хева! Странен ли някакъв? А?

— Може би да, малко чуден... Разбираш ли, цяла-целеничка нощ той говори, говори, говори.

— Представям си! Ти навярно си се измъчила...

— Не! Никак... Аз заспивах, събуждах се, пак заспивах, а той чуруликаше, чуруликаше, гукаше...

— А ти поне дочу ли, какво там... говореше Адам?

Хева отново притисна с длани горещите си бузи и сведе поглед.

— Разни... думи...

— Ой, Хева! — отчаяно възкликна Айшат. — По-лесно е да бабувам на родилка, отколкото да поговоря с тебе. При това каменно плашило Хажи-Бекир ти съвсем си се отучила да говориш!

Хева повдигна очи: учудени, недоумяващи, сияещи.

— Не се сърди, дружке! — тихо помоли тя. — Ще ти кажа... Той говореше думи, които съм слушала може би само като дете.

— Като дете?!

— Да, от майка ми... И повече *никога*. Разбираш ли, нико-га! Аз вече съм ги и забравила. А сега...

Хева изведнъж стана, изправи се, прокара длани по гърдите си, по бедрата, запита със звъннал тревожен глас:

— Я ми кажи, кажи ми истината, дружке: нали изглеждам добре? Нали съм още красива, а?

— Ти си много красива, Хева — отговори Айшат неуверено; много ѝ се искаше да ободри, да подкрепи приятелката си. Така става през пролетта, когато се разкъсат облаците и слънцето постопли някоя дива слива край гората, и за една нощ се раздвижат и разтворят като сънни очи пъпките, и погледнат света нежнорозови листенца. Кой ще поиска да убие с ледено дихание нежната им красота? Айшат гледаше Хева и наистина чувствуваше, че тя е станала друга: непосредствена, свободна, весела, горда! Пред Айшат стои млада жена, която изведнъж е почувствувала своята привлекателност и сила.

— Разбира се, аз не съм Ширин, заради която е разрушавал скали Ферхад; не съм Лейла, която търсел и не можел да намери Меджнун, но аз...

— Ти си по-хубава, ти си Хева! — прегърна я Айшат, привлече я и отново я накара да седне на софата до нея.

— Аз не казах истината, Айшат — рече Хева с блеснали очи. — Той ми говореше и онези думи, мамините, които съм слушала, когато бях мъничка. Но той говореше и още много-много други думи, които в живота си не съм чувала, даже не знаех, че има такива...

— Кажи, приятелко! Хайде, припомни си... Хайде, поне малко.

Айшат беше завладяна от любопитство.

— Аз не мога да говоря така красиво. Пък и ги чувах за първи път! Добре, добре, ще се опитам да си спомня... Чакай, чакай! Струва ми се, така... — Хева със запъване произнесе: — „Ти си скъпа за мен

не че имаш строен стан, а затова, че от душата ти съм запленил и ми нашепваш ласкави слова...” — Тя помисли и реши: — Май че беше така...

— Та това са стихове! — възкликна Айшат.

— Е, значи, стихове — съгласи се Хева. — А кажи, дружке, може би... Може би Адам... Може би сам е измислил... тези стихове?

— Не вярвам! — предпазливо възрази Айшат. — Като че ли съм ги чела някъде.

— Ти по знаеш. Сигурно е така... — но веднага запротестира: — А все пак аз знам, уверена съм, че Адам може и сам да измисли, да съчини стихове! И той съвсем не е беден, не е болен, не! Той е най-здравият, най-богатият в Шубурум. И може би не само в Шубурум! Да!

— Ой, ти ме омагьоса с твоята промяна — смути се Айшат. Радостта на Хева странно отека в сърцето на лекарката: на самата нея ѝ се прищя такава радост; Айшат се улови, че завижда на приятелката си. Да, да, завижда! — Е, аз тръгвам.

— Ама поседи, толкова ми е добре с тебе. Поседи.

— Ще намина друг път. Болните чакат...

И приятелките се разделиха. Хева още един път се погледна в огледалцето, поправи косите си, откри малко шията, гърдите, прокара ръка по талията — беше ѝ леко. Струваше ѝ се, че нежните, меки като пух от снежен синигер думи на Адам се сипят върху нейните още от никого незабелязани, още неприласкани бели женствени рамене като неспирен дъжд от бляскащ бисер. На Хева ѝ се струваше, че тя свети отвътре като празничен фенер. Днес Хева се чувствуваше равна на Ширин, на Лейла, на най-големите красавици на света: за първи път я възпяваше мъж.

— „Ти си скъпа за мен...” — повтори Хева и се усмихна.

След тази среща в саклята на Адам, Айшат вървеше смутена и в странно настроение, не много понятно за самата нея; в моминската ѝ душа се събуди сладостното желание да обича и да бъде обичана, а заедно с това и неясната радост на предвкушаното; сякаш Хева запали в нея старинен планински светилник, слаб и тревожно откликващ на всеки полъх...

По-рано, преди института, Айшат може би другояче гледаше на шубурумските момчета, но сега на момичето се струваше, че е далеч от тях, както върхът на Дюлти-Даг от прикаспийската равнина.

А между другото доста момчета от Шубурум гледат лекарката с възхитени, жадни, ревниви очи. И преди всичко ветеринарният лекар Хамзат, за когото казват, че се е привързал към Айшат, както планинецът привързва бурката си за седлото: не може да се откъсне! Но момичето се старае да избягва Хамзат и да охлажда неговия огън при среща. „Всички тукашни са като Хажи-Бекир“ — мисли сега с отвращение Айшат и мечтае да срещне съвсем друг, невиджан, интересен човек. Нека даже да не е красив. Днес Айшат разбра нещо ново в мъжката красота...

Тази сутрин лекарката за първи път почувствува странна тревога, която се носеше по аула като кръгове по вода, и почна да се безпокои, без сама да знае от какво, беше нащрек.

На път за болницата тя се отби в саклята на баба Айбала, която боледува вече пет дни. Старата Айбала е жена на Хужа-Али, майка на жената на „селсъвета“ Мухтар, майка на майката на Айшат...

Към баба Айбала Айшат винаги беше привързана повече, отколкото към майка си. Старата Айбала гощаваше внучката си с орехи и разни сладка и сладкиши от пъстрия сандък, който се отваряше с мелодичен звън. Тази мелодия като слънчево зайче и сега трепти в душата на момичето. А колко всевъзможни неща е разказвала баба й през дългите зимни нощи, когато зад прозорците и зад вратите виеше и свистеше свирепият вятър, откъснал се от вечните снегове на Дюлти-Даг! Айшат особено обичаше приказките за легендарните джигити, които орлите приветствували във висините и с които се здрависвали лъвовете в пустинята... И всеки път, когато завършваше приказката, бабата въздишаше и казваше:

— Ще дойде при нас такъв красавец джигит и ще те отведе тебе, внученце, когато пораснеш, далече, далече в приказна страна...

— А откъде ще научи за мене? — питаше малката Айшат: тя вярваше на всяка дума на баба си.

— О, внученце, ти ще израснеш такава красива, че мълвата за теб ще премине по целия свят и той ще те види насън...

— Насън?! — учудваше се Айшат и се притискаше до баба си.

— И ще каже той сутринта на родителите си: „Майко моя скъпа, изпечи ми хляб, напълни хурджина — в едната торба сладкиши, в другата — подаръци; а ти, мой татко, оседлай ми врания кон. Аз за дълъг път се стягам...“

— А защо подаръци?

— За да украси с огърлица бялата ти гръд и с пръстени белите ти ръчички.

— А как ще ме познае?

— Ами ти сама ще го чакаш.

— А как ще го позная?

— В един прекрасен ден ще се появи в Шубурум и още отдалече ще смае хората — красавец джигит на славен вран кон с бял знак на челото, и конникът ще бъде в зелена черкезка със златни газери и белоснежна андийска^[1] бурка на рамене, и червен башлък^[2], като лале... Конят под него ще играе лезгинка^[3]: гудур-гудур, гудур-май... Ай-да гудур-гудур-май! Хората ще гледат с отворени уста: кой ли е този и откъде е?! В чия градина е израснал такъв юнак? И защо спохожда той нашия стар Шубурум?

— А той какво ще им каже?

— Той ловко ще скочи от коня пред хората и ще каже: „Аз дойдох за красавицата Айшат, къде е тя?“

— А аз ще изтичам и ще кажа: „Ето ме!“

— Сега можеш да кажеш това, но когато пораснеш, ще те е срам и ще закриваш с шарф лицето си.

— А защо?

— Така трябва.

— Ами ако не ме познае?

— Ще те познае! Но тогава ще се случи беда: пред очите на джигита ще те похити страшният каптар...

— Не, не, не, не искам!

— А после този джигит ще те освободи от каптаря и...

— И какво?

— И ще се вдигне такава сватба, каквато от сътворението на света не са видели шубурумските висини: ще започнат да играят и зверовете, и птиците, и дърветата — всичко живо ще се радва... А сега дай да ти изтрия носа!

И впечатлителното детско сърце запази приказката, тя не изчезна, а проникваше все по-дълбоко; и на момичето се иска да повярва всичко това и да убеди себе си, че приказката ще се сбъдне; но как да повярва, когато от това детско време изминаха толкова години... Пък и не носят сега планинците черкезки с газери, освен на сцената. И конете стават все по-малко, сега на планинеца му дай кола, но не товарна, а лека... И все пак неясната мечта не напуска Айшат: а ако изведнъж се сбъдне?! Стават в живота чудеса! Защо да не дойде такъв джигит в Шубурум? Разбира се, порасналата вече Айшат на никого не е разказвала за това, но веднаж болните полушеговито измъкнаха това-онова от нея: много им се искаше да знаят защо не се жени, какво чака? И оттогава в аула започнаха да говорят, че Айшат чака своя избраник, който е в града — там на брега на морето, — навярно е имала любовчица, а може би има даже и мъж... Не, сегашните момичета са едно недоразумение; ето, казват, в града сега не можеш да различиш момче от момиче — ех, че времена настъпиха! Момчетата, казват, ходят в панталони, а момчетата с кърпи: като си помислиш само! Всичко в света се обърна, само изгревът и залезът не са си сменили местата! Момчетата, казват, се подстригват като момчета, а момчетата — като момичета. Какво е това? Или момчетата са се побъркали, или момчетата са забравили мъжката чест...

... Днес Айбала стана от постелята и ето сега седи край саклята на припек, заобиколена от деца. Бабата знае безброй измислени и истински истории, приказки, предания, пословици, шеги, оплаквания, сватбени и погребални песни, а каквото не знае, сама си измисля... И затова винаги е заобиколена от деца, като от ято врабчета. А обича бабата да разказва, стига да има кой да слуша, пък дали ще са възрастни или дечица — все едно! Погледайте как баба Айбала е увлечена в своите разкази: костеливите ѝ пръсти изведнъж се свиват като орлови нокти, очите се присвиват, като че гледат в далечината, ту изплашено се разширяват, ту пламват и бабата сама започва да прилича на страшната Вагик от планинските приказки. А децата все по-близо се притискат до нея, все по-бързо дишат, страхливо се озъртат.

Айшат спря наблизко, заслуша се.

— Един път той издебнал, хванал с мъхнатите си лапи красавицата Зубари и избягал в планината по-бързо, отколкото препуска кон, отколкото скача тур. Четиридесет най-добри джигити от

аула обичали красавицата Зубари; втурнали се храбро да преследват каптаря. Но не се върнал никой в родната сакля: едни каптарят хвърлил в пропастта, други разкъсал, като скачал от скалите на гърба им, трети убил със снежна лавина, а после изял, трошейки човешките кости, както ние трошим орехи...

— А какво станало с красавицата Зубари! — изплашено пошушна едно момиченце.

— Със Зубари ли? О, с нея се случило най-страшното. Снежният човек четиридесет дни и четиридесет ноци правил из ледниците сватба и накрая се оженил за нея насила. Но в последната нощ Зубари се хвърлила в клисурата...

— И умряла?!

— Не. Казват, каптарят не й дал да умре и до днес, мъчи я, а да умре, не й дава. И побеляла Зубари като сняг. И казват, прикована била с вериги на най-високия ледник на Дюлти-Даг.

Тук Айшат прекъсна разказа:

— При теб идвам, бабо! Не си ли станала рано?

— Станах, дъщеричке. Грея костите си на слънчице. Благодаря, да ти изпрати аллах добър момък, твоето лекарство е по-хубаво от балсам.

— Радвам се, радвам се, бабо, че ти е по-добре... А ти какво разказваше на децата?

— Ами ето, молят да им разкажа за снежния човек. За каптаря!

— За каптаря?! Защо?

— Че за кого друг? Нали в Шубурум само за каптаря се говори. Казват, че даже във вестниците пишело. Тъй!

— Е, аз тръгвам, бабо.

— Върви, върви, дъще.

И тъкмо когато Айшат искаше да се отбие в уличката, едва не я повали Хажи-Бекир, който бързаше към саклята на Адам.

— Къде ли пък е хукнал нашият Азраил, а? — възкликна старицата Айбала. — Като че каптар го гони! Едва не ми бутна внучката. Ама че чума! Ей, къде?

— В жаханоба^[4]! — викна Хажи-Бекир.

— Там ти е мястото — каза подир него баба Айбала.

Днес Хажи-Бекир се събуди късно и първата му мисъл бе, че Хева навярно вече се е върнала в саклята. Ала нищо не говореше за присъствието ѝ: на огнището нямаше нито огън, нито тенджери. Гробарят бързо се облече и погледна на двора: и там я нямаше Хева. Пред затворената врата все още мучеше кравата, която по навик беше дошла до нея, чула, че навън карат стадото. Така си и стои тук, неиздоена, гладна, и мучи, оплаква се. Едва сега се разтревожи Хажи-Бекир: приближаваше обед, а Хева още я нямаше. В отчаяние той се удари с юмрук по коляното и се намръщи от болка. На всичко отгоре гробарят почувствува глад: от вчерашния обяд беше пил само ледено студена вода. Ето кога си спомни той думите на Адам: „Повярвай ми, скъпи Хажи-Бекир, колко е тъжно да си сам в саклята: ни огън в огнището, ни котел на огъня...“

Не изтърпя душата на Хажи-Бекир: разтвори широко вратата („Да върви кравата където иска, ако ще, и при шейтана!“) и решително zakрачи към саклята на Адам. По уличката, където вървеше гробарят, с кудкудякане се разхвърчаваха изплашени кокошки, кучетата подгъваха опашки и се криеха в закътани места, сякаш разбираха, че Хажи-Бекир е в лошо настроение и по-добре да не го закачат. Възмутен, разгневен не по-малко, отколкото вчера, когато си опари гърлото, гробарят се втурна в саклята, без да почука. Тук беше само Хева: седеше при огнището и готвеше обяд. Хажи-Бекир беше поразен от спокойствието ѝ, непринудеността: нещо остро го бодна в сърцето.

— Какво правиш ти? — изрева той.

— Не виждаш ли, готвя обяд — равнодушно отвърна Хева.

— Какво разправяш ти?! Какъв обяд? Ти трябва да се върнеш в къщи! — завика Хажи-Бекир.

— Но как мога да се върна, щом като той не е казал онези думи?

— Как така не е казал?

— Много просто, не ги е казал — и толкоз.

— А къде е той? — Негодуванието на Хажи-Бекир нямаше граници; едва сега му дойде на ум предположението, че работата взема много лош обрат. — Къде е той?

— Кой?

— Твоят мъж. Какво казвам аз: какъв мъж ти е той? Гръбльо писклив! Къде е той, те питам?

— Ти винаги си ми казвал: жената няма защо да знае къде е мъжът ѝ и какво прави. Аз не следя мъжа си.

— Опомни се! Каква жена си му ти?!

— Та ти сам ме омъжи за него. Да не съм искала аз това? Ти ме убеждаваше... А сега той не иска да изрече онези думи.

— Не иска?!

Това вече беше прекалено.

— Да. Защо, казва, ще повтарям такава безсмислица; нима съм папагал?... А знаеш ли, Хажи-Бекир, той ми говореше такива добри, такива хубави думи: такива ти изобщо не знаеш! Радваше се като дете. „Едва сега — казва — станах човек. И не искам да се разделям с тебе, Хева!“

— Така ли каза?!

— Така каза...

— Дано каптарят го изплюска! Проклетникът! Нали се уговорихме...

— С каптаря?!

— По-лошо: с твоя гръбльо... Да му налееш такава гореща супа като на мен, сигурно друго ще запее.

— Аз направих по-лошо. Сбърках и сложих в чая сол вместо захар — простодушно се разсмя Хева.

— А той?

— Изпи го! И окото му не мигна. Каза, че е вкусно.

— Мер-завец! А, ще се докопам аз до него... А ти веднага си отивай в къщи.

— Как така — в къщи?

— На теб говоря: веднага заминавай в къщи!

— Та аз не мога! Нали той не е казал *онези* думи... Сам знаеш.

Нямаше какво да възрази: Хева не можеше да си отиде просто затова, че на нея ѝ се е приискало да си отиде... Хажи-Бекир би напердашил, както той мислеше, „това безчувствено животно Хева“, но не смееше и с пръст да пипне чуждата жена. Шариатът е строг! И гробарят се вбесяваше от безсилието си. Сега в яростта си ругаеше даже сам себе си, макар че съвсем неотдавна това щеше да му се стори почти богохулство. „Иди, че се доверявай на хората! — мислеше той. — Каква разлика — човек, шейтан, каптар, молла, бръснар!“

В дива ярост Хажи-Бекир изскочи от саклята.

Като се катереше по тясната уличка, направена от неустойчиви каменни плочи, и прескачаше през мръсни локви и канавки, по които течеше мътен поток, отнасящ цялата смет и нечистотии на аула, Хажи-Бекир като с криле летеше към селската бръснарница.

В полутъмната стая при селмага Адам в закърпен бял халат бръснеше четината на селския ловец Кара-Хартум и разказваше някаква забавна история, поради което Кара-Хартум едва не падаше от стола. Високо се смееха и онези, които седяха встрани на скамейката и чакаха реда си: секретарят на селсъвета Искендер, едноокият Раджаб, почтеният Али-Хужа и други. А на площада до магазина, на хармана, колхозници струпваха ечемичени снопи, които мъжете докарваха с арби^[5] от полето.

— Внимателно, внимателно се смей, скъпи Кара-Хартум — казваше Адам. — Жалко ще бъде, ако на такова гладко лице останат следи от моя бръснач.

— Хайде, хайде, а по-нататък? А по-нататък какво? — задавяше се от смях ловецът.

— А по-нататък...

В този момент Адам се обърна, привлечен от шум, и застина с отворен бръснач в ръка, побледня. И всички, които бяха тук, се обърнаха към селския гробар, който в този миг наистина приличаше на ужасния Азраил, ангела на смъртта.

— А по-нататък... — само прошепна бръснарят с вдървени устни.

Като се стараеше да сдържи гнева си и се покаже спокоен, гробарят поздрави уважаемите хора на аула. И бръснарят се покуражи.

— О, здравей, скъпи Хажи-Бекир! — възкликна Адам. — Седни, седни... Как спа, какво сънува? Навярно все покойници ти се присънват, а?

— М-да! Особено един.

— Кой ли пък е той, а?

— Ти, гръбльо, ти! — Хажи-Бекир сграбчи Адам за яката и го вдигна от пода.

— Аз, слава на аллаха, не съм покойник... — изхриптя бръснарят. — Пусни ме!

— Но ще станеш! И то скоро, ако веднага не дойдеш с мене при твоята жена... Пфу! При *моята* жена... и не кажеш ония думи! Разбра ли?

— А, не, тя е моя жена!

— Лъжеш, моя е!

— Ако е твоя, тогава защо да казвам ония думи?!

Гробарят се обърка: наистина защо?

— Добре де, да допуснем, че е твоя.

— Сам призна: тя е *моя* жена! А сега пусни ме на пода, не съм свикнал на безтегловност... Ето така е по-добре.

— Да, да, приятели — намеси се Кара-Хартум, — не давайте воля на ръцете си. А с езика, моля, ако ще, и света обръщайте! Най-напред ти, скъпи наш Хажи-Бекир, би следвало да обясниш каква е работата. За какво е спорът?

— Кара-Хартум е прав — каза Али-Хужа, — щом като се оказахме свидетели...

Гробарят започна да разказва: беше убеден, че е прав, и искаше да си осигури поддръжката от почтените хора на аула. Той разказваше, като се стараеше да бъде спокоен и нищо да не пропуска. Хората слушаха, сдържаха усмивките си, съчувствено клатеха глави, възклищаваха: „Вах! Вах! Кой би помислил!“ — и се споглеждаха с Адам, смиваха му. Накрая Хажи-Бекир завърши:

— Това е всичко, уважаеми. А сега той е длъжен да каже на Хева тези думи.

— А какво мисли Адам? — попита Али-Хужа, като потули с длан усмивката си.

— Как мога да ги кажа? Сами преценете, добри хора! — махна с ръце бръснарят. — Как може да повторя думи, в които няма никакъв смисъл? Аз не съм папагал, аз съм човек! И после: нима аз съм глупак, за да се откажа от съкровището, паднало в ръцете ми?

— Хм! — важно произнесе Раджаб. — Положението е заплетено.

— Нима аз не съм прав? — попита Хажи-Бекир.

— Прав си.

— Излиза, че не съм прав аз?! — възмути се Адам.

— Не, и ти си прав!

— Ама, хора, така не става: винаги някой е виновен, някой е прав — възрази Кара-Хартум; сапунената пяна на брадата му изсъхна и сега

падаше като скреж.

— И ти си прав! — каза Али-Хужа.

И тогава хората не издържаха, избухнаха в смях. Гробарят очакваше съчувствие, поддръжка, а сега се смееха над бедите му.

— Какъв е този смях?! — завика той, почервенял. — Защо се хилите?

— А нима не е смешно? — прекъсна го Али-Хужа. — На всички отдавна ни проглушиха ушите — зарежете шариатския брак, разписвайте се в селсъвета. Ето при него! — Али-Хужа посочи Искендер.

Секретарят на селсъвета се понапери:

— Право казваш, Али-Хужа!

— Но щом вече се е случило такова нещо... — опита се да възрази гробарят.

Но Али-Хужа го прекъсна:

— Ако ти, скъпи Хажи-Бекир, се беше разписал с Хева в селсъвета, можеше за свое удоволствие да казваш тези думи даже по сто пъти на ден и жена ти щеше да си остава в къщи.

— Ако, ако... — възрази гробарят. — Какво ще се измени, ако почна да съжбялявам? Да, аз съжбялявам, че се ожених по шариата... Но какво се изменя от моето съжаление? Добре, аз сега съм готов да си хапя не само пръстите, лактите съм готов да си хапя! Ама какво?... Помогнете ми, почтени, накарайте Адам да каже тези думи.

— Не бива да насилваме човека! — възрази Кара-Хартум. — Насилието се наказва от закона.

— Тогава аз сам ще го накарам! — закрещя вбесен Хажи-Бекир.

Дочули шума в бръснарницата, притичаха хора от колхозния харман, струпаха се пред вратата, около прозорците. Гробарят искаше да сграбчи Адам, но гърбавият се криеше зад хората, промъкваше се между тях и те охотно го пропускаха, сгъстявайки се пред Хажи-Бекир. „Ще кажеш ли?“ — крещеше Хажи-Бекир, „Няма да кажа!“ — отвръщаше Адам ту зад гърба на Кара-Хартум, ту зад гърба на Али-Хужа. А хората се късаха от смях.

— Какво става тук? — запита, като влизаше, разтревожената, бледа Хева.

— Играем на котка и мишка! — весело отговори Кара-Хартум.

— Хинкалът изстива. Време е за обяд! — каза Хева.

— Сега, скъпа, сега! — отвърна Адам иззад нечий гръб. — Виждаш ли какво иска да направи с твоя мъж този човек...

— Ти не си й мъж! — ревна Хажи-Бекир. — Добре, че дойде, Хева. Аз ще го накарам да каже ония думи тук, пред всички. Отдръпнете се, хора; разгневен съм, не отговарям за себе си...

Хажи-Бекир засука ръкави и откри такива могъщи космати ръце, че Раджаб се отдръпна назад:

— Брей, че лапи, като на каптаря.

— Позволи му, горкия, поне да ме дообръсне! — примоли се Кара-Хартум.

— Нека после бръсне, ако ще, хиляда бради!

— Хора, той ще го убие! — викаха от улицата.

— Защо упорствуваш, Адам! Та той наистина ще те убие — ласкаво каза Хева и този ласкав глас поразил Хажи-Бекир в сърцето; с него Хева не говореше така! А Хева *молеше* (нечувано!): — Нима не ти е жал за живота, Адам?

— Мила, скъпа, единствена моя, за нищо не ми е жал. Аз обичам тебе повече от живота.

— Та аз ти желая добро... — меко продължаваше Хева.

— Убийте ме, режете ме, но няма да кажа! Добри хора, нима мога заради празни думи да загубя такъв дар на съдбата, такава жена...

В сляпа ярост се хвърли Хажи-Бекир, сграбчи гърбавия, замахна с юмрук, но Адам с отчаяно усилие се изскубна, мушна се в тълпата, а юмрукът на гробаря се стовари върху Хевиното рамо, от което Хева изрева като бивол. Възцари се страшна, напрегната тишина. Хората престанаха да се смеят.

— Нищо! — викна гробарят. — Ти, ти си виновна за всичко!

— Ах, така ли! И тебе още те наричат мъж — възмути се Хева. — Почакай, ще има да съжаляваш, че си вдигнал ръка върху мене пред почтените хора. Цял живот няма да ти простя!

И страшната Хева излезе от саклята.

Гробарят не чуваше: непрестанно се хвърляше върху Адам и непрестанно Адам се измъкваше, хората го прикриваха, криеха го зад гърбовете си, заграждаха го. А Хажи-Бекир освирепяваше все повече, той буквално ослепя от ярост, спъна се, удари главата си от една греда и тогава вече съвсем загуби власт над себе си. „Бягай отук!“ — тихичко казаха хората на Адам и бръснарят изскочи от саклята. Но

Хажи-Бекир видя прекрачващия прага Адам, както зорък ястреб съзира полската мишка, изтръгна се от здравите ръце на съселяните си, които се опитваха да го удържат, и като разярен бик излетя на площада.

— Къде е той?! — ревеше гробарят. — Ще го убия-а-а! Ще го осакатя! Ще му изправя тази камилска гърбица!

Хората клатеха глави: побесня гробарят и това си е! Да, ще си изпати Адам, ако му попадне в ръцете. И мнозина за първи път от душа съжалиха нещастния гръбльо...

В какви странни, неприятни положения попадат хората заради нелепи, смешно глупави обичаи, запазили се от тъмнината на вековете. Ако хората можеха да разберат, че мамят сами себе си! Но беда: хората са уверени в своята правота, смятат, че така трябва да бъде, че иначе не може.

— Моля ви се — им казваш, — а ето в този аул, и в този, и в този, и още...

— В онези аули може, а у нас не — възразяват ви и ви гледат с ясни очи, свято уверени, че Шубурум е най-добрият аул в света и шубурумци са единствените истински хора на земята.

Трудно е да излезеш наглава с глух!

[1] Андийска — от името на народностна група в Дагестан. — Б.пр. ↑

[2] Башлък — топла качулка. — Б.пр. ↑

[3] Лезгинка — кавказки танц. — Б.пр. ↑

[4] Жаханоба — ад. — Б.пр. ↑

[5] Арба — двуколка. — Б.пр. ↑

ВОПЪЛ В ПОЛУНОЩ

Така си и остана тайна къде се скри Адам от разярения Хажи-Бекир; навярно, с години спасявайки се от немирниците в аула, гърбавият беше научил разни пролуки, прелези, сокаци и дупки, за които не подозираха жителите на Шубурум.

Но колкото и да си даваше кураж Адам в присъствието на съселяните, сега, когато сам-самичък се крие зад камъните в покрайнините на аула, сърцето му от страх е готово да изскочи от гърдите като жаба из ръце. Като размисляше какво ще стане понататък, бръснарят сам се учудваше, че посмя да се противопостави на страшния Хажи-Бекир. През живота си Адам даже бълха не беше обидил, а сега гледайте: не се изплаши! Казват, че страхливецът лесно се лекува: трябва да го убедиш, че е храбрец! Но нали никой не беше убеждавал Адам... „Ех, Адам, Адам! Не ти върви на теб, като на онзи планинец, на когото за един ден умрял конят, съборила се саклята и потънала в реката майка му — тъжно мисли бръснарят. — Нима той можеше да ме убие?! Можеше! Той е гробар, свикнал е да гледа покойниците в очите... Ех, Адам, Адам! И да виниш за мъката си няма кого, освен родителите... Но не може син да укорява баща си и майка си, та и те не са искали да се родиш такъв... Не, навярно заради твоето нещастие те са напуснали белия свят, скрили са се от жалост в земята. Кой е виновен? А? Не тези ли диви, студени камъни, не тези ли недостъпни скали, не тези ли високопланински места, където доскоро селските бабички лекуваха всички болести!“

Бръснарят забеляза, че се смрачава. А в планините нощите са тъмни като в рог: собствения си пръст не можеш да видиш, като че ли са те загърнали с черна бурка.

И мислите на Адам закретаха към неговата сакля, към нечаканата жена, която му се падна ненадейно, както в приказката, където на главата на котарака паднало парче салам и правоверният котарак възкликнал: „О, аллах, по-често ме поразявай с такъв гръм!“ С гореща благодарност Адам си спомни за този ангел — моллата Шахназар: той ги венча и попита ще се обичат ли един друг! Нима

може да се загуби такава щастие заради глупави, безсмислени думи?! „Навярно тя ме чака, седи край огнището; приготвила е вечеря и чака — сладостно си мисли Адам. — Да седна до нея, да погладя тежката ѝ, благоухаеща на масло коса, ето така — лекичко, лекичко; да ѝ кажа хубави думи, за да се усмихне тя... Но Хажи-Бекир, разбира се, дебне около саклята.

Какво ще стане, какво ще стане?! Та няма да живея като бездомен пес... Хора, какво лошо ви направих? Е, дайте ми да се порадвам на това, което ми се падна. Защо не можете да се застъпите, да ме защитите от страшния Хажи-Бекир? Аз нищо не съм го молил, той сам доведе Хева... Да се върна в саклята си? Но Хажи-Бекир ще ме убие или ще ме принуди да кажа тези подли думи; как ще мога, гледайки Хева в очите, да повторя подобна глупост и да я загубя... По-добре цял живот да скиташ и да знаеш, че в саклята те чака жена ти. Чака те Хева. Какво да правя?!“

И тогава блесна спасителната мисъл: да бяга, да бяга заедно с Хева някъде в града, в райските места, където има гостилници, хотели, асфалт, кино и го няма Хажи-Бекир. Бръснари са нужни навсякъде, той не е лош майстор; значи, работа ще има, а всичко останало ще се нареди. Адам едва не заплака от щастие!

Предпазливо бръснарят изпълзя от скалите и бавно, внимателно, като крадец започна да се промъква към собствената си сакля. Сега се боеше да не срещне не само Хажи-Бекир, но и който и да е жител на Шубурум; току-виж, от уплаха го вземат за каптар и в ужас го ръгнат с кинжал или му шибнат един заряд сачми от ловджийска пушка! Суеверните хора винаги са страхливи. Шубурумци не ще ги учудиш даже с това, на което цял живот не се уморява да се учудва Али-Хужа, че някъде люпят пилета без квачка; няма да ги учудиш даже с това, че човек за час обикаля около земята. А, виж, кажи им, че ей там в онази черна клисура е направил сватба бясът Иблис, оженил се за дъщерята на шейтана и ти сам си играл на сватбата, ще ахнат от учудване, ще повярват, ще се изплашат...

Дълго Адам не се решаваше да се приближи до саклята. Все се ослушваше — няма ли да изтропа някъде камък под крака на минувач. Все се колебаеше и чакаше. При такива случаи кайтагците^[1] обикновено казват на човека: „Чух-ра диккули жанра диккули ааргарну, аттала, гурчи, гурчи!“ Кое то преведено значи: „Вместо да мислиш как

да си откъснеш орехи и да не се пребиеш, качвай се, синко, качвай се на дървото!“

Не, Адам не тръгна към вратата, където като приказно чудовищедракон при кладенеца може да дебне Хажи-Бекир, а се промъкна отзад, където — той знаеше — лошо се затваряше прозорецът. И действително рамката скръцна и се отвори, когато Адам я подръпна. Като се стараеше да не шуми, същински крадец, за първи път в живота си той се вмъкна през прозореца... Хева беше в съседната стая: на пода, върху килима, тя беше постлала големия семеен тюфлек и кротко спеше; не се събуди даже когато Адам запали газената лампа. А гърбавият приседна до нея и се загледа; жал му беше да я буди, но какво да прави, щом така му се иска да докосне косите ѝ?!

Ох, женски коси, женски коси! Колко тайнствена, притегателна сила има в тях! Не затова ли векове жените са криели косите си под була и покривала — от състрадание към бедните, слаби мъже...

Сърцето на Адам радостно туптеше: „Не си е отишла! Не си е отишла! Не си е отишла!“ И това беше по-сладко от най-звучната мелодия на четириструнен чугур^[2].

Лекичко се докосна до косите ѝ, небрежно разпилени по възглавницата. Хева отвори очи, огледа се:

— Ти ли си? Жив?

— Да, слънце мое, както виждаш, засега още жив. Радваш ли се, че дойдох?

— Дотегна ми всичко — прозя се Хева. — Искам да спя... Стига ми, че цели три часа стърчах до вратата...

— Мене ли чакаше?! — радостно възкликна Адам.

— Не, слушах извиненията на Хажи-Бекир... И изобщо какво си играете вие с мене? Аз не съм кукла.

— Не си играя. Аз просто ти се люблювам — отвърна с отпаднал глас Адам. — Хажи-Бекир, разбира се, те е придумвал да се върнеш?

— На колене ме молеше. Но аз му казах, че никога не ще му простя: да ме удари пред хората!

— Ама той неволно... — възрази Адам заради справедливостта. — Значи, не си му простила?

— Ако му бях простила, нямаше да съм тук...

— Умница. И как смее той да придумва чужда жена?... Мила моя, искам да бъда винаги с тебе, ето така, до тебе, да чувствавам

диханието ти, да те виждам, да ти се радвам... — Адам не се решаваше веднага да предложи на Хева да бягат от аула, да бягат още днес, сега веднага. — И аз вярвам, ще бъдеш доволна, всичко ще ни бъде добре, скъпа...

Макар и да ѝ се спеше, Хева слушаше, без да го прекъсва: та порано никой не ѝ е говорил такива вълшебни думи. Даже руменина изби по бузите и устните ѝ се полуотвориха...

— Ти ще видиш, аз съвсем не съм безпомощен. Аз съм човек. И човек ме направи ти, Хева. Където и да съм, аз винаги ще бързам към тебе, ще ти донасям подаръци, ще ти подаря топъл шал с рози и ресни...

— Та аз съм лоша — внезапно каза разчувствувана Хева.

— Не говори така! Ти си добра, ти си хубава. Аз съм лош.

— Не, аз съм лоша.

— Не, ти си добра, а аз съм лош.

— Не, аз съм лоша.

— Не, ти си добра, а аз съм лош.

— Не, аз съм лоша.

— Защо?!

— Не зная.

— Значи, си добра. А там ще станеш по-добра. Ех, как ще заживеем ние с тебе там!

— Къде? — попита Хева, без да се обръща: беше ѝ така приятно да слуша тези чудни думи и да се радва спотаена.

— Там, там, мила, където всичко е удобно, всичко е близко. Няма да има нужда да готвиш, да отопляваш, да палиш огън в огнището, да приготвяш тезек за зимата, да се караш със съседите за всяка купчина тор на улицата...

— А тогава какво ще правя?! — От учудване Хева се обърна.

— Нищо. Съвсем нищо!

— Как нищо? — възмути се Хева. — Та това е много скучно!

За първи път в живота си тя беше такава словоохотлива и непринудена.

— Няма да бъде скучно, ще видиш. Ще се разхождаме в градината, ще ходим на кино, на театър.

— Аз обичам кино. На театър, разбира се, не съм била нито един път... Не зная какво е това театър...

— Всичко ще научиш, слънчице, всичко... Само...

— Какво — само?

— Ние трябва да бягаме.

— Хайде да избягаме, а?! — Хева скочи. — Хората ще помислят, че си ме отвлякъл...

Някога, като момиченца, Хевините приятелки смятаха отвличането голямо щастие за мома — нали това е така романтично в този неромантичен живот.

— Ставай. Ще избягаме още днес! Тук за нас няма живот.

— Защо?

— Как защо?! Мислиш, Хажи-Бекир ще ни остави на мира? Та той ще ме убие! Това не е празна заплаха. — Адам понижи глас: — Не чуваш ли стъпките покрай саклята и покашлюването? Той е.

— Ти искаш съвсем да избягаме?

— Да. Какво хубаво има тук?!

— Но... Но как така без родители, без приятелки, без... Не мога!

— Трябва, Хева.

— Не, Адам, не мога така — изведнъж сама!

— Не сама, а с мене.

— Все едно, не мога.

— А аз не мога да остана и не искам да те загубя. — От вълнение гласът на Адам секна. — Ти трябва да бягаш с мене. Трябва!

— Не, не, не! Как така изведнъж? Без майка, без приятелки... Като без род... Я помисли!

— Моля те, добричка, мила, не упорствуйвай...

Адам се възмущаваше, но не можеше да повиши глас на Хева.

— А аз не искам.

Да, неотстъпчивостта на Хева го дразнеше и той се въртеше из стаята като мишка в капан, кършеше пръсти. Сърдеше се не само на Хева, сърдеше се на всички шубурумци, че упорито се държат за старите сакли и неплодната земя, че отдавна не са оставили този тесен, каменен чувал, в който няма къде да се обърнеш. И още, честно казано, в душата на Адам от детство се трупаше гняв към тукашните присмехулници и немирници, които не един път са го обиждали.

Дълго още Адам уговаряше Хева. Но Хева отново легна в постелята, обърна му гръб, зави се с одеялото, каза:

— Стига си ме придумвал. Дотегна ми! Ту единият, ту другият. Сега ще постъпвам, както сама реша...

Внезапно се раздаде яростно чукане по вратата; сякаш гръм тресна в самата сакля. Адам неспокойно поправи одеялото на Хева и бързо излезе на верандата: под звездното небе той различи неясен силует до вратата. Немаше съмнение: Хаж-Бекир.

Бързо Адам се изкачи на високия покрив и оттам, от другата страна, захващайки се за издатините на неравната стена, се спусна на земята и побягна, като се криеше зад камъни и скали над самата пропаст. Както казват в Дагестан: „Искаш ли да спасиш главата — дай воля на краката!“ И изведнаж страшен вик на падащ в пропастта човек прониза тъмната есенна нощ като мълния, като изстрел.

И веднага някой бързо претича край саклята.

[1] Кайтагци — една от народностните групи в Дагестан. — Б.пр.

↑

[2] Чугур — струнен народен музикален инструмент. — Б.пр. ↑

ЧАСТ ВТОРА

СЛЕДИ ПО СНЕГА

Аулът Шубурум е прилепен към скалите на надоблачни висини, под самите върхове на Дюлти-Даг, покрити с вечни снегове. Каменните сиви невзрачни сакли, от всички страни изпъстрени от парчета тор, са се сгушили една до друга, сякаш са едно цяло или още недостроено здание; сякаш са предисторическо селище, което са разкопали археолози да го изследват. Отдалечено и затънтено място. В наше време съвсем непригодно място за човека. По-рано хората от планинските краища са се катерили на тези безплодни височини да се опазят, да се спасят от безкрайните набези и нашествия на чуждестранните пълчища. Отдавна потъна в историята онова време, но жителите на планинските аули по навик живеят в своите орлови гнезда... Впрочем все по-малко и по-малко остават орловете гнезда върху картата на Дагестан...

Бедна е високопланинската растителност: стелещи се храсти, ниска, но затова пък сочна трева, която така обичат овцете. Виж, само през зимата тук няма с какво да ги хранят и овчарите карат стадата надолу — в ногайските степи.

В колхоза „Земя“ — да, така се нарича колхозът в аула Шубурум и наистина това звучи като вопъл на измъчен от жажда човек: „Вода!“ — орната земя е малко и всичко това са малки ниви-тераси по склоновете под аула. И тези тераси са създадени от ръцете на трудолюбивите земеделци (наистина — земе-делци!), които са надонесли тук земя с кошници от клисурите, от речните разливи. Тук успяват да узреят само бялата планинска репичка-кехе, зимен ечемик и тук-таме на припек царевица-ранозрейка. Много късо е лятото в планините! И последните години, въпреки трудолюбието на планинците, колхоз „Земя“ сякаш беше застинал на едно ниво: няма накъде да се развива! Няма къде да се приложи механизация, няма откъде да се вземе допълнителна храна за добитъка... Просто излишно беше хората да си блъскат главите, все едно, нищо свястно няма да постигнат, само ще си увеличат синините и цицините. Ето защо така често произнасят в планините думата „преселване“.

А онези, които бяха ходили в новите селища в равнината, твърдо разбраха: пътят към хубавия живот за планинеца е пътят надолу, от планините в долините и степите. Много трудно новият бит ще се добере до надоблачните висини! Няма макар що-годе сносни, достъпни за машини пътища, а магаретата и товарните коне не могат да изкачват тук тежки товари. А и единственият подстъп към Шубурум постоянно е разрушаван от срутвания и снежни лавини и няколко месеца от годината аулът се свързва със света само по телефона и радиото.

Тук само две къщи са покрити с ламарина — училището и селсъветът, построени не много отдавна, преди десет-дванадесет години. Улиците и пресечките са занемарени, мръсни, а и в саклите не е чисто и уютно, липсват най-обикновените удобства за човека! И макар че тук не живеят бедно и сандъците са натъпкани с вещи, но тези вещи преминават от поколение на поколение по наследство, без да донасят радост на хората. А и каква ценност са те: куп лошо ушити, торбести дрехи и няколко женски украшения, купени някога от занаятчиите тройно по-скъпо. Планинците носят тъмни и груби дрехи; хранят се еднообразно и оскъдно, готвят на бърза ръка, а често ядат и сухоежбина: сирене, изпечен в пепел хляб, чай, кисело мляко и хинкал един-два пъти в седмицата — това е всичко. Даже такива храни като курзе и чуду^[1], а и шашлик, сега приготвят все по-рядко и по-рядко.

Може би затова младежите, които са учили в града или са служили в армията, с нежелание се завръщат тук. В Шубурум и да потанцуваш, може само на сватби, и то, ако е хубаво времето — един, два пъти в годината, не повече.

Така течеше животът в Шубурум и хората не се оплакваха от съдбата си, хората бяха свикнали, както старият бик свиква с ярема.

И изведнъж в саклята на селския гробар Хажи-Бекир като бомба избухна безсмисленото съчетание на непонятните думи: „Талак-талак, талми-талак!“ Извинете, аз не исках да повтарям тези проклети думи, те се откъснаха от само себе си...

Оттогава в аула започнаха да стават странни неща. Бедата, казват, не идва сама: тя има седем сестри. И най-напред те посетиха саклята на гробаря Хажи-Бекир... Кравата му се сгромоляса в пропаст, пастирът даже не успя да я достигне и да я заколи: за това би трябвало и той да скочи от скалата надолу... Ударът, предназначен за Адам и

случайно попаднал върху Хева по време на скандала в бръснарницата, така я оскърби, че тя заяви на всеослушание — първият и единственият в живота на Хева протест: „Считам се за жена на Адам и него ще чакам.“ Разбира се, мнозина се скъсаха да се смеят, но ако щеш, смей се, ако щеш, плачи, а Хажи Бекир си остана сам в саклята...

Неочаквано рано дойдоха в планините поройните дъждове, а с тях започнаха срутвания и свличания, рушеха се скалите, смъкнаха се от върховете на Дюлти-Даг ледникови и снежни лавини. Като че ли някой буен и могъщ се забавляваше както му хрумне. И суеверните шубурумци приписаха всички тези пакости на снежния човек, на каптаря. Някои хора обясняваха даже изчезването на Адам просто и страшно: каптарят е излапал гърбавия, ще видите — ще се открият костите му, оглозгани и натрошени.

Магазинерът Раджаб, когото в аула наричат просто Едноокия — ако шубурумец срещне кола с един фар, той непременно ще каже: „Нашият Раджаб върви“ — обича да се весели и затова често си попейва. Живее той в квартала на лъжичинците^[2] и пътят към неговата сакля, ако отива от долния за горния аул, минава по края на старото гробище. А гробищата в планините — вие навярно знаете — са покрити гъсто с каменни паметници, високи колкото човешки бой. И ето тия дни здраво пийналият Раджаб се връщаше през нощта от долния аул — а беше си сръбнал той на изпращането на далечен роднина, който реши все пак завинаги да напусне със семейството си неуютния Шубурум. Вървеше Раджаб, като се поклащаше, през старото гробище и си удари челото в един каменен паметник. „Защо се биеш?! — завика войнственият магазинер. — Мислиш, че щом съм пиян, няма да ти отвърна?!“ Раджаб засука ръкави, отметна глава, за да замахне, и си удари тила в друг паметник. „Ах, така значи, вие сте двама?!“ — възмути се магазинерът, отстъпи наляво и си удари рамото, отскочи вдясно — и отново се удари. „Какви мъже сте вие?! — развика се Раджаб. — Всички срещу един! Жалки страхливци. Излезте по един! Аха, не искате? Страхувате се? Нищо, на всичките ще ви покажа...“ И започна пияният с все сила да удря с юмруци паметниците: падаше, скачаше, пак падаше, блъскаше в камъните челото си, тила, раменете, крещеше, ругаеше... Някак си Раджаб се измъкна от боя, леко изтрезнял от болките, и изведнъж помисли: „А все пак яки момчета се биха с мене... Нима е такава човешкото тяло?

От желязо ли бяха, от какво ли?!“ И изведнъж див страх обхвана Едноокия. В саклята си Раджаб се втурна целият в синини, подутини, с разбити юмруци и от прага изхриптя: „Постилай леглото, жено. Сега ще умирам. Осакатиха ме **снежните хора!**“

И отново страшен слух се разнесе из Шубурум. Хората идваха да навестят магазинера, и той, като им показваше синините и ожулванията, с всеки час по-подробно, по-ужасяващо, по-изразително разказваше как се е отбранявал през нощта от глутница каптари... Поетическо вдъхновение осени едноокия Раджаб!

Даже и толкова благоразумния човек — ветеринарния лекар Хамзат, и него потвърденият от подутините разказ на вдъхновения магазинер го принуди да включи в бъдещата си дисертация глава под наименование „За случаите на нападения върху хора от предисторическото високопланинско животно, погрешно наричано снежен човек“.

Веднаж на гудекана, където се случи да бъде председателят на селсъвета Мухтар, Хамзат разказа за дисертацията си, за това, че върху вечните снегове на Дюлти-Даг е намерил и измерил следи от каптар и това са несъмнено следи от животно, а не от човек.

— А може би ти си открил следи от планински тур?! — попита някой.

— Там имаше следа, наподобяваща отпечатък от стъпало: петопръстна — възрази ветеринарният лекар.

— Мечката също има петопръстни следи! — намеси се колхозният ловец Кара Хартум.

— Та за какво мечка ще се покатери по ледниците и вечните снегове?! — сви рамене Хамзат. — Тя не е прилика на Раджаб: не пие.

Смях се разнесе по гудекана.

— Значи, решил си чрез каптаря да влезеш в науката, Хамзат? А? — засмя се председателят на селсъвета Мухтар. — Тогава може би е по-лесно да хванеш самия снежен човек?

— Но това не е човек, а жи-вот-но. Предисторическо животно...

— Да уловиш звяр, е по-лесно.

— А защо? Чучелото на звяра е музеен експонат, а не дисертация. За чучело не присъждат научната степен кандидат на науките.

— А според мен, чучелото е по-хубаво — промърмори Мухтар.
— Поне ще престанат да дърдорят всякакви глупости...

Аулът наистина бе обхванат от паника. Ала най-лошото беше не случаят с магазинера — макар и в синини, Раджаб е жив, лежи в леглото и разказва на хората приказки, — но ето вече две седмици не се появява Адам! Изчезна от аула, като че ли се изпари, като че ли не го е раждала на света майка-планинка. А това вече сериозно разтревожи Мухтар и парторга Чамсулла, завеждащ селския магазин, слаб висок мъж с болезнен цвят на лицето. Много нещо може да се изтърпи, но да се загуби жител на аула, това е вече прекалено! Разбира се, сериозен човек няма да повярва на приказката, че уж каптар е изял бръснаря! Говореха още, че уж бръснарят слязал долу, изплашил се от заплахите на селския гробар; заплахи, които чуха всички. Но може ли нещастният гръбльо така лесно да напусне родната сакля, младата жена, за която мечтаеше много години? И най-последно, защо той не взе от селсъвета някаква справка? Поне, че е действително гърбав и се е родил в Шубурум? Човек без справка — нима това е човек?!

„Селсъвета“ Мухтар изгуби спокойствие. Без умора ден и нощ проверяваше навсякъде, разпитваше всички, които последни бяха видели Адам; телефонираше по всички места, където би могъл да отиде бръснарят — отговорът беше един: „Не е идвал!“ Накрая Мухтар позвъня на аулите, през които минава пътят надолу към равнината: Адам е човек личен, може би са го видели... Ала и оттам отговориха: „Не, през нашите аули гърбавият не е минавал.“ Но вълнението на председателя на селсъвета и странните слухове възбудиха любопитството на целия район: току питаха по телефона кой още се е загубил в Шубурум и какво прави там снежният човек. Питаха и се смееха.

Ето и сега „селсъвета“ Мухтар раздражено каза:

— Обръщайте се към нашия ветеринарен лекар Хамзат за всички справки относно каптаря. Да, да, към ветеринарния лекар! — и закачи слушалката.

— Проклятие! Скоро цял Дагестан ще се смее...

Чамсулла неспокойно върви назад и напред по стаята, сложил ръце зад гърба си.

— А, шейтан! Мъже ли сме ние, или не? — възмутено възкликна той. — Все пак носим папахи... Що за хора сме! Та не трябва да се

вярва на всяка глупост...

— Да вярваш, да не вярваш — по твоята част е. Ще кажат: „Лошо е организирана партийната работа в аула Шубурум.“ Ти ще отговаряш... Мене друго ме вълнува: лоша е работата с Адам. Какво ще правим?

— Не зная.

— А кой знае, другарю парторг?

— Не зная.

— Хм. Как мислиш, възможно ли е Хажи-Бекир да е убил Адам?

— Не зная.

— Какво си заповтарял като гарга: кър, кър! А какво знаеш ти, Чамсулла?

— Зная, че ако бяхме настоявали за преселването, нямаше да стане цялата тази глупост...

— Бре, бре! А кой ти казваше: не се бави, не убеждавай старците, решавай веднага; необходимо ли е — изселвай насила. Принуждавай по бащински, както принуждават детето да яде каша...

— Полудя ли „селсъвет“? Хората трябва да се убеждават, а не да се принуждават.

— Ето докъде стигнахме с твоето убеждаване! По-скоро те тебе ще убедят, че на света има снежни хора... По дяволите тези каптари! Какво ще правим с гробаря? Може би ще трябва да съобщим в прокуратурата? А? Нека разследват...

— А ти говори ли с Хажи-Бекир?

— Какво ще говоря, и без туй няма да каже: „Вържете ме, аз го убих!“

— А, не, „селсъвет“! Сам, излиза, не си убеден, а искаш да посочиш с пръст човека: бутнете го зад решетката! А ти най-напред сам се убеди, поговори, разпитай, вгледай се...

— Не го обичам аз този тунеедец — промърмори Мухтар. — Млад, здравеняк, бик ще надвие, а се храни като гарван, с мърша.

— Ей, Мухтар, опомни се! — възмути се Чамсулла. — Това не е мърша, а твои съселяни, уважавани граждани...

— Е да, да, правилно: уважавани покойници. И не тунеедец — гробар... Искендер тук ли си? — викна Мухтар.

— Тук съм — обади се от съседната стая секретарят на селсъвета.

— Извикай утре при мен Хажи-Бекир гробаря...

И все пак ме им се искаше да вярват, че в Шубурум е извършено убийство. Като черно петно ще легне то върху целия аул и сурово ще осъдят тях, ръководителите: значи, отслабили сте борбата с отживелиците, с навика да се вади кинжал и прочие и прочие...

А, от друга страна; защо е така угнетен Хажи-Бекир? Защо от ден на ден става по-бледен, по-разсеян, върви като сянка и сега, казват, от него ще чуеш дума по-трудно, отколкото от каменен паметник. Като че го измъчва разкаяние...

Преди една седмица Мухтар и Чамсулла заръчаха на Кара-Хартум да претършува съседните урви, пропасти, скали, клисури, бреговете на реките: няма ли да се намерят следи от убийство или нещастие? Та не овен, не бивол се е загубил, а човек! И Кара-Хартум търси...

А при това и Хева! Странна жена: сега тя всеки ден идва в селсъвета да проверява за Адам, сякаш той й беше истински и отдавнашен мъж. Изчезването на Адам дълбоко порази Хева. „Нима той го е убил? Нима го е хвърлил в пропастта или го е удушил? — мислеше тя разтревожена. — За какво? Сам си беше виновен! Нима този човек се оказа способен на такова злодеяние? А какво хубаво може да се чака от гробаря?! И аз досега съм живяла с такъв звяр!“ В душата си Хева през цялото време се укоряваше, винеше се, че онази нощ отхвърли молбата на нещастния Адам да бяга с него от аула. Значи, и тя го е тласнала срещу смъртта... А между другото само с Адам тя за първи път се почувствува свободно и леко, почувствува се човек; даже се опита да *мечтае!*... Да мечтаеш — та това е най-драгоценният дар на земята! И сега той беше в ръцете на Хева.

Накрая в Шубурум връхлетя и най-страшната от седемте сестри на бедата.

Зад Шейтан-проход... Да, зад същия, където преди много години при извора се срещнали Али-Хужа и Хужа-Али и поседнали да се подкрепят; те топели коравия хляб във водата, ядели и разговаряли. „Кажете откровено — попитал Хужа-Али, — какво би направил, ако те изберат за управник на цял Дагестан? А?“ — „Мене ли? — усмихнал се Али-Хужа. — Разбира се, ако ме... Тогава бих топил този хляб не във вода, а в мед!... А ти?“ Здравата се замислил Хужа-Али, а после

недоволно промърморил: „А какво ми остава да правя, когато всичко най-хубаво ти вземаш за себе си?!“

Та зад този Шейтан-проход страшни срутвания на няколко места разрушиха единствения коларски път, който свързваше Шубурум с останалия свят. Разбира се, суеверните шубурумци приписаха срутванията на лудуванията на снежния човек. Впрочем не в слуховете и приказките беше бедата. Престанаха да докарват стоки в селмага — и преди всичко газ, който, както е известно, още не добиват в Шубурум; нямаше вече в аула нито бонбони, нито захар, нито геджухско вино, нито тютюн, което повече от всичко огорчи почтените хора, неизпускащи лулата от уста.

[1] Чуду — кратко от чуду-пирог. — Б.пр. ↑

[2] Лъжичинци — от цветето лъжичина. — Б.пр. ↑

НА ШЕЙТАН-ПРОХОД

Като сиви овчи стада се движеха и блъскаха облаците, спуснаха се в клисурите и легнаха там, превърнали се във влажна непрогледна мъгла. Само леките облачета, дълги и бели като момински шарф на планинка, ту засенчват, ту откриват слънцето над Шубурум. А наоколо в снежни чалми се извисяват каменните безстрастни великани... Аулът отдавна е на крак, хората се събират пред построения от червени тухли (нарочно ги докараха отдолу!) селсъвет. От отворените прозорци се чуваха откъслечни разговори, тракане на пишеща машина, телефонни позвънявания. Онези, които се събират на площада, държат в ръце лопати, кирки, вързопчета, гърнета и стоят те, както бащите им са стояли точно на този площад с винтовки и вързопчета, очаквайки кога ще излезе командирът и ще поведе тях, червените партизани, да отнемат от белогвардейците аула Маджалис...

С бяла престилка, жива, енергична, червенобуза и черноока, Айшат внимателно се промъква сред хората към стареца, който стои, опрян на тояга. Това е Хужа-Али, дядото на Айшат, баща на жената на „селсъвета“ Мухтар. Направо в ръцете Айшат му предаде вързопче и глинено гърне.

— Дядо, ето тук малко хляб и овче сирене, а в гърнето...

— Благодаря, благодаря, внучке! — радостно заприказва старецът. — Дано да ти стане мъж най-добрият човек на света. Ако ти знаеше колко съм радостен, че доживях до тези дни! Моята внучка — доктор!

Хужа-Али с гордост и умиление гледаше младата лекарка.

— Но защо пред хората, дядо... — изчерви се Айшат.

— А пред кого, внучке, да се гордея?! — учуди се Хужа-Али. — С бялата престилка ти си просто ангел на аллах... — А лекарство сложила ли си ми?

— Да.

— Сладко или горчиво?

— Сладко.

— Да е сладък животът ти, внучке. Искаш ли да ти потърся годеник?

— По-добре сама да си потърся.

— Внимавай! Младите очи лесно грешат... Нещо под твоя прозорец често започна да кашля нашият конски лекар, коклюш да го вземе! Ло-оша болест е коклюшът.

Хужа-Али изтри с полата на елека си един камък и седна, а гърнето постави до краката си.

— Нищо, дядо, ще я излекуваме!

— Не ти ли е хвърлил папахата си през прозореца?

— Засега още не — усмихна се Айшат и погледна встрани.

— Знай, внучке, че този конски лекар е от враждебен на нас род...

— Какво?! — учуди се Айшат.

— Да, да, да.

— Но как така?! Защо говориш това? Тогава излиза, че и те ни смятат за врагове... Но за какво?

— Това знаят нашите прадеди — тържествено произнесе Хужа-Али. — Те са ни завещали да се пазим от този род. И толкоз! А пък да се сродим...

— Струва ли си, дядо, да си спомняме старото време?

— Струва или не струва, а ти смятай, че съм поговорил с тебе сериозно. Разбра ли?

— Добре, дядо. Хайде, аз тръгвам, болните ме чакат...

И Айшат отиде в своята болница, където всичко на всичко има две стаи с четири легла. А и болните в аула не са много. На такава височина въздухът е чист и свеж като изворна вода; тук не познават нито грип, нито хрема, не се боят от течение. Лопата и сърп, кирка, коса, чук и камък, камък и пак камък са направили хората здрави; някой път се учудваш — строполи се човек от такава стръмнина, че да гледаш, е ужасно, а виж, потъркаля се седмица в леглото и отново върви по аула, само едва-едва накуцва с един крак. А я да се строполи от такава стръмнина градски човек — парченце няма да остане от него, на пух и прах ще се разбие.

Където има хора, има и врява. Бръмчене, шум на площада. Вслушайте се: приказват най-много за снежния човек, за каптаря...

Али-Хужа отдалеч забеляза Хужа-Али и решително се отправи към него, като по пътя се ръкуваше, поздравяваше достойните за поздрав. Хужа-Али го забеляза, навъси се, извърна се, но Али-Хужа и с вежда не мръдна, тупна стареца по рамо:

— Знаеш ли, брада, какво не ми харесва на нашата власт?

— Ти си винаги недоволен — измърмори Хужа-Али.

— Говори по-силно! Тук е такъв шум, като че ли вятърът е свалил покрива от женската баня... Ама ти какво: не искаш да разговаряш с мене?!

— Какво искаш от мене?

— Да разговаряш, спориш, викаш, да ругаеш: та за какво живеем на земята?

— Защо? А и за какво има да спорим?

— Ще намерим за какво, ако имаше желание... — Али-Хужа повдигна гърнето от земята, помириса гърлото; Хужа-Али издърпа гърнето, отново го постави до краката си, обърна се. Но тогава вече Али-Хужа обърна за рамото стареца към себе си: — Ей, аз с тебе разговарям, сине на куция!

— Е, какво искаш?

— Знаеш ли какво не ми харесва на нашата власт? — отново повтори Али-Хужа, като посочи с пръст селсъвета.

— Лепнал се като дъбов лист за таралеж! Кажу де, кажи какво не ти харесва на нашата власт — предаде се накрая Хужа-Али.

— Бърборковци много навъди! Всички са грамотни, всички се научиха да говорят, да ядат мед, да си мажат езика със сметана... Умеят да плетат от думи примка, с която може не само жребец, но и каптар да хванеш. А работата не мърда!

— Каква работа?

— Точно тази, заради която стърчим тук с лопатите и кирките... Когато донесох на твоя куц баща вестта, че си се родил, мислиш, че се зарадва? Как не! Гости ме с ритник по мекото място... Може да се помисли, че той е предвидил какъв ще станеш сега... Ех, много старци в аула, а младежи нещо не се виждат... Няма кипеж в живота! Дали престанаха да умират, или младите рано стареят... Тази седмица например легнах болен, мислех си: ще опъна петалите! Но дойде моят племенник Хамзат и...

— И какво направи той?

— Сам виждаш: ето ме! С всички! Хамзат е лекар на място!
— Какво е твоят Хамзат пред мойта внучка, пред Айшат!
— Сравни забрадка с папаха! Хамзат е ювелир в работата си.
Скоро ще стане учен: пише ди... де... ссерт... акция...
— Но той е ве-те-ри-нар! Лекар на крави и овни.
— А ние какво, да не сме по-лоши от овните?! Ама че си зъл човек!
— Ех, жалко: езика ти не е скъсил Хамзат.
— Какво? Не чух!
— Навярно Хамзат ти е дал конска доза, та си оглушал...
— Дал! Та какво? Племенник все пак... — обиди се Али-Хужа и се обърна към Раджаб, който стоеше, забил нос във вестника като кон в торба с ечемик. — Ей, Едноокий, какъв е този шум в селсъвета?
— Прекъсна се телефонната връзка... Сигурно каптарят е скъсал жиците или е съборил стълбовете.
— Каптар ли? Ех, да са ми младите години... В наше време на всеки каптар връзваха ръцете отзад... А двадесетте години — първите години на съветската власт, когато копаехме Октомврийския канал, за да напоим степната земя до насита... Тогава ръката ми стисна сам Микаил!
— Какъв Микаил? — попита Раджаб.
— А ти откъде ще знаеш: като кокошка ходиш около саклята! Какво си видял?... Имаше такъв един нашенски момък с черкезка, Микаил Калинин... Ние с него сме пили чай от една пиала!
— Хе-хе-хе — засмя се Раджаб, — бедно: една пиала за двама!
— Муле! Приятели бяхме, разбираш ли? Приятелите пият от една пиала! И въобще какво разбираш ти от богатство! Мислиш, натъпкал си сандъка — и си богат? Тогава и плъхът е богат: открадне парче сирене и — богаташ.
— Знаеш ли, Али-Хужа, прав си! — решително произнесе Хужа-Али.
— В какво съм прав? А?
— На мене също не ми се харесват бърборковците.
Уж без да иска, Али-Хужа бутна с крак гърнето.
— По-внимателно, ще го счупиш! — задържа гърнето Хужа-Али.
— А какво има в него?
— На тебе какво ти се иска да има?

— Е... поне... в такова време... на път...

— Не, скъпи, не: тук има кисело мляко.

— Защо мълчиш бе? Да знаех, че тук има кисело мляко, щях ли да говоря с тебе! Ех ти, син на куция... Отивам да задам един важен въпрос на съветската власт...

— Върви, върви. Без тебе няма да се свари кашата там...

Али-Хужа започна решително да се промъква към входа, но в този момент на вратата излязоха и Мухтар, и Чамсулла. Мухтар днес е с гимнастърка, запасан с ученически колан: явно, друг не е намерил в селмага.

— Ей, Мухтар! — викна Али-Хужа и вдигна ръка. — Имам един въпрос към съветската власт...

— Тук не е събрание! — недоволно отвърна Мухтар. — Няма кога! Време е да се хванем за работа...

— Тъкмо за това исках да питам. Защо стоим?

— Стоим, защото няма камион — каза някой до Али-Хужа.

Мухтар чу:

— Камион няма и няма да има. Всички машини са оттатък прохода.

— Другарю „селсъвет“ — разтревожи се една старица с кирка, — поне да има каруци... Дотам е далече...

— И каруци няма... Ще тръгнем пеш...

— Ама че работа... — поклати глава Али-Хужа. — Хората вече на въртолет летят, а ние пешком...

— Може би искаш стълба, като в метрото, сама да те спуска, сама да те изкачва? — разсърди се Мухтар.

Чамсулла замаха с ръце за тишина. Глъчката не затихна веднага, в бавно настъпващата тишина изведнъж рязко се отделяха гласове ту тук, ту там и тогава всички силно шъткаха, обърнали глави: „По-тихо!“ Като че ли върху сто нажежени тигана изведнъж сипваха вода.

— Ей вие, скъпи мои съселяни! — започна да говори най-после Чамсулла. — Нали вие отказахте да се преселите в плодородната равнина, където може да се живее без тези стихийни бедствия?! Тогава защо мърморите? Сами сте си виновни — така че съберете мъжество и търпете. Вие не пожелахте да оставите тези проклетни височини, зеления сакли, гробовете на дедите — ваша воля! Обаче и сега държавата ни дойде на помощ, в нашия аул искат да прокарат

електропровод. Но машините с работниците, с материалите — жици, стълбове, разни там изолатори — са заседнали зад прохода, срутвания са преградили пътя... За един месец ние трябва да приведем в ред пътя, за да не замлъква по него шумът на машините, които докарват при нас новия бит, новия живот! Щом оставаме тук, налага се да изстискваме от себе си три пъти повече пот, за да не изоставаме от другите, за да не се окажем на островчето на невежеството, за да се усмихне приветливо и на нас бъдещето. А бъдещето едва ли ще се промъкне тук по нашия тесничък път: колкото по-широки са пътищата, толкова е по-широк животът, другари!... Добри хора, разбрахте ли ме? На нас сега преди всичко ни е нужен път!

— Всичко това е добре, парторг! — чу се из тълпата дрезгав, старчески глас. — Пътят е нужен; не ще и дума. Ние ще построим пътя... Към това няма да привикваме и срутванията не са ни за първи път. А кажи ни ти на нас: какво ще стане с каптаря? Ето и във вестниците пишат, че се е появил...

— Каптар, каптар! — възмути се Мухтар. — Видял ли го е някой поне отдалече?! Отговаряйте, защо мълчите!

— А следите по снега? — попита Хужа-Али.

— Следи може да остави и мечка — възрази Али-Хужа.

— Е, кой е видял каптаря? Никой!

— Хора, всичко това е глупост! — разсмя се от сърце Чамсулла. — Нима ще повярвате, ако ви кажат, че до нашия кладенец седи седмоглаво чудовище и продава семки?! Смешно е!

И все пак от разни краища на площада се чува гласове:

— А къде изчезна Адам?

— Какъв беше този страшен вик? Всички го чува!

— Как така изведнъж по това време срутвания?

— А какво общо има с това снежният човек, съселяни?! — махна с ръце Чамсулла. — Случайно съвпадение на неприятни обстоятелства. Стихия! Природа! Нима са малко стихийните бедствия на земята? А колкото до вика — ревал е според мене нашият колхозен бик, когато са го нападали вълците.

— Но викът се чу не един път!

— Напашеният от змия се бои от връвчицата, както казват. Магаре изреве, камък се събори, овен заблее, а на лековерния от страх всичко му се струва глас на каптар!... Съседите ни се смеят...

— Защо да не се смеят! — недоволно поклати глава Хужа-Али.
— А те да бяха на наше място...

— Над глупеца, казват, и в джамията се присмиват — отвърна Али-Хужа. — Съседите са по-умни, затова се и смеят...

— Съселяни! — отново викна Чамсулла. — Главното сега е хубавият път, а не приказките на Шехерезада.

— Е, тръгваме. — Мухтар леко се спусна по стъпалата, грабна една кирка и тръгна напред. Като вдигаше възбудено врява, след него потегли тълпата шубурумци, прошумя и всичко утихна.

И можеше да се чуе как чуруликат врабците.

Само Чамсулла остана да дежури в селсъвета, а Раджаб Едноокия изтъкна неотложни работи и отиде в колхозния склад. Останаха, разбира се, доячките във фермата и всички, които трябваше да бъдат при животните и птиците.

ОБВИНЯВАТ ГРОБАРЯ В УБИЙСТВО

Чамсулла знаеше, когато го избираха за парторг, че тежка работа ще се стовари на плещите му, особено тук, в Шубурум. И се опитваше да отклони кандидатурата си, казваше, че и без това има много грижи в селския магазин, пък и в къщи: нали е баща на седем дъщери, което шубурумци смятат просто за нещастие. И все пак, оставиха го в списъка и го избраха. Но тогава Чамсулла не можеше и да си представи, че в аула ще станат такива събития: изчезването на бръснаря, разговорите за снежния човек, убийство, а отгоре на всичко срутвания, свличания, лавини; прекъсната е връзката с останалия свят; в магазина се свършват стоките, най-търсените, най-необходимите на шубурумци: тютюн, газ, кибрит, захар... Сол, май има още... Чамсулла се чувствуваше като онзи юноша, който се похвалил, че умее ловко да язди кон, и изведнаж видял, че му довеждат кон и предлагат да участва в състезания. Много грижи има сега парторгът — даже и нощите няма да стигнат.

Загриженият Чамсулла се мръщи и върви назад-напред из кабинета на председателя на селсъвета: не знае как да започне разговора. А на скамейката до входната врата, под самия плакат, на който усмихната жена носи кошница с мандарини, ябълки, грозде, нарове — с една дума, всичко, което не се е раждало и не се ражда в Шубурум, — под самото това весело изображение седи угнетеният Хажи-Бекир и мачка папахата с грубите си ръце на каменоделец.

— Е, какво, Чамсулла, казвай, щом си ме извикал... — произнася най-после гробарят, неиздържал очакването. — Аз и сам се готвех да дойда тук...

— Защо?

— Искях да поговоря с вас: с тебе, с Мухтар...

— Да поговориш ли? За какво?

— Искях да помоля да се застъпите. Готов съм да се регистрирам с Хева в селсъвета.

— Но аз чух, че тя се отказала от тебе.

— Не говори така, парторг! Нали знаеш: за мъжа е позор, ако го напусне жената. Не тя се е отказала, аз се отказах. Аз!

— А тогава от какво се оплакваш?

— Съжалявам сега. Разкаях се... Ама нали всички знаят, че Хева е моя жена.

— А ти говори ли с нея?

— С Хева? Да, говорих.

— И какво?

— Напразно. Повтаря едно и също: не аз, казва, съм установила тия глупави порядки, а вие, мъжете. Ще си отида, казва, от тази сакля, когато Адам каже онези думи... Пък аз ѝ викам: ама няма го, няма го Адам! Та какво, казвам, ще стане?

— А тя какво? — пита Чамсулла и сяда на председателската маса; доволен е, че разговорът сам по себе си се приближава към целта...

— Не ми се ще даже да повтарям...

— А все пак?

— Може, казва, ти да си го убил!

— Да-а, обвинението е сериозно... Всъщност, Хажи-Бекир, я да помислим: къде може да е Адам? А?

— Откъде да зная?! Ако знаех, на ръце бих го домъкнал тук.

— Кога видя Адам за последен път?

— Същия ден, когато заплаших да го убия.

— Ти искаше да убиеш Адам?

— Да.

— А може би ти случайно си го?...

— Не, не, парторг, не съм го убил! — светна с очи Хажи-Бекир.

— Тогава не го настигнах, а след това не съм го виждал.

— Значи, не си го убил?

— Не съм го убил.

— А къде е тогава?

— Не зная! — тежко въздъхна селският гробар и сви рамене.

— Хм, да. Разбираш ли, Хажи-Бекир, всичко е против тебе. В аула вече приказват, че ти си погребал Адам в някой от гробовете, които приготвяш по-отрано за зимата, та после да не дълбаеш замръзналата земя. Чу ли, а?

— Чух. Само че това не е вярно. Злобна лъжа.

Чамсулла замислен потърка четинестата си брада. Да, след изчезването на добродушния Адам, селския бръснар, мнозина в аула ходеха необръснати. Чамсулла посегна да вдигне телефонната слушалка, но си спомни, че връзката е прекъсната, и я постави обратно. Запуши. Настъпи напрегната тишина.

— А може да го е отвлякъл тоя... каптарят! — дрезгаво рече гробарят, като не можа да издържи тишината.

— И ти искаш да повярвам на тази приказка? — примижа Чамсулла.

— Та нали във вестниците пише за снежния човек...

— Хм, да! Какво ще правим, Хажи-Бекир?

— За едно моля: заставете Хева да се върне.

— Чакай, ти за какво?!

— Как за какво? Моля да ми върнете Хева.

— Хева е жива и здрава. И никъде няма да се скрие. Аз те питам къде е Адам.

— Не зная.

— Значи, ти не си го убил!

— Не, парторг, не. Не съм го убил.

— Но ти сам каза, че си заплашвал да го убиеш! И всички са чули как си го заплашвал.

— Добре де, заплашвах го.

— А Хажи-Бекир не хвърля думи на вятъра. Хажи-Бекир е планинец. Мъж. Нима не е така?

— Така си е, така. Само че не съм го убил.

— Тоест ти не си го ударил с кинжал?

— Не, не.

— Да. Адам беше дребен, слаб човек. Лесно е да го убиеш и с камък...

— Но аз не съм го ударил и с камък! Не!

— А-а, разбирам. Ти *неволно* си го съборил в пропастта. Така ли?

— Не, не, не, не...

— Ама ти съвсем ме обърка, Хажи-Бекир. Може би по-добре е ти сам да разкажеш как се е случило това?

— Какво се е случило, парторг? *Какво* се е случило?!

— Ами при какви обстоятелства загина нещастният Адам?

— Откъде мога да зная, парторг?! Аз не съм видял.

— Аха! Раз-би-рам: ти искаш да кажеш, че е било тъмно, когато това се е случило? Така ли?

— Н-не зная...

— Ето видиш ли, ти вече отговаряш неуверено! И тъй, ние установяваме, че е било тъмно. Много тъмно. Така ли?

Гробарят мълчеше.

— Ех, Хажи-Бекир, Хажи-Бекир! Мъж, планинец, а се извърташ като кучешка опашка. Право да ти кажа, не мислех, че си страхливец!

— Ама не съм го убил...

— Може би ще кажеш, че ужасно се боиш от покойници! А? Заплашвал го, гонил го, искал да го убие, но, видите ли, не настигнал куция, слабичък Адам! А самият ти си като бик, разбутал си здрави мъже, които са се опитвали да те задържат...

— Но аз ти казвам: не...

— Не, Хажи-Бекир, не умееш да разказваш приказки. Остави това на баба Айбала.

Чамсулла замълча. Бледният гробар дишаше тежко и бързо, като изтощен кон.

В този момент в кабинета се мушна изпращеният Кара-Хартум, смъкна чувала от раменете си, постави пушката в ъгъла, отърси елека и папахата си и тогава най-после попита Чамсулла:

— Може ли?

— Какво — може ли?

— Да вляза.

— Та ти вече влезе.

— Вярно бе. Уф, уморих се: от Вълчата клисура долетях на един дъх.

Кара-Хартум изтри потта от челото си и погледна под око Хажи-Бекир.

— Пак ли с празни ръце? — попита Чамсулла.

— Не. Този път намерих нещо...

— Намери ли?! — скочи като ужилен Хажи-Бекир. — Къде?

— Казваш, намерил си? — стана и Чамсулла.

— Чакайте поне да отдъхна — примоли се ловецът. — Ужасно се уморих...

— Кажи, какво е станало с него! — настоя парторгът.

— Клетникът. Вече няма да го дразнят нашите немирници. А беше време, когато и за него пееха славеите...

— Хайде де, казвай!

— Няма го вече!

— Това е лъжа! — викна Хажи-Бекир и се олюля.

— Не зная дали е случайност или убийство... Днес се спуснах във Вълчата клисура и там намерих ей това... — Кара-Хартум развърза чувала и измъкна оглозгани от зверовете кости — пищял, бедро, остатъци от ходило...

Гробарят закри лицето си с ръце, глухо застана.

— Какво ти е, Хажи-Бекир? — сухо попита Чамсулла.

— Аз не исках това... Не мислех, че е мъртъв...

— Кара-Хартум, а ти уверен ли си, че това са неговите кости? — Чамсулла се взираше. — Адам беше дребничък човечец, а костите май са големи.

— Скелетът винаги изглежда по-висок от човека — отговори ловецът. — Освен това край костите лежеше една вещ...

И измъкна от чувала сивата астраганена папаха, която познаваше всяко хлапе в аула.

— Кажу ми, Хажи-Бекир, не е ли това неговата папаха? — попита Кара-Хартум и подаде на гробаря папахата.

— Да, неговата шапка... — с труд изговори Хажи-Бекир, затрепера, като че ли почувствува изведнаж дъха на жесток студ, обърна се и бавно излезе.

Парторгът и ловецът се спогледаха.

— Да го задържим? — Кара-Хартум посегна към пушката.

— Не трябва. — Лицето на Чамсулла стана сурово и отвратено. — Гробарите и моллите не бързат за рая при аллаха. А да бяга, няма къде: срутването хвана всички ни в капан.

Чамсулла нареди да отнесат на Хева печалните останки от Адам и Кара-Хартум ги отнесе. Разбира се, за да не изплаши жената, той отначало подготви Хева, разказа й, че всички на земята са смъртни, че и неговите, и нейните прадеди отдавна са умрели, че даже неговите родители са умрели преди дванадесет години, че никой не знае кога ще удари последният му час... Тази черна вест Хева посрещна както

подобавана на планинка, със сърцераздирателен вик и плач. При вика се стекоха съседите и започнаха обичайните оплаквания и обредни песни с плач. Стариците съветваха Хева — аллах, думаха, ще зачете нейното добро дело — достойно да погребее нещастния бръснар, на когото така не провървя, не му се падна щастие то да изкара поне медения месец с младата си жена, поне медена седмица след толкова дълга и горчива самотност. Клетият, как мечтаеше той за другарка! И ето, когато изглеждаше, че вече се сбъдва пламенната мечта на човека...

В такива случаи нашите далечни прадеди виждали вмешателство на злобните духове на тъмнината Ян-Ван, сатаната, Луцифер: проява на лошите характери на Зевс, аллах, Йехова; тайни планове на Саваот... А ето на мен, да си призная, ми се струва, че цялата работа е просто в завистта, в недоброжелателството, които изведнаж забулват щастливеца с отровен облак. И внезапно в най-цветущото време човек чувства, че вехнат и съхнат в него жизнените сили, че не стига въздух, че потъмнява даже яркото слънце на дагестанското небе... С изумление се озърта той и се опитва да разбере какво се е случило. Но бактерията на завистта е невидима даже с електронен микроскоп, макар че убива подобно на чумата... И велико благо, спасение за отровения от чужда завист, са безкористните, щедри, великодушни приятели и другари. Уви, тях именно ги нямаше нещастният Адам!

Прощавайте, сега нямам сили да разказвам по-нататък...

АУЛЪТ ИСКА ВЪЗМЕЗДИЕ

На другата сутрин пред саклята на бръснаря вече седяха на камъни и трупи почтените шубурумци — бяха дошли да изразят скръбта и съболезнованията си на Хева. Решиха да погребат Адам край пътя, до първите къщи на Шубурум. Такъв е обичаят на планинците: който загине или умре извън аула, погребват го край пътя; така да се каже, зад чертите на селото.

Но кой ще копае гроба? Редно е да го изкопае селският гробар Хажи-Бекир. Но ще се съгласи ли: нали го подозират в убийството на Адам! И все пак наложи се да се обърнат към него: никой в аула не можеше да извърши това с такова разбиране на работата, никой не знаеше каква дълбочина се иска, на изток или на запад трябва да бъде мястото за главата, никой не умееше така да изсече каменен ковчег и да издълбае надпис на паметника. А и паметниците, приготвени като запас, се намираха само до саклята на Хажи-Бекир.

Отначало Хажи-Бекир се учуди, възмути, искаше да откаже, но помисли — и се съгласи: нека видят, че той е готов да отдаде последния дълг на човека, който му причини толкова беди. В края на краищата сега не трябва да ожесточава с отказа си и без това враждебно настроените съселяни.

Жените в саклята оплакваха Адам; една запяваше погребална песен, а другите подхващаха хорово; приближаваше часът за изнасяне на тялото; по-точно жалките останки на покойния.

Силно, отчаяно, тъжно нареждаше-пееше безутешната Хева:

*Лъчът на живота запали ти в мен, Адам!
Защо да си идеш побърза назад, Адам?
Престъпници злобни те пратиха в гроба зловец.
А заедно с тебе убиха и мен, Адам.*

*Лъчът на живота запали за мен, Адам!
И в мъка сърцето ми ти изгори, Адам!
Защо ли направи тъй кратък, уви, мига,*

във който сияех — луна сред звезди, Адам?

*Плачът си ще лея над гроба ти аз, Адам.
Леда ще стоявам с дъха си горещ, Адам.
Съпруже любими, почивай — аги, аги!
Защо да живея, щом ти не си с мен, Адам?*

— Хайде, стига, стига си нареждала — успокояваше приятелката си Айшат, учудена кога Хева е успяла така горещо и нежно да залюби Адам. Чудно и странно е това чувство любовта!

— Ти не можеш да ме разбереш, дружке! — тъжно клатеше глава Хева. — И аз не разбирах по-рано, когато хората разгневени викаха на другите: да ти се падне голямо щастие и веднага да ти бъде отнето! Ох, какво страшно проклятие е това!

— Хева, ти просто всичко си си внушила.

— Не, Айшат, не! Да загубиш такъв човек! Проклет гробар, дано коприва израсне в огнището ти... Целият Шубурум не струва колкото малкия пръст на Адам... Защо тогава не тръгнах с него, защо? Можеше да умра аз, но щеше да живее Адам...

И ето, според обичая мъжете влязоха в саклята, където в кръг се бяха събрали плачещите жени, и под неудържимите им ридания положиха на погребална носилка останките на Адам, увити в покров, покриха ги с бурка и върху нея поставиха сивата астраганена папаха. Четирима души повдигнаха носилката на рамене и с отмерени бързи крачки излязоха на улицата, където всички мъже от аула се присъединиха към процесията. Ридаещите жени останаха в саклята: на жените е забранено да изпрацат покойници. От покривите, от уличките гледаха погребалната процесия децата: не се разбираше съжаление ли или учудване имаше на умните им муцунки.

Хажи-Бекир с преголямо усърдие издълба гроб в стегнатата от първите студове земя и стоеше, облегат на дръжката на кирката, като овчар на кривак, и шептеше, мърдайки устни, някаква молитва. Внимателно спуснаха останките на Адам в каменния, вече поставен в гроба ковчег. Хажи-Бекир го покри с каменни плочи, всички бързо засипаха гроба с пръст и издигнаха там, където беше мястото за главата, двуметров паметник. Уви, каменният паметник не беше

украшен с орнаменти, нямаше време, но името, рождената дата и датата на смъртта Хажи-Бекир все пак издълба... Каква дата на смъртта? Ето това, да си призная, аз не се осетих да видя и, вие сте прави, много съжалявам за това. Но тъкмо тогава избухна спор: трябва ли да четат над гроба главата „Ясин“ от корана, която четат над правоверните мюсюлмани? Решиха, че не трябва: покойният бръснар беше член на Съюза на безбожниците. Вместо молитви произнесоха няколко трогателни речи, изброиха немалките заслуги на Адам пред Шубурум, отбелязаха добродушният му и пряк характер; все пак Адам внесе според силите си принос в развитието на културата в аула — беше в първите редици на борците за нов бит и красота на човека.

Най-блестяща реч на гроба на бръснаря произнесе Кара-Хартум, колхозният ловец. С дълбока скръб той каза, оглеждайки насъбраните мъже:

— Скъпи мои шубурумци, ние се прощаваме тук с човека, който честно изживя своя кратък и горчив живот. Вие знаете какъв добър, какъв безобиден беше този човек; на никого не желаше зло... Едва след смъртта му ние разбрахме кого сме загубили. Адам беше не само селски бръснар, той беше голям доброжелател, общественик, просветител, името на когото не е грях да поставим в редовете на най-видните дейци. Адам винаги беше яростен атеист: в неговата сакля ние не намерихме даже килимче за молитва. Но той бе още и активен член на Дружеството на Червения кръст и полумесец, член на ДОСААФ... Приятели, трудно ми е да изброя всичките му заслуги пред шубурумската общественост, но ние никога няма да ги забравим... Вярно, ние още не сме изяснили случайно ли загина Адам, първа жертва ли стана на каптаря, убит ли беше от злодейска ръка... Но ние ще изясним това, непременно ще изясним! Шубурум не е Америка, където може да убиеш от засада президента и да заличиш следите... Не, ние ще разкрием виновните и те ще понесат заслужено наказание!

След тази реч развълнуваните, разчувствувани, небръснати шубурумци заобсипваха с проклетия този, който им отне Адам, който вдигна ръка над този добър, славен, свят човек! Викове, стенания, вопли се раздадоха в тълпата:

— На съд убиецът на Адам!

— Да се намери и накаже, па ако ще да е самият каптар!

— Да убие такъв човек! Каква жестокост!

— Осиротяхме ние сега! Бедният, бедният наш Адам!

Хажи-Бекир стоеше, навел очи; той нямаше сили да издържи злостните погледи на съселяните си. Ако в този момент хората бяха уверени, че гробарят е убил Адам, щяха да го разкъсат на място.

А и сега още не е известно как щеше да завърши работата, ако Хажи-Бекир не бе побързал да се отдалечи.

Разчувствувани от речите, развълнувани, оплакващи Адам, се върнаха мъжете в аула и тук насреща им изтича Хева с черна рокля, която ѝ предстои сега да носи, без да сваля, четиридесет дни и даже ноци. Хева ридаше, обсипваше някого с проклетия и викаше:

— Добри хора, той е! Той го е убил!

Тълпата спря, зашумя гневно и страшно:

— Кой? Кой го е убил? Как се казва убиецът? Кажете!

— Хажи-Бекир, той го е убил! Какво чакате, хора?! Накажете убиеца!

И Хева почна да си скубе косите.

Така става, когато в огън плиснат газ: мигновено ще избухне огнен поток, ще забушува пламък, ще се метне към небето...

Страшната тълпа се втурна към саклята на Хажи-Бекир да я разруши камък по камък и заедно със стопанина да я хвърли в пропастта. И щеше да има саморазправа, ако пътя на тълпата не бяха преградили Чамсулла и Мухтар.

— Хора! Да не сте полудели! — извика Чамсулла. — Това още не е доказано.

— Как не е доказано?! — зашумя тълпата. — Защо не е доказано?! Да се загуби такъв човек и да не се намери убиецът?! Нима тук е Америка, а не Шубурум? Всички чухме как се заканваше Хажи-Бекир!

— Ако той е виновен — намеси се „селсъветът“ Мухтар, като задържахше настъпващата тълпа, — ще се разбере от следствието. А саморазправа няма да допуснем!

— Саморазправа и ние не искаме! — Тълпата бавно охладняваше, тълчейки на място. — Ние искаме да се накаже престъпникът! Арестувайте Хажи-Бекир!

— Добре! — викна Мухтар. — Ще го арестуваме.

И арестуваха гробаря, въпреки че той настояваше глухо и безнадеждно: „Не съм го убил. Не съм...“

Вие навярно ще попитате защо Хева изведнъж бе обхваната от такава неудържима ненавист към бившия си мъж. Чисто и просто, като се проклинаше, че не се съгласи онази нощ да бяга с Адам, Хева сякаш отново дочу шепота на Адам: „Г-с-с, говори по-тихо! Чуваш ли стъпките и покашлюването? Това е той!“ А после яростното чукане по вратата... С очите си видя бледото лице на Адам, как той с треперещи ръце поправи одеялото върху нея и бързо изчезна. А скоро след това се раздаде страшният предсмъртен вопъл и някой претича край саклята.

И всичко това създаде убеждението: „Хаж-Бекир е убиецът!“

ПОЯВЯВАНЕТО НА КАПТАРЯ

Колко пъти се налагаше шубурумци да излизат на суровия Шейтан-проход, та с кирки и лопати да разкопават, да разхвърлят свлачища и насипи. Ненапразно шубурумци го наричат Дяволски проход и се шегуват, че ако някого от аула изпращат по дяволите, то не го изпращат чак толкова далече: пътят е познат на всеки!...

Отдавна тук стои дълга сакля с плосък покрив, която прилича на древен кервансарай. Когато работят на пътя, хората почиват в нея, греят се край желязната печка, пият горещ чай, понякога нощуват: да вървиш до аула и обратно, е изморително. Не един път срутвания разрушаваха саклята, но упоритите хора отново я възстановяваха... Този път страшното срутване премина съвсем близо до стария строеж. Отдалече пътят изглеждаше покрит с мравки. Ехото разнасяше ударите на малки и големи чукове, виковете на тези, които с лостове откъртваха парчета скали, грохота на падащи в пропастта камъни. А на дъното на пропастта бушуваше бесен поток; той подхващаше, въртеше, звънко удряше един о друг и търкаляше надалеч камъните в пръски и пяна. Бляскаха кирки в ръцете, с пращане се забиваха лопатите в смесената със сняг земя; студено е на прохода! Хората се трудеха с увлечение, те разбираха, че тази работа никой друг няма да я свърши. „Селсъвета“ Мухтар, който работеше ловко с кирката, весело подвикваше, хвалеше и ободряваше хората. Той вече правеше сметка, че при такова усърдие проходът скоро, след една-две седмици ще бъде разчистен. И както винаги, когато ловко и дружно върви работата, когато наоколо има много народ, хората започнаха да се шегуват един с друг, с неотдавнашните си страхове, даже със самия снежен човек. Засукал ръкави, Али-Хужа удряше с кирката, та чак буци летяха, и не преставаше да сипе шеги.

— Ех, младежи! — викаше Али-Хужа. — Кирка не умеете да държите, на всичките машини ви дай, тех-ни-ка! Откъде ще знаете вие, че ние сме започнали да строим съветската власт тъкмо с кирка и лопата. Ето така сме копали Октомврийския канал в степта... Сам Микаил ми стисна ръката, когато връчваше ордена.

— На тебе ли го връчи, а! — недоверчиво се усмихна Хужа-Али.

— Не на мене, а на републиката.

— Така да беше казал.

— А нима това не е едно и също? Ех, ти! Ние тогава не знаехме „твое — мое“, всичко беше общо, всичко беше наше. А и откъде ще знаеш ти, домошар? Даже в гражданската война не си участвувал, затова си остана такъв... Ех, случваше се, седим край партизанските огньовете, прегърнали пушките, и до зори мечтаем...

— За какво мечтаехте?!

— За всичко! И много нещо се сбъдна, само виж, останал е още, как да кажа, хорски магарешки бодил и бурен... Дребни душици.

— По-живо, по-живо, момчета! — викна Мухтар. — Вземете пример от почтения Али-Хужа.

От гордост Али-Хужа така замахна с кирката, че насмалко не закачи Хужа-Али, който едва успя да отскочи.

— Ей, какво правиш? — викна той уплашен. — Това не ти е гражданската война!

— Да, прав си, там беше по-лесно да се разбере кой е наш и кой чужд. Я се дръпнете настрана! — викна увлечен Али-Хужа.

Само смрачаването прекъсна работата на Шейтан-проход. Време беше да се върнат в аула, че утре рано-рано отново трябва да дойдат тук. Младежите решиха да пренощуват в саклята: защо напразно да губят време, да отиват нататък и обратно? Затова пък може още щом се пукне зората, да грабнат кирките и лопатите. А сега направиха малка почивка, да запушат — кой каквото имаше: тютюн, накълцани стебла и листа, у един се намери руска махорка, някой беше изсушил мъх и го смесил с тютюневи отпадъци. Лют дим се заизвива от лулите и цигарките, закашляха, задавиха се и почнаха да ругаят хората... Но тогава стана нещо неочаквано и страшно... През Шейтан-проход премина отначало приглушен, а след това ясен, силен, сърцераздирателен вопъл. Шубурумци трепнаха, шубурумци се обърнаха към вика и се вцепениха. „Селсъвета“ Мухтар пръв забележа тъмния силует на този, който викаше: някакво същество се катереше нагоре по снежния склон, като ту се вдигаше на крака, ту лазеше. За миг Мухтар се надяваше, че другите няма да видят, но хората видяха:

— Ето го, ето го!

— Това е каптарят!

— Виждате ли, бяга!

— Къде е, къде е?!

— Отиде си, изчезна!... Излиза все пак, че не са празни приказки! А, „селсъвет“?

Мухтар мълчеше смутен. Какво можеше да отговори?! Нали сам видя... Не може той сега упорито да твърди, че няма снежен човек, че това е мит, приказка, бабини деветини, измислици за лековерните. Сега и той е убеден: снежният човек съществува.

Хората побързаха към аула, грабнали лопатите си. Даже и тези, които се канеха да нощуват в саклята, сега не се решиха да останат. А зад всички вървеше потресеният, объркан „селсъвет“ Мухтар.

Той добре разбираше какво значи това за Шубурум.

НЕОБИКНОВЕНОТО ИЗЦЕЛЕНИЕ

Стара сакля, толкова стара, че, както казват планинците, мъгла да падне на покрива — и саклята ще се олюлее... Стопанинът отдавна я е изоставил, отишъл в равнината с цялото си семейство. И там, в равнината, отгледал син, когото в много аули на Дагестан познават под името Касум кореспондента. Изглежда, шубурумци би трябвало да се гордеят, че от аула им е излязъл, както тук се изразяват, „човек с голяма глава“. Но шубурумци не се гордеят. Защо? Какъв шубурумец е той, възразяват те, щом не живее в Шубурум?!

В тази сакля Айшат наскоро откри селска болница с четири легла. Дим на вълни плува над всичките четири легла, мирише на изгорени листа, мъх, махорка, тютюн, лекарства... Болните от нямане какво да правят философствуват; уверяват се един друг, че коренът на всички болести е в проклетия навик да се пуши, но веднага се съгласяват, че все пак над главата на мъжа, ако той е истински мъж, трябва да има дим — тютюнев или барутен. Преди петдесетина години шубурумци не пушеха и даже не бяха виждали тютюн. Но разказват, че веднъж в Шубурум пристигнал един турчин направо от Стамбул. На пазара турчинът предлагал на всеки желаещ поне веднаж да дръпне, хората опитвали, кашляли и си отивали, махайки с ръка: санким, на кого е нужна такава гадост?! Поомърлушил се турчинът, но скоро се ободрил и обявил пред целия пазар трите великолепни свойства на тютюна: първо, който пуши, никога няма да остарее; второ, пушеция никога няма да го ухапе куче; трето, никога на пушеция саклята няма да бъде ограбена. Хората повярвали и разграбили тютюна, без даже да помолят турчина за обяснения. Оттогава именно шубурумци станали страстни пушачи.

— Сега разбрах думите на турчина, който докара това проклето биле, шейтаните да го разкъсат дано! — каза един от болните.

— Разбрал си, казваш?

— Да. Той обяви: който пуши, няма да бъде ухапан от куче. А знаете ли защо?

— Кажете де!

— Защото пушещият е слаб — ето като мен, — прегърбен и ходи с тояга. А може ли куче да ухапе човек с тояга? А?

— Вярно бе! — възкликна третият болен. — Интересно... Турчинът казал още, че саклята на пушещия никога няма да бъде ограбена. Това пък как да се разбира?

— Много просто. Пушачът цяла нощ кашля, а крадецът мисли, че стопанинът не спи.

— Вах, вах, вах! Вярно, ей! — Четвъртият болен седна на леглото си. — Излиза, турчинът ни е измамил?

— Така излиза...

— А той казал още, че пушачът никога няма да остарее?

— Да. Който пуши, рядко доживява старост.

— Виж го ти, дяволския син, как излъгал хората, за да си продаде отровата! Кълна се, щом се пооправя, ще зарежа пушенето!

— Трябва да зарежете пушенето, за да оздравеете по-скоро! — каза, като влизаше, Айшат: в съседната стая тя вписваше историите на болестите. — Фу, задимили сте! А пък как мирише! Нима пушите говежда тор?

— Тор не тор, какво да правим, скъпа, щом няма вече тютюн? Кадим кой каквото е измислил, само дим да има...

— Сякаш огън сте запалили в стаята! Как да ви лекувам след това? — Разсърдена, Айшат отвори прозореца. — А вие се завийте, да не се простудите. — И като гледаше как димът на струи изпълзява през прозореца, добави: — Руснаците казват, просто брадва да закачиш!

— Къде да закачиш?

— На дима.

— Нима си нямат гвоздеи?! — закиска се един старец, жълт като есенен лист. — Какво само не измислят хората — брадва да закачиш на дим! Цял живот няма да повярвам...

— Може да не вярвате, но благоволете да се лекувате — строго отговори Айшат, като разглеждаше термометъра. — Още не ви е спаднала температурата.

— Докторе, кажете, моля, чувал съм... Вярно ли е, че под крилете на патицата има до четиридесет и пет градуса?

— Не зная. А ако вие не престанете да пушите всякакъв боклук, аз няма да отговарям за вас...

— Интересно, щом патицата е такава гореща, колко ли градуса може да има под мишниците на снежния човек? А?

— Не зная. Не съм мерила — отвърна Айшат, като се премести при друг болен. Бърборенето на болните ѝ досаждаше, но Айшат се въздържаше: всички те са много по-възрастни, пък и да лежиш в болница е скучно...

— А какво ново се чува за каптаря, докторе? Семейството ми просто умира от страх, моли по-бързо да се върна в къщи...

— Ще се върнете, когато оздравеете.

— Казват, че нашият ветеринарен лекар... А, ето го и него! — Хамзат тъкмо влезе в стаята. — Ей, Хамзат, вярно ли е, че си решил да изучиш снежния човек и да напишеш книга? А какъв е той, каптарят де? Ти виждал ли си го?

— Първо, това не е човек, а животно — възрази Хамзат — и, второ, не съм дошъл да ви забавлявам за печалба. Дойдох да попитам кога най-после нашата прелестна Айшат ще те изпише, нужен си ми до смърт.

— Ще го изпиша след около месец — строго отговори Айшат. — Ако, разбира се, всичко бъде благополучно.

— Невъзможно! Нужен ми е сега.

— А ти го погледни: нима не виждаш?

— Че какво толкова: жълтеница! Глупост. Детска болест. Ставай и се обличай!

И Хамзат смъкна одеялото от стареца.

— Да не сте помислили да ставате! А вие, Хамзат, незабавно напуснете болницата. Още сега!

— Айшат, скъпа, разбери ме: той четиридесет години е работил във фермата...

— Не, не, не мога!

— Айшат!

— Хамзат!

— А между впрочем, колко си хубава, когато се сърдиш!

И едва тогава болните разбраха, че ветеринарният лекар е дошъл съвсем не за да отведе стареца... И старецът обидено пак се зави с одеялото.

Айшат беше твърде сърдита, за да се смути.

— И това ли си забелязал?!

— Ах, колко си прелестна! Защо, Айшат, защо не вярваш на чувствата ми?

— Какво-какво? — попита един възглух болен.

— Чувства.

— А какво е това? Ти донесе ли ѝ подарък, момче?

— Да.

— Какво?

— Сърцето си, ето какво.

— Ти, Хамзат, по-добре да оставиш сърцето си в гърдния кош, че ще станеш безсърдечен. Върви, върви, не губи напразно времето си, пиши дисертацията, доказвай, че каптарят е животно.

— А ти мислиш, че е човек? Смешно!

— Няма нищо смешно! Без вятър и тръстиката не се люлее. Не току-тъй са го нарекли снежен човек.

— Какво ме интересува названието! Ето, една пеперуда я наричат „адмирал“! А тя даже се бои да лети над водата...

— Слушай, Хамзат, остави ме най-последно да работя. Отивай си!

— Добре, добре, ще си отида. Няма ли да ме изпратиш, Айшат?

— Не.

— А защо така грубо, яребичке моя!

— Вървете си.

— Отивам си. До нова среща, Айшат.

— Много си му харесала, красавице — забеляза старецът, когато Хамзат излезе.

— На кого ли не се е харесала! — добави друг.

— Вижте какво, болни, стига! Почивайте. Аз много сериозно ви говоря: ще ви осиротят децата без време, ако не ме слушате.

— А ние отдавна да сме се разотишли по домовете си, красавице, ако не беше ти. Така ни е приятно, когато чуруликаш в тази стая. Домъчня ни за красотата, макар и понякога да ни е неудобно...

— А от какво ви е неудобно? — поруменя Айшат.

— Как да ти кажа, дъще... Неудобно е, защото сме такива побелели, стари. Навярно така парчето лед се срамува да лежи край кокичето. Като те гледахме, ние разбрахме какво нещо е красотата.

— Завиждаме на този, който ще се докосне до твоите рамене — въздъхна друг и притегли одеялото. — А имаш ли ти такъв джигит? Навярно имаш...

— Нямам, нямам, скъпи.

— А ако изведнаж, като в приказката, този снежен човек се окаже красавец и те грабне, както е грабнал красавицата Зубари...

— Защо ме плашите? Не бива! Почивайте! — Айшат затвори старателно прозореца и излезе, като притвори вратата зад себе си.

— Добра, красива, мила... — продума старецът. — Четиридесет години живея с жена си, а не съм знаел, че жените имат такива красиви крака, бедра...

— А гърди? — каза възглухият.

— Ама ти вече си съвсем... безсрамен! — засмяха се всички.

— Да, ако младостта се продаваше, бих си купил на първия пазар...

— Ако... ако...

— А какво, приятели... Докторът си отиде, въздухът е чист. Може да запушим? А?

— Какво пък, да запушим. Само че ти почерпи от твоя тютюнец, че то моята смес я бива само пушка да зареждаш или на каптаря лулата да натъпчеш. Попушиш, а после цял ден в гърлото ти като че ли котка си мърда опашката.

Като охкаха и кашляха, болните измъкнаха изпод възглавниците кесиите си.

— Я почакай! Какво е това? Като че ли синигер почука с човката си по прозореца...

Като съдържаха кашлицата, те се послушаха.

— Ето пак! Чувате ли?... Ей, почтени, ти си по-близо: погледни що за птица е това...

— Сега — отвърна старецът, като се подигна и се долепи до стъклото.

Прозорецът хлопна и се отвори; всички чуха припрян тревожен шепот:

— Дядо... Ой, дядо... Кажи на моя татко да си дойде в къщи... по-скоро да си дойде... Мама се страхува сама... малките реват колкото им глас държи... Толкова е страшно! То-о-лкова е страшно!

— Какво е страшното? — запита учуденият старец в стаята и под прозореца се дочу прибързан шепот:

— А вие не знаете ли?... Ой! Каптарят се появил! Всички го видели на Шейтан-проход. Самият „селсъвет“ Мухтар го видял... Бяга

на ръце и крака направо по скалите... Всички, всички го видели.

Когато след два часа Айшат влезе в болничната стая, в нея лежеше само жълтият като есенен лист старец.

— А къде са... останалите?! — попита Айшат, като се оглеждаше.

— Оздравяха — намусено отвърна старецът. — Оздравяха и отидоха да защитават семействата си от каптаря.

— Какво сте полудели всички с този каптар!

— Не се сърди, дъще. Но сега всички са видели каптаря. На Шейтан-проход. Попитай баща си. — И като помълча, добави: — „Селсъвета“ Мухтар е такъв човек: ако каже, че съседът ми има магарешка опашка, ще повярвам, без да проверявам!

— А вие защо не оздравяхте, дядо? — нерадостно се усмихна Айшат.

— Какъв защитник съм аз! Сега и от куче не мога да се отбраня...

— Не, дядо! Не скромничете, вие просто сте най-умният човек в този полудял аул — решително каза Айшат. — Дайте да измерим температурата.

ЗА ПРЕВРАТНОСТИТЕ НА СЪДБАТА

Можеше ли да си представи селският гробар, че на главата му ще се стовари безжалостна градушка от нещастия и ще преобърне живота му с главата надолу, както бесният поток прогнилата лодка на планинец? Той можеше да очаква всичко, каквото и да е: финансовия агент от районния център с ултиматум, наподобяващ ученическа почетна грамота; секретаря на селсъвета Искендер, пристигнал по предписание на Мухтар със заплаха да го изселят от аула, ако гробарят не се заеме с полезна работа, макар и със строеж на обществена тоалетна, която толкова е нужна на Шубурум. Но можеше ли даже насън да се привиди на Хажи-Бекир, че ще рухне главната опора на неговото благополучие, опора, в която той беше непоколебимо уверен? Ако можеше да знае къде ще падне, би подложил, както казват, къс кече, за да не се натърти... Но там е бедата, че вярващите в съдбата лесно попадат в небрано лозе... До не много отдавна за неговия живот се говореше с любимата поговорка на планинците: „Не пожелавай повече, току-виж, го урочасаш!...“ Имаше сакля, имаше жена, имаше крава, три пъти на ден топла храна, а какво повече е нужно на планинеца?... А сега няма нито едното, нито другото, нито третото... Нищо няма! Както се казва, „отиде си кучето, и синджира отнесе“. До последния ден той не искаше да се примири, не можеше да повярва, струваше му се, че всичко става насън, в кошмар, такова нещо не може да се случи наяве; трябва да принуди себе си да се събуди!... Но сега дойде най-страшната беда, пред която избледняха всички несполуки: обвиняват го в убийство! Разбирате ли вие какво значи да бъдеш обвинен в убийство? И с никакви доводи, с никакви свидетелства не можеш да отхвърлиш обвинението, да опровергаеш уликите; просто сам си подписвай присъдата!

И все пак у Хажи-Бекир още блещукаше надежда. Попитайте го: „На какво се надяваш?“ Той само ще свие рамене, не ще може да отговори, но въпреки каменната неизразителност на фигурата на гробаря, вие, като се вгледате, ще уловите слабо мъждукане на скрита светлина. Това е надеждата, която свети. Онази надежда, с която даже

осъденият се качва на ешафода. А може би това е останалата у човека, оживяла и засветила под ударите на нещастieto наивна детска вяра в неговото безсмъртие! Онази, за която се пее в детската песен: „Нека винаги да бъда аз!...“

Хажи-Бекир е под следствие. Хажи-Бекир е затворен в отделна килия с решетка на прозореца. Тук, в районния център, той се яви конвоиран от секретаря на селсъвета Искендер, буквоед, когото в аула наричат: салам, натъпкан с хартийки. Нали към него веднъж се обърна Хажи-Бекир, когато пощальонът донесе пощенски запис (някога той продаде на един побратим от далечен аул каменен паметник и сега побратимът му изпращаше парите). Почальонът искаше документи, а Хажи-Бекир нямаше. Опитайте и вие да станете гробар, да копаете гробове и да не загубите от джобовете си документите!

Не малко от тях той погребва в земята и навярно археолозите от бъдещия век в недоумение ще разтворят ръце, когато разкопаят различни гробове с документите на един и същи Хажи-Бекир... Наложил се Хажи-Бекир да се обърне към селсъвета.

— Покажи си паспорта или кръщелното свидетелство, тогава ще ти дам справка! — възрази Искендер.

— Защо ще те тревожа, ако имах паспорт? Та нали знаеш, че аз съм Хажи-Бекир.

— Да, зная.

— Ами така и напиши.

— Да не искаш и печат да ти ударя, и да се подпиша?

— Да.

— А, не, най-напред покажи кръщелното или паспорта, или свидетелството за раждане...

Тогава именно Хажи-Бекир за първи път разбра великата сила на документа в нашия просветен век. Имаш ли документ — човек си. Нямах ли документ — още не е известно кой си ти: може би английски шпионин или персиец, търгуващ с хашиш. Кой знае, може би така усърдно търсят снежния човек само за да проверят има ли той паспорт или друг документ, удостоверяващ, че каптарят — това е самият каптар.

Да, за всичко помисли, за всичко размисли, за всичко съжали по време на принудителната почивка в единичната килия Хажи-Бекир. Съжали и за парите, които даде на мошеника Шахназар: сега щяха да

са му добре дошли. Но какво да правиш: както се казва, остави на вълка костта, попаднала в зъбите му — само пожелай да се задави с нея.

Труден и опасен беше пътят от Шубурум през задръствания и свлачища. На места Хажи-Бекир и секретарят на селсъвета пълзяха по корем и вървяха на четири крака като драскаха ръцете си. И Хажи-Бекир усърдно помагаше на Искендер да преминава през камъните. Само да поискаше да избяга, гробарят можеше лесно да блъсне конвойния в пропастта или просто да си отиде: секретарят на селсъвета беше въоръжен само с един стар ръждясал кинжал, който не можа да измъкне от ножницата, когато по пътя се наложи да отсече тояги. И ако някой можеше да погледне отстрани, щеше да помисли, че Хажи-Бекир конвоира Искендер. А секретарят на селсъвета много се боеше, че престъпникът ще избяга, и вътрешно се проклинаше с най-лоши думи: защо тръгна, защо не се отказа под някакъв предлог! На свой ред Хажи-Бекир се боеше да не би секретарят на селсъвета от непохватност да падне в клисурата; случи ли се нещастие с представителя на властта, отново ще обвинят него: ще кажат, уби един, а сега и втори, злодей, звяр, бандит! Нима рядко се случва, като заподозрат веднаж човека в нещо лошо, след това всички пороци приписват на него; както се изразяват в такива случаи шубурумци: „Що е лошо, все е у Патима!“

Така те преодоляха Шейтан-проход и започнаха да се спускат по склона на планината Булах, когато Искендер се подхлъзна от един камък, падна и заедно със снежна лавина и камъни се строполи от стръмнината. Глух стон се изтръгна от гробаря, вик на ужас, когато погледна надолу: там долу беше проснато тялото на нещастния Искендер, секретаря на Шубурумския селсъвет.

— О, аллах! — възкликна съкрушен Хажи-Бекир. — Какво правиш ти с мен? Слезни тук, кажи ми твоите претенции и упреци! Виждаш, аз съм сам и ти си сам. Слезни! Не искаш? Разбира се, по-удобно е да решаваш хорските работи тайно, но защо ги решаваш така несправедливо? Или ти прави удоволствие да мъчиш бедния човек! Нали никой няма да ми повярва, всички ще кажат, че аз нарочно съм го съборил в пропастта. Ти няма да ми бъдеш свидетел — добре зная това...

Махна с ръка Хажи-Бекир и се спусна в клисурата. И там видя, че Искендер диша, жив е! Ах, как се зарадва гробарят! Ненаправно в планините казват, когато искат добро: „Да стане чаканото зло на радост!“

— Ти, ти си жив! — възторжено бърбеше Хажи-Бекир, наведен над секретаря на селсъвета. — Наистина ли си жив? А?

— Жив съм, само кракът ми е зле... — простена Искендер. — Ти си тук! Уф! Добре, че си тук!

— А къде да бъда?

— Помислих, че си избягал. Така се боях!

— Да избягам ли? — Хажи-Бекир се учуди на тази мисъл. И през ум не му беше минало такова нещо!

— Хажи-Бекир, скъпи, не бягай! Съжали ме, влезни ми в положението, та аз имам деца, ти ги познаваш...

— Стига си дрънкал глупости. Да тръгваме!

— Не мога да стана. Какво да правя? Тук няма кого да извикаш, освен снежния човек.

Искендер се опита да стане, но веднага се строполи и викна от болка. Хажи-Бекир не знаеше какво да прави. Да бяга, да остави Искендер? Но след час от него ще останат само оглозгани кости — тук бродят планински вълци. А Искендер има дом, семейство, деца... И в края на краищата той нищо лошо не е направил на него, гробаря... Пък и тогава не ще отклони обвинението във второ убийство.

Хажи-Бекир решително стана. Искендер го сграбчи за полата на бешмета^[1].

— Не бягай, моля те!

— Да тръгваме!

— Не мога! — примоли се Искендер. — Може би е по-добре да се върна в къщи, в аула? Помогни ми да се добера до семейството.

— Не, ти трябва да ме закараш, където е наредено. Та аз не зная къде и при кого да отида. А и няма да ми повярват... Качвай се на гърба ми!

И Хажи-Бекир с голям труд, като се олюляваше и препъваше, помъкна към районния център Искендер — живо доказателство за добрите му намерения. Наистина, това доказателство беше тежичко и от него гробарят се изпоти сто пъти. Но ненаправно беше влачил той двуметровите каменни паметници!

С една дума, стана така, че Хажи-Бекир сам се заведе в милицията и се предаде на милостта на безстрастното, хладнокръвно правосъдие. Благодарен за спасението, секретарят на селсъвета разказа на следователя всичко, което се случи по пътя, за това, че гробарят можеше да избяга, но, както виждате, не избяга: Искендер искаше сега да умилостиви следователя. Но следователят не пожела да се съобрази, както му се струваше, със закъснялото разкаяние и внезапната доброта на Хажи-Бекир: пред него стоеше убиец! И сантименталностите тук бяха неуместни. Но той не започна официалния разпит — имаше много други дела в района. Само го поразпита набързо и не строго, бутна го в единична килия и си отиде, понеже работният му ден беше свършил, а той също имаше семейство, което чака бащата и мъжа.

Освен това следователят обичаше, както се изразяваше, обвиняемите „да доузриват като домати на слънчице“ в дълъг предварителен затвор, в самотни размисления за собствената си мерзост. Не беше в неговите правила да бърза.

И седи сега Хажи-Бекир в тъмната килия на един път и гледа през решетката блещукащите звезди; свил се е от студ — помещения от този род в планините не се отопляват, тук не признават такива нежности в държането с престъпниците. „Без нищо там не попадат“ — казват мнозина... Никой не влезе при него, никой не го попита иска ли да яде. И скоро към душевните му преживявания се прибавиха и страдания физически — зъзнеше и стомахът му се свиваше от глад.

„Всичко е загубено! — мислеше отчаян гробарят. — Ще ме сочат с пръст: ей този уби беззащитния слаб човек. И няма вече да живея в Шубурум... А как ще мога без Шубурум, без съселаните?! Като изгубена овца... Ах, Хева, Хева, какво направи?! Аз още я виня, като че ли тя е виновна... Нима съм загубил Хева завинаги? Да, Хажи-Бекир, завинаги... Не можеш да се примириш? А какво можеш да направиш? Насила не ще я върнеш... Муле! Глупаво муле съм аз! Сам отидох и омъжих собствената си жена, послушах този мошеник Шахназар. И за кого я омъжих?! За Адам! Ако беше по-достоеен от мене нямаше да ми е така обидно... За какво толкова мисля? Всичко това са глупости, дреболии, бръчици по водата, лек прах из пътя в сравнение с това, което ме очаква сега. Сигурно ще ме изпратят в Сибир, на север, сред ледове и студове, които убиват птиците в полет...“

На Хажи-Бекир му стана студено, той се премести на миндера и легна, без да се съблича, като се зави с изтърканото одеяло.

„И да разкажеш на някого — хич няма да ти повярва, ще рече: ама че си лъжец. Да, на чужд гръб и сто тояги са малко... Но какво правя аз?! С нищо ли не мога да изменя положението си? Ако аз сам не се погрижа за себе си, кой ще се погрижи за мене?“

Както се казва, нещастният е богат с мъки. Да, в този смисъл едва ли можеше да се намери в планинските аули човек по-богат от Хажи-Бекир.

Най-после Хажи-Бекир реши да заспи, за да забрави всичко поне за известно време. Но къде ти! Мислите в главата му се блъскаха и блъскаха, както хората на площада в пазарен ден с всякакви вехтории в ръце — и нищо хубаво няма, а хората търгуват, спорят и даже се карат...

[1] Бешмет — дълга горна дреха у тюркските народи. — Б.пр. ↑

ЧАСТ ТРЕТА

ЕДНООКИЯ СЪС ЗЛАТНИЯ КЛЮЧ

Върху каменните стени на шубурумските сакли още са се запазили полуизтритите, вероятно написани през двадесетте години лозунги: „Пролетарии от всички страни, съединявайте се“ — макар че пролетарий в този аул беше само един човек, върнал се от строежа на Октомврийския канал, ковачът Али-Хужа, при когото докарваха коне за подковаване. Друг лозунг досега гласи: „Да живеят жените, ура!“ И накрая трети призовава: „Всички на изборите!“ Между впрочем на първите избори в Шубурум станал такъв случай: явил се да избира Хужа-Али, бюлетини му връчил пролетарият и селски активист Али-Хужа, а след това го завел в ъгъла, преграден с черен американ, и казал, че тук, на скрито място, трябва да помисли кого да остави в бюлетините и кого да зачеркне. Хужа-Али страшно се оскърбил. „Ей, Али-Хужа! — извикал той негодуващ. — Да не ме считаш за страхливец? Мислиш, че се боя от някого от тях? Ти ги доведи тук, право в лицето ще им кажа за кого ще гласувам и кого ще зачеркна!“

Здрачът над Шубурум се сгъстяваше. От планините, нахлупили ниско бели снежни папахи, духна пронизващ вятър, смятайки от склоновете падналия през деня сух сняг, който сега летеше като сачмен заряд. В топли дрехи — шуби, кожуси — хората от различните квартали на аула се отправяха към джамията. Трябва да кажа, че жителите на всеки квартал — а те са всичко пет — си имат свое прозвище. Едните наричат: „онези, които косят трева на покрива“, другите — „картофените очички“, трети — „коприварите“, четвърти — „бодилите“, пети — „лъжичинците“.

Отстрани някой можеше да помисли, че шубурумците бързат да се помолят на аллаха, за да им изпрати всевишният и всемогъщият избавление или изцеление. Но те бързаха, разбира се, не за молитва, а за извънредното събрание на жителите на аула по случай общопризнатото сега появяване на снежния човек. Вече няколко дни хората не излизат извън аула: всяка вечер се чува викът на каптаря, подобен на звучния зов на ходжата от минарето, зов, секващ все със същия стон „ау!“.

Тридесет години вече не вика ходжата от минарето в Шубурум. Точно оттогава, когато замина при прадедите си последният шубурумски кадия, без да остави приемник. И сега в студ и дъжд в просторното помещение на джамията се провеждат събрания, организират се лекции, прожектират се филми.

Али-Хужа винаги с усмивка прекрачва прага на джамията. А знаете ли защо се усмихва Али-Хужа? През двадесетте години той ръководил в Шубурум Съюза на безбожниците и веднаж в петък младият дързък атеист се осмелил да влезе в пещерата на лъва — появил се в джамията и предложил на всички, които се молели, да станат безбожници. Той очаквал всичко друго, но не и това, което се случило: изведнаж всички, начело със служителите на култа, пожелали да встъпят в Съюза на безбожниците, веднага заплатили членския внос и Али-Хужа даже се изпотил да попълва членски книжки. В пълно недоумение най-после Али-Хужа попитал:

— Как, моля ви се, да разбирам това?

— Разбирай, както искаш, но мюсюлманите винаги са били против бога, да го накаже аллах!

И тогава Али-Хужа си спомнил, че никъде в корана аллах не е наричан бог: аллах — и толкоз. И разбрал, че се е излъгал.

От онази вечер, когато шубурумци, които работеха по разчистването на пътя при Шейтан-проход, видяха отдалечаващия се към вечните ледници на Дюлти-Даг черен каптар, в аула настана паника и суматоха. Слухове и празни измислици, едни от други пострашни, се търкаляха от сакля в сакля, като снежна топка от планината, която все повече и повече се увеличаваше: вече започнаха да пророкуват скорошен край на света, за предвестник на което уж се явил каптарят. Разбира се, сега никакви сили не можеха да заставят суеверните шубурумци да излязат извън границите на аула. Зарязаха пътните работи. Колите със стоките отдавна се върнаха обратно: напразно чакаха да им разчистят пътя; та няма да стоят зад прохода до пролетта!

В тази паника мнозина поискаха да напуснат Шубурум завинаги, без оглед на строгата забрана на селсъвета. Неколцина даже избягаха тайно по трудните планински пътеки, натоварили покъщнината на мулета и коне. Сред бегълците бяха даже и онези, които по-рано за

нищо на света не искаха да се преселят, да напуснат свещените гробове на дедите.

Започваха студове, а горивото се свърши. Пригответените още от есента дърва лежаха в клисурите, но кой сега ще се осмели да се спусне за тях? И ето вече два дни в училището няма занятия — няма с какво да се палят печките.

Трябваше бързо да се предприеме нещо. Трябваше да се действа! И Чамсулла реши да събере хората, за да им поговори откровено, от душа, въпреки че сам не знаеше как да започне трудния разговор. Едно беше несъмнено: трябва да освободи хората от страха... Може би трябва да им обясни, че каптарят не е приказно чудовище, а просто безобидно същество, животно, твар като планинската мечка. Може да се позове на Хамзат, да го помоли да каже няколко думи... Изобщо каптарят не е толкова страшен, както го чернят.

На път за джамията Чамсулла се отби при председателя на селсъвета. Мухтар седеше във вестибюла и след хубавия хинкал пиеше чай. Жена му със съседките отдавна беше отишла в джамията на събранието, а дъщеря му Айшат лежеше на софата в съседната стая и четеше за приспиване някаква медицинска книга... Мухтар се зарадва на Чамсулла, подаде му стол.

— Седни, има още време — каза той, като погледна стария стенен часовник.

— Учудва ме спокойствието ти! — възрази Чамсулла.

— Аз ли съм спокоен?! Ха-ха-ха!

— Да, ти. Това, което става в аула, е позор! Цялата република ще ни се смее. Може би даже цялата страна.

— Да, но на нас не ни е до смях.

— Всичко това е глупаво! Питам те аз, „селсъвет“, какво става? Та ти „селсъвет“ ли си, или не си?

— Да, „селсъвет“ съм. А какво мога да направя? Всичко се беше наредило, хората така усърдно се хванаха за работа, за един ден разчистихме два завоя, и как можа да се яви този снежен шейтан и да каже своето „салам-алейкум“^[1]! Проклет да бъде!

— Какви сме ние, дявол да го вземе, мъже ли сме, или не?! — възмути се Чамсулла. — Та ние папахи носим!

— Да, аз не исках да вярвам, но разбираш ли: *сам* го видях и чух.

— Така ти се е сторило! Привидяло ти се е!

— Да се привиди, можеше на един, на двама, а не на всички.

— Все едно, не мога да повярвам. — Най-после Чамсулла се отпусна на стола.

— Дъще, налей на Чамсулла чай — извика Мухтар.

Айшат излезе от стаята си, наля на госта силен чай.

— Ти, Чамсулла, не викай. Хайде да помислим спокойно какво да кажем на хората...

— Да кажем, че го няма.

— Но той съществува! Това е такава истина, както фактът, че ние с тебе седим на масата — възрази Мухтар.

— И разказват, че той много приличал на човек — намеси се Айшат. — Страшно му е, казват, лицето, ушите му космати, целият обраснал... Вярно ли е, татко?

— Не знам... Не съм се ръкувал с него! — възрази Мухтар. — Върви се занимавай със своите работи. И без теб ми е тежко.

— Не, според мене тук всички са полудели! — скочи Чамсулла. — Е, аз тръгвам. Не закъснявайте.

— Изпий си чая.

— Не искам, благодаря! — И Чамсулла си отиде.

— Възмущава се така, като че ли аз съм измислил снежния човек — каза с досада Мухтар след парторга.

Тъкмо излезе Чамсулла и прага прекрачи колхозният магазинер Раджаб, наречен Едноокия. Той както винаги беше пийнал. Мълчаливо се приближи до Мухтар, мълчаливо му стисна ръката, с шум отместа стола и седна, като гледаше втренчено председателя на селсъвета с единственото си око.

— Пил ли си? — попита Мухтар.

— Да.

— За кураж?

— Може би. С каптаря, „селсъвет“, шега не бива. От него всичко може да се очаква. И в колхозния склад може да се яви. Тъй де!

— Защо?

— Откъде да зная?... Малко ли нещо може да направи... в склада. Но не за това ми е думата. Кажи: ти приятел ли си ми?

— Да допуснем, а по-нататък?

— Не „да допуснем“, а направо кажи: да или не?

— И да, и не.

— Ох, че не обичам хората, които от сърцето си правят хурджин!

— Ти искаш да кажа „да“? Искаш да измъкнеш от мене тази дума? — намръщи се Мухтар.

— Защо да измъквам? Нашият парторг Чамсулла — с него ей сега носовете си чукнахме, — та той направо в лицето ми каза: „Не!“ И правилно, мъжът трябва да има една дума, а не две. — Раджаб щракна с пръсти. — Правилно ли казвам?

— Чамсулла е истински мъж и ако той каже, че ти отзад имаш опашка и дълги уши на челото, аз мога да заверя това и печат да сложа — каза Мухтар и извади от джоба кесия, а от кесията измъкна кръгъл печат с герб.

— Ехей, защо, ама защо ще слагам печат на нищо и никаква хартийка? Жалко... Аз имам един акт...

— Какво, плъховете пак ли са изяли сиренето?

— Не... Този път по-лошо... Ние, скъпи „селсъвет“, макар и далечни, но все пак сме роднини. — Раджаб щеше да протегне ръка към печата, но Мухтар го скри в кесията и го пъкна обратно в джоба.

— Роднини, казваш? Как не: на един брод гърбовете сме си блъснали... Да тръгваме, да тръгваме, хората вече чакат.

Мухтар искаше да стане, но Раджаб, го спря.

— Седни де, скъпи „селсъвет“! Добър човек си ти, а с добрия и да поседиш, е приятно. — И Раджаб измъкна бутилка. — Още през лятото ми я донесе един побратим. Обичам аз тази шмекерия! Ти само етикетчето погледни: черен тур на скала. Емблема!

— Скоро вие ще направите за емблема каптар под зелен ледников свод! — възмути се Мухтар. — Я не се шегувай. По-добре пийни малко силен чай.

— Защо пък чай... Чаят, драги, не е коняк, не можеш много да изпиеш. А това... — Раджаб млясна бутилката и я вдигна над главата. — Това е златно ключе, отваря всички скрити места на земята.

— И даже вратите на колхозния склад? Внимавай!

— Не, Мухтар, дълбоко грешиш.

— Слагай своята емблема обратно и да тръгваме...

— Ех, недосетлив човек си — поклати глава Раджаб. — Хайде да прием! Та аз нищо не искам от тебе, а ти вече си готов да мислиш лошо за мене... Не, драги „селсъвет“, аз съм ти приятел!

— Който пие на вересия, казват, двойно повече се напива. Ти знаеш ли това?

— Не зная. А няма това е лошо?

— Не е хубаво. Един път се напиваш, когато пиеш, а другия път, когато разбереш какво си направил в пияно състояние.

— Какво пък, а чай все пак няма да пия! — Раджаб скри бутилката и стана.

— Ние отиваме, дъще! А ти няма ли да дойдеш?

— Изморих се днес — каза Айшат, като излизаше от стаята си.

— И не те ли е страх да останеш сама в саклята, Айшат? — учуди се Раджаб.

— А от какво да се плаша? Надявам се, снежният човек не ще благоволи да ми дойде на гости... — усмихна се Айшат.

— Какво пък? Заклучи, Айшат, хубавичко вратата и никъде не излизай — заплаши я с пръст Раджаб. — Неотдавна видели каптаря при недостроената баня...

— Сигурно бълхите са го измъчили, та е решил да се изкъпе — усмихна се Мухтар.

— И не само при банята. Казват, често се появявал при саклята на Адам, където живее Хева.

— Да тръгваме, да тръгваме! — Мухтар подбутна Едноокия.

[1] Салам-алейкум — поздрав. — Б.пр. ↑

ДЯВОЛИТЕ НА СНЕЖНИЯ ЧОВЕК

Слуховете за каптаря широко се разпръснаха по Дагестан и предизвикваха у едни подигравателна усмивка и весел смях, у други — смут и суеверен страх, а у трети, обичащи произшествията, даже горчиво съжаление, че каптарят се е появил не край техния аул, а някъде в рогата на шейтана — чак при „небежителите“. Съобщения за снежния човек в Шубурум се появиха не само в местните вестници, но даже в централния печат. Размърда се и светът на учените изследователи — зоолози и биолози, историци, археолози; даже литераторите се заинтересуваха; даже онези, които неотдавна бяха настроени скептично, сега бързаха да изкажат своето мнение. В печата се появиха най-противоречиви изказвания. Мнозина поддържаха версията на Хамзат, който в обширна статия достатъчно обосновано доказваше, че това не е човек, а животно, което има опашка; да, да, там, където бяха намерени тайнствените следи по снега, ясно личеше *следата от опашка!* Други обаче продължаваха да доказват, че това е човек от типа на неандерталеца. И за да се измъкне от този водовъртеж на мнения, спорове и слухове, ученият свят реши да изпрати експедиция в Шубурум. Наистина засега само са решили, но още не са я организирали: учените не обичат да бързат. А и да си признаем, имаше малко желаещи да се отправят в такова време в планините до самите ледници, да рискуват себе си... Пък и пътят за Шубурум все още не е разчистен: опитай да се добереш! Но докато ученият свят обмисляше в най-дребните подробности предстоящата експедиция, спореше и се готвеше, размърда се, развълнува се, забръмча светът на журналистите. Особено решителен се оказа пътуващият кореспондент от местния вестник, младият, още неженен и затова пъргав, току-що завършил университета Касум. Да, да, тъкмо този, който написа в три колони остър, точен, ярък фейлетон за браконьерите по река Сулак, които ловяха риба в забранени води, и на когото се случи една вечер да се сблъска лице в лице с трима от героите си, настроени не много доброжелателно, но успя да излезе от тупаницата победител, макар и не без повреди. Да, това беше същият този Касум, неуморният Касум,

наречен в града „дружинник номер първи“, готов да влезе в пъкъла, вечно в движение; човек трудно можеше да го завари в редакцията и всички граждани го познаваха не по-зле, отколкото началника на милицията. Нима може такъв човек да седи спокойно, когато му се представя възможност да се прослави в целия свят: да вземе първото интервю от снежния човек, да го снима със светкавица и да го покаже пред цялото население на земното кълбо?! Касум така се разбърза, че даже забрави да съобщи на редакцията къде отива, пък и не искаше това много да се разпространява; Касум си има свой метод: по-малко дърдорене, повече работа! Ще напише кореспонденцията и ще я остави заедно с фотографиите на масата на редактора — и толкоз! А разговорите от само себе си ще възникнат след излизането на вестника с неговия очерк.

Касум се облече по-топло: нали се отправя не за цитрусовия юг, а към вечните снегове на Дюлти-Даг. Познаваше пътя: и родителите му бяха родени тук, а и самият той бе ходил в Шубурум по редакционни работи. Веднаж редакторът му поръча да провери едно писмо от Шубурум. Този случай той помни добре: не един път със смях го е разказвал на другарите си по работа. В Шубурум на гудекана срещнал Кара-Хартум и казал:

— Тъкмо при тебе съм дошъл.

— При мене?! — учудил се Кара-Хартум: никога още при него не били идвали от града.

— Да, в редакцията е постъпил материал за тебе.

— Материал?

— Да.

— Чувате ли, хора, а? За мене са изпратили материал в редакцията. Ама че народ! Та какво толкова съм направил, за да пишат за мене? Може би дето се ожених за младичка, а? Но я кажи честно: кой не обича младите? Попитай, да речем, нашия почтен старец Али-Хужа: ще се ожени ли той, ако се съгласи да го вземе нашата красавица Айшат? А?

— Разбира се, ще се ожения! — възкликнал Али-Хужа.

— А аз не бих се отказал и от стара вдовица — тъжно добавил тогава гърбавият бръснар.

— Чуваш ли, вестникарю, какво говорят хората? А?

— Да. Но са писали не за това.

— А за какво? Че бягам от колхозния труд? Та аз съм ловец, не умея да се ровя в земята...

— Не, не и за това...

— А-а, сега се досещам! Навярно за това, че когато достройвах саклята, сякох дървен материал. Така ли? И кой би помислил, че за такава дреболия хората ще вземат да пишат във вестника! Я кажи, кой е написал тази клевета?

— Не, не, и за това не е, драги Кара-Хартум! — казал Касум.

— Тогава не си спомням нищо такова, за което може да се пише...

— А може би — намесил се Хужа-Али — са написали, че вместо планинска яребица си застрелял съседска кокошка.

— Това стана случайно! — възразил Кара-Хартум. — А впрочем дявол ги знае. В нашия просветен век, века на хартията, всичко може да се случи: хартията ще изтърпи. Та нима са написали за кокошката?!

— Не — казал Касум, — не за кокошката... Миналата седмица, казват, ти си убил три вълка. Вярно ли е?

— Да. А какво лошо има в това? Убих три вълка. Та какво лошо има? Ама че хора, ама че хора! Колкото поумняват, толкова по-лоши стават. Всички станаха грамотни. А какво ще бъде по-нататък? По-рано хората не намираха думи даже да изкажат любовта си. А сега — моля ви се, пиши на хартия, предавай бележки на момичето. Тфу! Каква безнравственост — хартията, виждате ли, не се изчервява... Да, аз убих три вълка и кожата предадох където трябва, и получих възнаграждение — толкова, колкото се полага, и нито копейка повече. Ясно ли е?

— Да, ясно! — отговорил Касум и се засмял.

— Ти защо се смееш?

— Просто тъй...

Така се запозна Касум с колхозния ловец Кара-Хартум, за когото написа във вестника добра дума, че, виждате ли, той е избавил обществените животни от три жестоки врага.

До самите височини Касум пристигна с камиони, които го застигаха по пътя, а по-нататък трябваше да върви пеш. Не му беше лесно на кореспондента: планинските пътища и пътеки бяха вече

затрупани със сняг, тук-таме засипани с камъни, свличания, а на места се бяха срутили. Някъде се налагаше да се промъква на четири крака и даже пълзешком. Добре, че намъкна груби алпийски обувки с шипове. Рунтавата заешка ушанка и мечешка шуба надеждно го предпазваха от студа, а колкото по-високо се изкачваше Касум, толкова по-лют ставаше студът. Под шубата кореспондентът криеше верния си приятел — фотоапарата „ФЕД“, с който се надяваше да снима снежния човек.

Когато залязващото слънце докосна планинските върхове, Касум беше вече на Шейтан-проход и тук отдъхна малко в същата тази подобна на кервансарай постройка, където обикновено почиваха работници по пътя. Вече съвсем се стъмни, когато Касум видя мъждивите светлини на Шубурум.

Трябваше преди всичко да намери къде да ноцува; той мина в покрайнините на аула край един пресен гроб с каменен паметник до пътя и потропа на първата сакля. Никой не се обади. Потропа на втора — отново глухо безмълвие. И в третата не му отговориха... „Това пък какво е?! — изплаши се Касум. — Нима хората внезапно са напуснали аула? Нима нито една врата няма да се отвори пред мене? Но ако стопаните са заминали, защо са заключени вратите?“ Разтревожен, Касум бавно вървеше по тесните улички...

Можеше ли Айшат да не вярва на баща си, човека, на когото вече двадесет години шубурумци поверяват ръководството на селсъвета? А нали баща ѝ сам е видял каптаря... Макар отдалече, но все пак го е видял. Планинците казват: „Коего си видял, е истина, което си чул — лъжа.“ И изведнъж на момичето му стана страшно. Айшат бързо скочи от софата и затвори вратата на саклята. Още неуспяла да се отдръпне, някой леко почука. Мигновено Айшат огледа стаята, грабна от стената бащиния си кинжал, издърпа го от ножницата. Чукането се повтори, тих глас каза оттатък вратата:

— Отвори, аз съм!

— Кой си ти?

— Ами аз, Хамзат.

— Не, не, това не е твоят глас.

— Е, чий тогава?

— Ако наистина си ти, Хамзат, то кажи...

— Какво да кажа?

— Кажи... Кажи: животните боледуват ли от хипертония?

— Не.

— Наистина ли си ти, Хамзат?

— Да, аз съм. Отвори.

— Какво искаш? Защо чукаш, когато съм сама?

— А на мене никой друг не ми и трябва. Искам да ти кажа две думи.

— Казвай, слушам.

— Отвори де, Айшат.

— Не, сама съм...

— Трябва да ти кажа нещо много, мно-о-го важно...

И Айшат не устоя... О, колко жени е погубило любопитството и колко още ще погуби!

Хамзат влезе, затвори вратата, огледа момичето. Погледът му се стори на Айшат странен.

— Е, какво искаше да ми кажеш? — попита тя и отстъпи в дъното на стаята.

— Защо е този кинжал?

— Той не ти пречи.

— Не, но...

— Говори по-скоро! Хората могат да се върнат. Какво ще помислят, ако ни заварят самички...

— Дълго търсих случай да бъда само с тебе! Айшат...

— Какво?

— Обичам те, Айшат — промълви Хамзат, като се приближи.

— Не, не, не ми казвай това...

— Казвам и ще ти го казвам. Стига! Аз дълго търпях. — Хамзат се опита да прегърне момичето, но Айшат допря ножа до гърдите му.

— Да не си посмял!... Хамзат, не губи разум! Върви си, върви си оттук!

— Не, Айшат, няма да си вървя.

— Баща ми може да се върне...

— Нека. Нека всички знаят, че ти си моя, само моя!

— Но аз не те обичам.

— Нищо, ще ме обикнеш... — и Хамзат ловко сграбчи ръката на момичето, стисна я и кинжалът падна.

— Негодяй, мерзавец, животно! Ти си полудял, Хамзат. Какво правиш? Махай се оттук! Отивай си! С насилие не ще ме заставиш да те обикна...

— Ще ме обикнеш!

— Животно! Хора, спасете ме!

И в този момент на прага се появи отрупаният със сняг Касум. Той беше чукал още в няколко къщи, но не му отговориха, а сега чу гласове и влезе.

— Познавам те, край на необуздани чувства! — силно възкликна Касум.

И сега, когато дойде вече помощ, Айшат изведнаж загуби съзнание, тежко увисна на ръцете на Хамзат. И Хамзат се уплаши, побеля като сняг.

— Айшат, Айшат! Какво ти е? — бърбореше той объркано.

— Ей, какво е това? Двадесети век — и Проспер Мериме?! — възкликна Касум. Той моментално хвърли шубата и шапката: да не му пречат, ако се наложи да се счепка с насилника.

— Кой влезе? — каза Хамзат. — Помогни да я сложим на софата, лошо ѝ е.

— Ти си я убил? — попита страшно Касум, като се приближаваше. И сега Хамзат видя пред себе си чужд, непознат човек с хубав костюм: гражданин. От страх му затрепераха устните: разбира се, пристигнал от равнината при Мухтар представител на съветската власт!

— Не говори така! — възрази Хамзат.

— А защо си извадил кинжала?

— Кинжала? — Хамзат погледна и видя лежащия на пода кинжал.

— Да! Кинжала.

— Я помогни да я сложим на софата... Просто беда: ей сега ще се върне баща ѝ.

Касум помогна.

— Та тя е почти мъртва... Какво си направил?

— Аз... нищо. Наистина нищо... — Хамзат се хвърли към вратата, но Касум го задържа.

— Не, братче, тази няма да я бъде! Остани и чакай съда.

— Аз не съм я убил. Казах ѝ само — „обичам те!“

— А тя обичаше ли те?

— Н-не зная...

— Всичко е ясно: престъпление на почвата на ревността. Ех, мулешка главо, нима не знаеш, че с думата „обичам“ трябва да се отнасяш както с космическия прах, внимателно? А и въобще по-добре да не я употребяваш: любовта трябва да се разбира без думи!

— Откъде да знам, че тя така ще се разстрои?! Аз ей сега, аз...

Този път Касум не успя да задържи Хамзат.

Кореспондентът стоеше сред стаята в недоумение. Ако сега влязат хора, ще помислят, че за всичко, което е станало тук, е виновен той, Касум. А в същото време нима може да остави момичето, когато то може би се нуждае от неотложна помощ.

Касум се приближи и трепна: Айшат действително беше красива, а сега, в безсъзнание, когато изчезна ярката грубовата червенина, тя стана наистина прекрасна... С неволна плахост пред красотата Касум докосна ръката ѝ и почувствува равномерното тихо биене на пулса.

— Тупка! Тупка като чукчето на ювелир — зарадва се той. — И как е попаднала тука тя? Теменуга сред снеговете...

Той намери един кумган с вода, напълни устата си и пръсна лицето на Айшат, както пръскаше ризата си, когато трябваше да я изглади. Айшат отвори очи. Айшат учудена го погледна. Айшат се надигна:

— Кой си ти?

— Лошо ти беше. Лежи!

Касум посегна към нея, но момичето се отдръпна.

— Не се докосвай до мене, непознати човече.

— Какъв непознат съм аз! Аз съм те виждал. И изобщо аз те познавам отдавна. Лежи си спокойно.

Ти не можеш да ме познаваш, защото аз не те познавам.

— Какво значение има всичко това! Е, виждал съм те в града... Или когато идвах миналия път... Или насън най-последно! Каква е разликата?

— В града ли? Ти откъде се взе тук?

— Ето — пристигнах.

— Отивайте, отивайте си.

— Каква неблагодарност! Аз я спасих...

— От кого?

— От този негодяй.

— Къде е той?

— Избяга за съжаление.

— Махайте се и вие. Не искам да ме заварят с непознат.

— Няма да си отида! Няма къде да ида.

Касум седна на един стол.

— Тогава ще си отида аз! — възрази Айшат и решително тръгна към вратата само по лека рокля.

— Добре, добре, ще си отида! — стана Касум. — Ама че гостоприемни са тукашните хора!

Той облече мечата шуба, нахлупи шапката и излезе. И чу как зад гърба му тракна куката.

А в джамията вече няколко часа се разгаряше яростен спор. Този път шубурумци не желяеха нищо да слушат, десетки гласове ревяха едно и също: незабавно, още сега да се преселват долу. Повече не могат да живеят в такъв ужас, когато под прозорците им се разхождат каптари, нападат хора — как така „кого“? А Едноокия нима не е човек?! А? Когато заради проклетия каптар хората няма какво да пушат, свършва се захарта, свършва се газта... А, не, стига! Сега те не ценяха даже свещените гробове на прадедите си.

— Но къде да се преселваме? — разтвори ръце Чамсулла.

— Ами в онова селище, където ни викаха есента.

— Късно се сетихте — възрази Мухтар. — Онова място вече го заеха други.

— Като не е онова, нека е някое друго...

— А нима може да се преселим на голо място, където няма ни жилища, ни печки?... Вие разбирате ли, или не? Кое време сме: зима, студ... А вие имате деца, старци...

— Все едно! — ревяха хората. — Не искаме да оставаме сред тези проклети от аллаха скали!

— А колко пъти вие не искахте, отказвахте се? — намеси се Чамсулла. — Да се преселваме — това е правилно. Но не бива да се преселваме прибързано. А вие викате: „Още утре!“ Срамота, та вие сте умни хора. Къде ще отидете? Помислете хубавичко... Ще ни осмеят: ето, значи, идват бежанците от каптаря! Срам!

Кой знае колко още щеше да продължи спорът, ако в джамията не се беше втурнал бледният запъхтян Раджаб.

— Беда, беда, „селсъвет“! — развика се той, като едва си поемаше дъх.

— Каква беда още?!

— Казвах ви аз! Предупреждавах! Предвиждах! А вие не ме слушаште!

— Но какво се е случило? Кажете разбрано! — Чамсулла го сграбчи за гърдите и го раздруса.

— Сега и да говоря, и да не говоря... Всичко пропадна... Предупреждавах ви аз! И не един път! Много пъти!

— Не мрънкай! Кажете какво е станало!

— Ама аз предупреждавах...

— Добре де, добре: да допуснем, че си казвал!

— Не „да допуснем“, а точно.

— Не разтягай...

— Той е там. — Раджаб посочи изхода.

— Кой?

— Този шейтан. Каптарят!

— Къде?

— Той подпали канцеларията ми. Щом видях червения петел...

— Какъв петел?!

— Пламъка бе, огъня! И изведнъж сърцето ми отиде в петите. Бягам там, гледам, а той седи до огъня от моите книжа — фактури там, ведомости, списъци, — грее се и се кикоти... Какво ще стане сега, а? Акт трябва! Акт да се състави...

— Проклятие! Що за дяволия става тук! — викна Чамсулла и се втурна към изхода.

Мухтар не изостана. След тях се втурнаха всички, които в Шубурум още бяха достойни да се нарекат мъже. Като планински поток се понесоха хората към колхозния склад, крещяха, ругаеха, готови да сграбчат с голи ръце снежния човек, да го вържат, да го оковат във вериги.

Впрочем не всички бяха обхванати от гняв, някои и други се отделиха от потока и си отидоха в къщи: по-добре, рекоха си, да не се забъркват в тази история, кой знае какво може да излезе и с какви

средства за самозащита разполага тайнственото същество, което може да живее в ледниците. По-добре — по-далече от бедата.

В склада миришеше на изгоряло, от разбитите прозорци кълбеше дим, а вътре в помещението в пламъците на догарящите книжа някой играеше.

— Ето го, каптаря! — завика Раджаб. — Дръжте го! За него е развлечение, а на мене лесно ли ми е? Документите изгоряха!

Хората неволно се отдръпнаха от вратата, даже Чамсулла трепна от мигновена нерешителност. Но в същия момент те чуха гласа на онзи, който се опитваше да угаси огъня:

— Ей, хора! Какво гледате? Бързо вода! Вашето богатство гори.

Да, това беше Касум. Той минаваше по уличката, когато видя пожара... И на пръв поглед наистина можеше да мине за каптар — целият черен от сажди, с рунтава шуба, с развързана ушанка.

Та затова хората се смееха, когато пред очите им каптарят се превърна в кореспондента Касум, когато те познаваха! Смееха се до сълзи, до припадане. До изнемогване. Секретарят на селсъвета Искендер и ловецът Кара-Хартум пляскаха с ръце и се късаха от смях.

— Ех, че каптар! — смееше се Чамсулла. — Ама прилича! Прилича!

— Ето ти го твоя каптар — каза Мухтар на Едноокия. — Тогава кой е подпалил канцеларията?

— Каптарят.

— А къде е той?

— Кълна се в брадата на баща си, със собствените си очи го видях... Сигурно... Сигурно е избягал.

— Избягал?! — с ирония повтори Мухтар.

С общи усилия загасиха пожара.

И макар че този случай разсмя шубурумци, те се разотиваха по саклите с неясно чувство на разочарование и обърканост: на всички им дойдоха до гуша слуховете, паниката, напрежението от последните дни; наистина, не ще е зле по-скоро да напуснат тези проклети места!

ХУЖА-АЛИ И НЕГОВАТА СТАРА МАГАРИЦА

Тревожна нощ беше тази.

Хужа-Али дълго се въртя до своята костелива бабичка, с която живее под един покрив повече от половин столетие. Никога още леглото не му се е струвало толкова твърдо. Замислен, той често си дърпаше брадичката. Най-последно бутна с лакът баба Айбала, разбуди я и изказа мисълта, която не му даваше да заспи:

— Жено! Ей, жено! Аз реших да заминем...

Хужа-Али е човек със стара закалка, не е научен на нежности, не може да се съветва с жена си. Той е свикнал да решава сам и смята това решение окончателно за семейството.

— Къде посред нощ? — не разбра в просъница Айбала.

— Не сега, утре.

— Къде да отиваме? В клисурата за дърва или какво? Вярно, защо да мръзнем... — прозя се старицата.

— Ти цял живот беше недосетлива, а и на старост не поумня. Разбери: аз реших *съвсем* да напуснем аула. *Съв-сем!* Съседите отдавна заминаха, а ние, не знам защо, стърчим в тази дупка...

— Ти сам беше против заминаването. С какви думи оскърбяваше всички, които се готвеха да заминават!

— А сега аз реших, ще заминем. Ти какво, против ли си?

— Я хайде спи... Явно не ти е от полза лекарството, което ти даде внучката. Спи и ме остави да поспя и аз...

Трябва да кажа, че досега баба Айбала настояваше пред мъжа си: „Размисли, старче. Хайде да заминем.“ А Хужа-Али не искаше и да чуе за преселването. Може би и сега щеше да се откаже, ако жена му безропотно се беше съгласила... Но щом жената се противи, Хужа-Али ще държи на своето. Такъв си му е характерът: хич не може да се съгласи с чуждо мнение.

— Ей, чуваш ли, жено: аз така реших. И край на въпроса! — Хужа-Али даже седна от гняв.

— Представи си, той решил! Тук е твоята внучка, твоите дъщери, твоят зет, а ние още не сме решили.

— Ах, ти не си решила?
— Не.
— Ей, да не си посмяла да повишаваш глас, докато съм жив! Аз говоря с тебе...
— Петдесет години не съм повишавала глас. Стига! Дотегнаха ми твоите глупости. Спи, ти казвам...
— Ах, ти искаш да спиш! Я ставай още сега и опаковай сандъка си. — Не на шега ядосаният Хужа-Али скочи и смъкна одеялото от жена си.
— Ти какво, полудя ли?!
— Може би. Ставай, иначе, току-виж, като нищо ще получиш ремък по мекото.
— А, меко вече не е останало — възрази баба Айбала. — Само кости са останали. Дотам ме докара.
— Какво, съжаляваш ли?
— И още как: такъв левент изпуснах. Смених сокола с гарга.
— Ах, значи, за тебе Али-Хужа е сокол, а аз гарга? Така ли?
— Не грачи! Остави ме поне да си спомня...
— Да си спомниш? Какво си спомняш, старо? А де?!
— Най-сладкия час в живота ми, който после ми се присънваше цял живот... Как край гората ме целуваше Али-Хужа.
— Какво-о?! Я повтори! Той те е целувал?
— Да. Още преди тебе.
— Значи, неговата целувка ти е по-скъпа от целия живот с мене?!
— По-скъпа...
— А, не! Искаш да ме раздразниш, за да ти кажа онези думи, които е казал Хажи-Бекир. Няма да дочакаш! Но аз ще го науча това недоносче Али-Хужа как се целува моята жена.
— Тогава аз още не бях твоя жена.
— Ах ти, развратнице беззъба!
— Не викай, козя брада!
— Ще ти дам аз една козя брада! Ще видиш ти!... На тази кука висеше ремък, къде е той, къде?
— Висеше преди четиридесет години.
— Ставай, приготвяй се!
— Можеш да заминаваш, а аз ще остана — каза баба Айбала и се зави с одеялото.

— Кълна се, няма да останеш! А-а, иска ти се с Али-Хужа да си спомняш края на гората? Ама не, ще тръгнеш с мен. В една обувка двата си крака ще пъхнеш, но ще тръгнеш! — Хужа-Али сграбчи жена си, за да я повдигне от леглото, но сам падна.

— Ех, силица не ти е останала, старо...

— Ще ти покажа аз една „силица“!

— Не трябва. Чакай, аз сама ще стана, какво пък... — И баба Айбала стана. — А твоят зет, „селсъвета“, как мислиш, ще те пусне ли?

— Няма и да го питам.

— Ох, че е студено. И няма с какво да запалим печката. Кълна се, ти си прав: по-добре да заминем там, където е по-топло.

— Виждаш ли, виждаш ли! Аз реши това.

— Правилно си решил. Аз отдавна исках да поживея някъде на друго място... Е, щом ще се приготвяме, да се приготвяме... Прибирай вещите!

Баба Айбала се разтича, измъкна старите дървени сандъци с харбукски^[1] катинари. А Хужа-Али се позамисли: защо тя така чевръсто, сякаш отдавна е чакала това, прибира вещите? Дали не го разигра старицата?! Не, не може да допусне жена му да го баламосва!

— А какво ще правим със стоката? — попита той.

— Ще я продадем на някого или ще я оставим на дъщерята — безгрижно отвърна старицата.

— Саклята без наглеждане сигурно ще се разруши...

— Нека се руши.

— Ах, ти на всичко плюеш, само да заминеш! — викна Хужа-Али. — Не, няма да ме изиграеш! Аз няма да напусна стопанството. Загаси лампата и лягай да спиш...

— Вапабай, вагарай^[2]! Що за човек, а?! — плесна ръце баба Айбала. — Ти позориш папахата си: мъжът ми трябва да има една дума, а не десет!

— Аз дадох дума, аз я взех обратно. Край! Видях как се зарадва. Подхвърляш на кучето кост, а то гледа и пръстите ти да откъсне...

Баба Айбала намери в сандъка рокля, която беше обличала преди около петдесет години: със звънтящи нагръдни висулки от сребърни монети. Не се стърпя, облече я, изправи се и каза усмихната:

— Погледни де!

— Ако щеш, и венчалната облечи, все едно, нищо няма да се измени.

— А помниш ли как в тази рокля подлудявах шубурумските ергени?

— Да, това ти умееше... Виеше кръст като лисица опашка, въртеше очички, пъчеше гърди и като че ли случайно прокарваше по тях ръце... Ох, че глупачка беше! Какво се смееш?

Баба Айбала се усмихваше на спомените.

— С тази рокля — каза тя тихо — бях на края на гората...

— Когато те е целувал Али-Хужа? Да?!

Айбала кимна.

— Да... Как ме обгърна с лапите си тогава... — Тя прихна и даже се закри с ръкав.

— Ей, жено! Още една дума — и ще се наложи да ти копаят гроб — скочи и се развика Хужа-Али. — Не искам да виждам тази проклета рокля!

И той така дръпна висулките, че сребърните монети със звън се разлетяха по цялата стая.

— Ще заминем незабавно! — викаше старецът. — А пък аз си мисля: защо хинкалът ни е винаги по-вкусен, щом дойде на гости Али-Хужа? Нито ден не оставам в аула, където е този кучи син!

— Ти опитай да му го кажеш в лицето.

— И ще опитам! Какво, да не се боя от него, а?! Приготвяй се!

— А, не, стига сме си играли...

— Ти какво? Забрави ли кой говори с тебе?

— Заминавай сам... Чакай, ще ти припомня аз как се късат моите спомени — говореше баба Айбала, като събираше разпилените монети.

— Ой, внимавай: ще се изчерпи търпението ми! Не, повече ти няма да го видиш. Приготвяй се.

Хужа-Али започна сам да пъха вещи в сандъка, в куфарите. Скоро започна да помага и баба Айбала; направиха вързопите... А вече се разсъмна, в двора замуча кравата.

Мрачно огледа имота си Хужа-Али.

— Нима това е всичко?!

— Какво всичко?!

— Не знаех, че така бедно сме живели! А животът си отиде...

— Чак сега ли забеляза? — горчиво се усмихна баба Айбала.

— И даже никакви мебели... Какво пък, да отидем в селсъвета. Ще помолим за товарен кон.

— Нали не искаше да се обърнеш към зет си?

— Не само моят зет е съветската власт. Там ще се намерят и други достойни хора. Да отиваме!

— А аз за какво да идвам?

— Ти си жена. Малко ще поплачеш и ще отстъпят. Мъжете сега не ги ценят за нищо, а достатъчно е жената да пролее една сълза — всичко ще направят за нея... Макар късно, но разбрах: днес са на власт жените. Да отиваме.

Те излязоха и при вратата Хужа-Али се спря в нерешителност: за селсъвета трябваше да се мине покрай саклята на Али-Хужа...

— Ще вървим оттук — каза Хужа-Али и тръгна в обратната посока.

— Но селсъветът не е там!

— Не е твоя работа, върви след мене, аз по-добре зная къде е селсъветът.

— Върви на запад, а търси изгрева; винаги е така с него! — промърмори баба Айбала, но все пак тръгна след мъжа си.

Тъкмо се спуснаха на селския площад, където по-рано шубурумци вършееха с дъски жито (като забиваха отначало в дъските кремъци), а сега правят сватби, когато насреща им се изпречи сам Али-Хужа: вървеше с кирка и чувал картофи, които беше изкопал изпод снега недалече от кладенеца.

Хужа-Али отскочи, като че ли срещна снежен барс.

— Вече сте станали? — учуди се Али-Хужа.

— Що за въпрос! — сърдито отговори Хужа-Али. — А иначе как бихме се озовали тук...

— Това е вярно. Но защо си такъв зъл? Какво е сполетяло мъжа ти? — попита Али-Хужа старицата.

— Готви се да бяга от аула.

— Не може да бъде! — учуди се Али-Хужа. — Наистина всичко се обърна в този свят... Да, да, няма нищо за чудене: аз със собствените си очи видях как без квачка люпят пилета... Ето и ти, Хужа-Али, ще видиш сега.

— Да не мислиш пък, че аз заради твоите пилета ще напускам аула?

— А за какво?

— Заради тебе, кучи сине!

— Е, това вече е сериозен разговор. Трябва да сваля чувала... — И Али-Хужа сложи чувала върху един камък до пътя. — Кажу, Хужа-Али, да ти дам ли кирката, или за всеки случай да я оставя при себе си?

— Не се смей! Марш от пътя! — отстрани го Хужа-Али и тръгна нататък.

— Ти, Айбала, сигурно си го напоила с магарешко мляко! — забеляза Али-Хужа.

— Напомних му за края на гората — прошепна, минавайки, баба Айбала.

— Ха-ха-ха! Насипала си му, значи, жар във врата! — разсмя се Али-Хужа. — Та чак брадата му се тресе...

Този смях беше за Хужа-Али като остър нож; едва ли не бегом, той дотърча до своята старица, сграбчи я за ръката и я повлече след себе си: така водят коза за синджир. И я мъкна за ръката досам селсъвета. А там спря на входа и заповяда на баба Айбала да отиде и да издрънчи чифт товарни коне.

А в селсъвета се водеше горещ спор между Мухтар и Айшат. Встрани на скамейката седеше и слушаше разговора Касум, който не се решаваше да се намеси: кой знае защо, му беше неловко.

Айшат се вълнуваше: тя беше навестила избягалите болни, състоянието им се беше влошило, но и тримата решително отказаха да се върнат в болницата. „Не може да оставяме семейството в беда!“ — отговаряха те на всички увещавания и даже заплашвания на лекарката. И сега Айшат искаше селсъветът да приложи властта си, да застани болните да се върнат. Но Мухтар само разтваряше ръце и отговаряше:

— Какво мога да направя, какво?! Кажу ми, с какво мога да ги изплаша, за да се върнат? С нищо! Хората са в паника. Боят се от каптаря, а не от Мухтар. Не ме слушат... Пък и на селсъвета му стигат и другите работи.

— Ти си длъжен да ги върнеш — настояваше Айшат. — Те нямат с какво да отопляват саклите, а в студено помещение болните могат да умрат.

— Щом те са поискали да умрат, какво мога да сторя аз? Сега тях и с тояга не ще ги изгониш от саклите.

— Но ти си селсъвет! Уговори ги...

— Аз само това и правя, уговарям. Стига! Сама се справи, аз нищо не мога да направя...

— Тогава осигури топливо поне за тези тримата.

— Откъде? Дървата са в клисурата, никой не иска да ги докара. Заеми се сама да ги докараш.

— Всичко сама и сама... Това не влиза в задълженията ми.

— А в моите задължения влиза ли борбата със снежния човек, а?

— Да, влиза, щом се е появил! — Айшат погледна Касум, нещо се смути и излезе, като хлопна вратата.

— А, шейтан! — възкликна ядосан Мухтар. — Кога най-последно ще свършим с тази бъркотия? Не стига още и нейните грижи да се стоварят на моя гръб.

— А тя е дръзка! — каза Касум, като се премести по-близо. — Коя е тя?

— Нашата селска лекарка — отговори Мухтар, загледан някъде надалече през прозореца.

— Лекарка?

— Какво чудно има?

— И с диплома?

— Разбира се.

— И се е учила в града? — още повече се учуди Касум.

— Къде другаде? Да не мислиш, че тук под небето има медицински институт?

— Не мисля, не... А тя е красива, макар и...

— Какво „макар и“?

— Със странности... — каза Касум; той не знаеше, че говори с бащата на Айшат.

— Какви странности?

— Хм... Ами вчера тя просто ме изгони от саклята: казва, не искам да ме заварват сама с непознат.

— А нима не е права?

— Не зная... Но да гониш гост!... А кажете ми, председателю, тя омъжена ли е?

— Кой?

— Ами онази, която си отиде. Селската лекарка.

— Кажи, моля ти се, защо толкова се интересува от Айшат? — попита най-после Мухтар.

Касум не успя да отговори: в стаята влезе баба Айбала.

Старицата седна по роднински до Мухтар, осведоми се за здравето му, за самочувствието, извини се, че тревожи с празни работи заетите хора, и помоли да ѝ дадат товарен кон (за два коня дори не се реши да каже).

— За какво? — учуди се Мухтар, а когато разбра, че Хужа-Али е решил да бяга от аула, изпадна в ярост. Не помогнаха нито уговарянията, нито настояванията, нито молбите, нито сълзите. — Ей, тъща! — гневно каза председателят на селсъвета. — Кажи на моя тъст, че стадото винаги върви след козела: щом той иска да се пресели, целият аул ще тръгне след него; но само не сега, а през лятото. Тогава и аз ще го поздравя с правилното решение... Това е всичко! Няма какво повече да говорим.

За да не пречи на разговора, Касум излезе от селсъвета и тръгна да скита из аула. Край селската болница пак срещна загрижената Айшат и, разбира се, побърза да ѝ изрази съчувствие:

— Ай-ай-ай, какъв строг е вашият селсъвет, а?!

— А ти какво разбираш от това! — възрази Айшат.

— Аз, струва ми се, не съм те обидил, момиче? Защо говориш с мен като конник с пешак?... Прости ми, ако снощи съм те изплашил...

— Не съм страхлива. — Айшат се обърна, като почувствува, че се изчервява; неволно от нея се изтръгна: — Какво да правя?

— А ти по-добре помоли председателя на селсъвета.

— Безполезно е.

— Защо?

— Зная характера му.

— Да, характерче има той, мога да кажа! — радостно подхвана Касум. — По-упорит от муле.

— Ка-акво?! — ахна Айшат.

— Та аз сам видях. Такова момиче дойде с молба, а той...

— Той ми е баща.

— Какво? — обърка се Касум. — Как така баща?
— Много просто: баща и толкоз.
— Ама че работа! А пък аз го разпитвах за тебе.
— За мене?
— Ами да.
— Защо?
— Просто съм любопитен човек.
— Да, това си личи веднага — усмихна се Айшат.
— Тогава, значи, смея да те помоля, момиче, да ме заведеш у вас.
— Къде? — учуди се Айшат.
— Във вашата сакля. Твоят баща каза: „Ние хотели нямаме, ще живееш при мене.“ Излиза — у вас...
— Сам се покани?
— Не, аз не обичам да притеснявам хората, но...
— Разбирам. А ти защо си дошъл в Шубурум, интересно е да се узнае.
— Как защо? Да намеря снежния човек.
— И какво: намери ли го?
— Засега виждам снежни хора, а каптар няма.
— Не е похвално! Но ето какво: нямам време, аз имам болни. Ти ще се спуснеш сега надолу, ще завиеш наляво под арката, после надясно — там е нашата сакля.
И Айшат си отиде.
— Внимавай, момко, да не ослепееш: нима може толкова дълго да гледаш слънцето! — каза баба Айбала на Касум, който неподвижно гледаше след Айшат.
— За какво приказваш, бабо? — усмихна се Касум.
— Ах, ти не разбираш? Смешен си ти, момко! Не си губи напразно силите. Тя си има годеник.
— Кой?
— Моята внучка, която ти разглеждаш като кубачинец^[3] златна проба. Хи-хи — засмя се бабата. — Намъкнал на себе си кожа от звяр и мисли, че вече е покорил сърцето на момичето. Ех, момко, момко, ако ти знаеше какъв зет чакаме ние...
— Че какъв?
— Седни де, седни с мен на камъчето, не се бой, старостта ме е направила страшна, а аз съм добра. А така... Това ще бъде съвсем,

съвсем скоро... Ще се появи откъм Шейтан-проход красавец джигит на славен вран кон, с черкезка със златни газери, с белоснежна бурка на раменете и с червен башлък...

— Ах, виж какво било! — засмя се Касум. — А пък аз мисля: за какво ли Айшат все поглежда към пътя...

— Да, да, момко, той трябва да се появи оттам. И ще каже, че е дошъл за красавицата Айшат...

— Приказка...

— А даже и да е приказка. На такъв като тебе тя не е прилика. — Приказка! — повтори с насмешка Айбала. — Не умее днешната младеж да мечтае... Какво да приказваме! — махна тя с костеливата си ръка и си отиде.

Баба Айбала предаде на своя старец целия разговор със зет си, но опърничавият Хужа-Али вече не искаше нищо да чуе. Той натовари на своята единствена магарица с проскубани хълбоци всичко, каквото можеше да издържи, и закрета заедно със старицата по трудните планински пътеки, като заобикаляше сипеи и срутвания. Хужа-Али вървеше и мислеше, че ще трябва да настани при някого долу старицата, а сам да се върне с магарицата в Шубурум за останалите вещи. В ушите му още звънеше смехът на Али-Хужа. Не, той повече не е в състояние да гледа този нахалник и да слуша разсъжденията му за „пилета без квачка“. Тфу! По-добре да се сгромоляса заедно с магарицата в планинската пропаст, отколкото да се среща всеки ден с Али-Хужа и да си спомня... Да, да: да си спомня края на гората!

Но на Хужа-Али, не знам защо, напоследък не му вървеше: като че ли сивият облак на нещастieto, който се стовари върху главата на Хажи-Бекир, засегна и него с края си. Привечер те вече приближиха аула Мин-Мубарак и Хужа-Али се радваше, че успя да се добере по светло и мислеше къде да пренощува, а и да остави за два дни баба Айбала, докато той се върне за останалия багаж...

Ох, колко често се радваме твърде прибързано, колко често вместо предвкушения мед получаваме шепа ряпа и хрян, които, както е известно, не са по-сладки едно от друго!

Трябва да ви кажа, че в планините отдавна е установено: един аул отглежда само мулета-самци, а друг аул — по-нататък — само

магарици; да ги държиш в един аул, е все едно да живееш до бъчва с барут, към която вече е подхвърлен запален фитил. Немислимо е да задържиш влюбено муле, то не знае ни срам, ни съвест. Какво да се прави, такава е тази безнравствена твар, макар и да е необходима в стопанството на планинеца. А колко кавги, спорове и даже вражди имаше по-рано за тях в аулите!...

Ако в Шубурум отглеждаха магарици, то в Мин-Мубарак имаше мулета. В аула вечер над всяка сакля се виеше дим, сякаш наведнъж бяха запушили старците на гудекана; по пътя ситнеха мулета с дърва, връщайки се от гората; от аула излизаха мулета с чували зърно на самара — стопаните ги караха в клисурата към мелницата, за да мелят през нощта... В къщите сядаха да вечерят: миришеше на варени картофи и пресен хляб...

И изведнаж до самия аул Хужа-Али чу радостен рев на муле. Втори, трети! И ето вече страшен хор оглуши всичко наоколо. Едва сега старецът разбра грешката си и трепна, но беше вече късно. Магарицата изведнаж наостри уши и се послуша. Към Хужа-Али се носеха от всички страни, като откъснали се от синджира кучета, мулета от разни породи: черни и сиви, дорести и бели, натоварени и свободни, а едно скачаше даже спънато, и всички, вирнали муцуни към небето, ревяха. Като чу приближаването им, магарицата също вирна муцуна и гръмко зарева нещо, сякаш свикваше мулетата от целия аул Мин-Мубарак. Тя започна да подскача, като че ли земята под нея се тресеше, да рита и накрая хвърли товара; нещо във вързопчетата се счупи, задрънка, старицата се хвърли да ги вдига, като проклинаше магарицата и този, който я е купил...

Сащисан, Хужа-Али се хвърли към магарицата и я сграбчи за ушите, като се мъчеше да я задържи на място.

— Ей, жено, по-скоро ела тук, дръж магарицата ето така. Проклетата твар!

— Ще мога ли да я удържа? — рече старицата и улови с безсилните си ръце дългите мъхнати уши.

— Гледай да не я изпуснеш! А аз ще се опитам да ги прогоня... Къде са им стопаните? Защо не ги задържат? Ей, селяни, ама къде гледате?! — викаше Хужа-Али, макар и да разбираше, че едва ли някой ще може да задържи полуделите от страст твари.

Мулетата се струпаха и почнаха да се въртят около магарицата, без да обръщат внимание на ритниците, ударите и гневните викове на стареца. Неочаквано магарицата ритна с все сила и отхвърли Хужа-Али встрани. Старецът падна ничком. А когато стана, беше вече късно... Разтреперан от ярост, Хужа-Али кресна на жена си:

— Ей, жено, безсрамнице, закрий лице и очи с кърпата!

— Чии? — не разбра старицата.

— Твоите, глупачко!

— А какво да правя с магарицата? Да ѝ пусна ли ушите? — старицата все още здраво държеше ушите на магарицата.

— Остави я по дяволите! И се отвърни от позора!

И Хужа-Али се отпусна на земята с гръб към тези твари, безпомощен и безсилен. А зад гърба му ставаше нещо като танц върху нажежен тиган.

Тогава на шума, рева и виковете се стекоха хора от близките сакли, но даже от десет аула да се бяха събрали, пак нищо не можеха да направят. Само смехът им чуваше Хужа-Али и изведнаж му се стори, че се смее Али-Хужа. Той скочи като опарен. Обезумял от гняв, Хужа-Али изведнаж си спомни за кинжала, който стърчеше на пояса му. Притича до мулетата, разбута ги и за да не влиза в разпра с жителите на чуждия аул, с един удар на кинжала пръсна черепа на своята магарица. Не можа той да прости даже на животното такава безнравственост!

Ето така Хужа-Али край аула Мин-Мубарак загуби своята магарица. За негов късмет мина празен камион, Хужа-Али натовари вързопите и сандъците, качи до себе си в каросерията баба Айбала и замина, без да пита даже къде отива камионът: беше му все едно! Само по-далече отгук...

[1] От името на аула Харбук, прочут с майстори ковачи. — Б.пр.

↑

[2] Вапабай, вагарай — Междуметия, изразяващи учудване. — Б.пр. ↑

[3] От Кубачи — аул, прочут със своите народни майстори-ковачи и златари. — Б.пр. ↑

ТРЕЗВЕН ГО МИСЛЯ. ПИЯН ГО КАЗВАМ

Точно в седем без петнадесет както винаги над Шубурум се разнесе пронизителният вик на снежния човек. Жителите по навик свериха часовниците си.

Край селския магазин стояха ловецът Кара-Хартум, ветеринарният лекар Хамзат, завмага Чамсулла. Откакто снежният човек изгори в канцеларията на склада фактурите, ценните книжа, ведомостите за разпределението на дохода и прочие, магазинерът Раджаб като че ли, както се казва, малко нещо мръдна, изгуби си ума, започна да говори несвързано; с една дума, почти се побърка. Сега той не желаше нито за час да се раздели с тези хора и като в просъница току повтаряше: „Е, приятели, смятайте, че съм жив погребан... Всичко пропадна! Загинах! Непременно ще ме бутнат зад решетката. Аз ще умра там! Ще умра, няма да понеса, няма да издържа... Сирачета ще останат децата ми. Вдовица ще бъде моята жена...“ И като нареждаше така, молеше да не го изоставят в тази голяма мъка, да бъдат до него в дните, когато на неговия гръб се стовари такава страшна беда... Кара-Хартум, Хамзат, Чамсулла се опитваха да си отидат по своите работи, при семействата си, но Раджаб ги хващаше за ръкава и казваше, че даже зверовете не захвърлят в нещастие себеподобния, а те... Няма ли поне капка съчувствие?! Кара-Хартум и Хамзат най-после се съгласиха да останат, но Чамсулла все се дърпаше да си отива в къщи, където и него го чакаха децата...

— Нима ще ме напуснеш в беда?! Нямаш ли сърце? — стенеше Раджаб.

— Ама не се измъчвай така... — Чамсулла го тупна по рамото.
— Всичко ще изясним, ще се оправим...

— Не, всичко пропадна! Ти даже не ми съчувствуваш...

— Стига де!

— Ти искаш да овдолее жена ми...

— Но какво говориш ти?! Аз не желая на никого зло.

— Тогава защо ме напускаш? Чамсулла, скъпи, да отидем у нас, успокой поне малко бедната ми жена. Толкова ми е тежко да гледам

сълзите й... Нима не можете да прекарате с мен последните ми дни, докато не са ме бутнали зад решетката...

— Раджаб, говориш глупости! — възрази Кара-Хартум. — Каква решетка може да има, нали не ти си запалил документите... — И ловецът взе под ръка Чамсулла и го повлече към саклята на Раджаб. Повече Чамсулла не можеше да се съпротивлява.

Щом почтените гости влязоха в саклята, Раджаб се засуети, накара жената да шета, извика й на помощ една съседка, а сам закла овен, като даже не му даде да заблее. Така бързаше Раджаб, че когато го колеше, забрави да обърне главата му към Кибла^[1]. Не минаха и два часа и в двора пламна огън и закипя голям овчарски казан, в който се вареше половината от овена. А след още един час на подноса лежеше купчина месо с кости и стаята се напълни с апетитен аромат от варено овнешко месо с чесън и пържени картофи. И главно, у Раджаб се намери с какво да полее такава трапеза: пълно буренце отлежало вино „Дерхаб“. Първата чаша изпиха мълчаливо, след втората — похвалиха ръцете, приготвили трапезата, а когато вдигнаха чаши за трети път, към тях се присъединиха „селсъветът“ Мухтар и кореспондентът Касум. Мухтар взе чашата и весело каза:

— Сега можем да бъдем спокойни: щом дойде кореспондент, каптарят ще се изплаши. Той, казват, изчезва, когато се приближат журналисти или учени.

— Проклет да е! — отвърна Чамсулла. — Опозори ни пред цял свят.

— Не опозори, а прослави — възрази Хамзат. — Кой по-рано е чувал за нашия аул?

— Да, да, а сега Шубурум е в устата на всички — забеляза Касум. — Ако каптарят не беше един, тези места щяха да ги обявят за резерват...

— Хайде, поне на трапезата да не споменаваме за каптаря — примоли се Кара-Хартум, като държеше с две ръце голям кокал с месо.

Идването на Мухтар нечувано зарадва стопанина на къщата. Сега всяка чаша се придружаваше с тост и ако някой отстрани чуеше тези тостове, щеше да реши, че най-добрите хора на света са се събрали днес в саклята на Едноокия. „Ако има на света мъж, той трябва да е такъв като Чамсулла!“ — заяви напилният се Кара-Хартум. „Ако ражда майка син, нека той се роди като нашия Мухтар!“ — провъзгласи

Хамзат: той се страхуваше, че Айшат ще разкаже на баща си всичко, което се случи, стесняваше се и се подмилкваше, и тайно се радваше: този пришелец Касум, изглежда, не го позна! А Касум все си мислеше: къде ли е срещал този момък? Но малко ли хора среща журналистът? Хамзат е ветеринарен лекар, учил се е в града; значи, може и там да го е срещал... А освен това оттогава Хамзат и брада беше пуснал: няма вече бръснар в аула!

Дойде ред и на Касум. Той обичаше трапезните тостове и се славеше сред журналистите като майстор на краткия, но изразителен тост, както се казва „изящен тост“. И тук не се смути, изпразни по чаша за всеки камък на тази сакля, за всеки косъм на стопанина, за бараката — щедрото угощение, за честта да седи на една маса с такива хора, за всичко и за всички: накратко, произнесе „дерхаб“^[2], най-богатата дума в речника на планинците. И с удоволствие го подкрепиха всички присъстващи. Особено се хареса тостът на Кара-Хартум, който всякога се учудваше на съобразителността на гражданите, умението им винаги да отговарят на място. Веднаж случайни спътници го попитали: много ли са учените хора в Шубурум; Кара-Хартум помислил и отговорил: „Не зная много ли са, малко ли са, но четиринадесет души носят сламени шапки.“

— Приятно е да слушаш тези граждани! — възкликна Кара-Хартум. — Пък и говорят така, сякаш друга майка ги е родила. Откъде вземате вие такива хубави думи?

— От живота — усмихна се поласканият Касум.

— А защо ние не можем да вземем? Нали и нашето е живот, дявол да го вземе, а не мамалига!

— Не живот, а кошмар — прекъсна го Чамсулла. — Просто не можеш да разбереш какво става тук.

— Нямаше с какво да се забавляват хората. Сега има... Появи се този снежен шейтан! — каза недоволно Мухтар.

— Хайде да не се отвличаме! — намеси се Хамзат. — Тостът е произнесен, да пием.

— Да, тостът беше достоен за нашия скъп Раджаб. Дерхаб! — вдигна чаша напият се Кара-Хартум. — Бъди здрав, ти си чудесен човек, Раджаб! Ех, жалко, че моята майка не е била жена на твоя баща: щяхме да бъдем родни братя с тебе.

И всеки, преди да изпие своята чаша, хвалеше големите достойнства на Раджаб Едноокия. В трезво състояние те навярно щяха да се зачудят, да се засмеят, щяха да се откажат от думите си, но виното прави хората добри и щедри, в пияно състояние човек е всемогъщ, той може да наобещае на приятеля си планини от злато и приятелят в такова състояние също вярва и добродушно отказва да приеме съкровищата. Слушайки гостите, Раджаб се смущаваше и даже се изчервяваше.

— Баркалла, баркалла^[3], благодаря — кланяше се Раджаб на всички страни. — Нека се запазят главите ви на раменете за радост на вашите деца. Аз съм щастлив, че седя с вас. Но ми е тъжно, като си помисля, че това може би е за последен път в моя живот...

— Ама ти какво? Защо за последен път?! — възмути се Кара-Хартум. — Не един път още ще седим на една трапеза, докато сме живи, докато има овце в колхозните стада...

— Но без мене... Нали никой няма да повярва, всички ще кажат: „Ти нарочно!“

— Никой няма да каже! А ние? — в пияно състояние даже Чамсулла стана щедър. — Така или иначе, аз все пак съм парторг! Ти, Раджаб, си истински мъж, не бива да се отчайваш... Е, изгорели документите... Хартийки! Струва ли си за тях да се плаче? Та аз бих изгорил всички хартии на света! Мухтар, ама успокой му душата! Що за човек е това: все преживява и преживява...

— А какво да правя? Аз имам семейство, деца...

— Не говори така, че ми се плаче! Аз съм ревизионната комисия — удари се в гърдите Хамзат. — Та ние знаем, че не ти си ги запалил! А и за какво ти е да ги палиш, да вредиш сам на себе си. Нима не е така, Чамсулла?

— Вярно! Именно така! А ти как мислиш, Мухтар?

— Глупост е всичко това — каза накрая и Мухтар. — Ще съставим един дълъг-дълъг акт — и работата е свършена. А ако хванем снежния човек, ще му поискаме сметка.

— Умни думи каза Мухтар! — възкликна Кара-Хартум. — Ех, добър човек си ти, Раджаб. За какво ни е животът, ако не успеем да те защитим?!

— Ще те защитим! — извика Хамзат, като подлагаше чашата си. — Наливай, Раджаб! Наливай, щедра душо!

И не един път още пиха за Раджаб и казаха такива думи, че стопанинът даже измъкна носна кърпа, за да си изтрие сълзите. От всичко това излизаше неоспоримо и очевидно, че няма на света по-честен и по-верен човек от Раджаб; приятелите му могат да разчитат на него като на себе си, понеже той има чиста душа и в нея няма никакъв недостатък...

— Колко добри сте вие, приятели! — извика накрая разчувствуваният Раджаб. — Кълна се, откровено ще кажа: до този ден всеки от вас, случвало се е, ругаех, хулах зад гърба. Глупак съм бил! Не съм знаел! Но отсега, ще видите, като родни братя ще ви обичам! Освен вас никой не ми е нужен...

— Казвах аз, че той е душа човек! — възкликна трогнат от такава откровеност Кара-Хартум. — Да, Раджаб, да познаеш истинския приятел, не е лесно: не торба сол трябва да изядеш, а тон...

После изпиха още по една чаша и вече, както се казва, всички цъфнаха като паунова опашка. Обикновено планинците, даже съвсем пияни, не се целуват, но Раджаб не издържа, хвърли се и разцелува всички, като бършеше с кърпичка сълзи на щастие. После зарови глава във възглавницата и се разрида, като хълцаше и неясно нареждаше. Всички се хвърлиха да го утешават. Раджаб се обърна към тези мили, скъпи хора, силно се изсекна и жално каза:

— Приятели мои, тежко ми е, много ми е тежко... — И отново зарида.

— Недей така, братко наш! Недей така...

— Може ли така, скъпи?...

— Ако знаехте как ми е тежко! А-а-а! — и отново силен плач.

— Какво правиш! Срамота... Ще чуят жените! Мъж, а плаче.

— Не мога... Не мога да се сдържа! Толкова съм виновен, толкова съм виновен пред добрите, хубави хора... Пред приятелите...

— Ама за какво говориш? В нищо ти, братко, не си се провинил. Какво приказваш наистина!

— Не мога повече да мълча. Не мога! Ще ви призная... Та нали аз сам... Аз изгорих документите!

— Това вече лъжеш — недоволно поклати глава Кара-Хартум. — Макар че от тебе всичко може да се очаква... Но тук вече клеветиш себе си. Пийнал си повече.

— Не, не, не! Сега говоря истината. Повярвайте ми! Вие сте такива добри, такива мили! Най-после имам истински приятели. С вас от нищо не ме е страх: мога сам да хвана каптаря и да го доведа за ухото в аула... Колко ми е леко сега на сърцето! Благодаря ви, приятели. Благодаря!

— Не му вярвайте, не му вярвайте... Това е от виното, той винаги прави така, когато пийне повече! — завайка се жената на Раджаб, като чу думите на мъжа си.

— Ти, жено, не се бъркай в мъжки разговор! — възрази Едноокия и посочи вратата. Жената излезе.

— Трябва да го сложим да спи. Защо стоите всички? — каза Хамзат. — Нали виждате, че дрънка глупости.

Мухтар и Чамсулла се спогледаха, без да знаят да вярват, или да не вярват. И все пак те не можеха да допуснат, че такъв радушен, щедър стопанин е извършил престъпление, не е пожалил жена и деца... Не, те не искаха да вярват!

— Да, да, Раджаб трябва да си отпочине, а за нас е време да си отиваме — каза Чамсулла.

— Не, аз не искам да спя! — възрази Раджаб и се изскубна от ръцете на Касум и Хамзат. — Искам да бъда с вас. Искам да изпия още една чаша вино... А-а-а! Когато лъжех, вие пиехте, хвалехте ме, бяхте приятели... А сега, когато казах истината, отвърщате се, напускате ме. А аз мислех, че съм намерил истински хора! Доверих се... Ех, колко сте жалки! — викна магазинерът.

— Раджаб, скъпи, не бива. Защо такива думи? Та ние сме ти приятели — убеждаваше го Кара-Хартум. — И не бива да пиеш повече, стига.

— Не, не стига! — Раджаб наля в чашата си вино. — Ако сте ми приятели, пийте с мене. Какво сте ме зяпнали, а? Учудвате се? Да, именно аз, аз унищожих документите, защото там много неща не достигаха. Е, защо се умълчахте?

— Време е да си тръгваме! — каза Мухтар и почна да се облича. Почна да се облича и Чамсулла.

— Какво, бягате? Нагостихте се, сега е време за в къщи? — усмихна се зло Едноокия. — Вървете си, всички си вървете!

— Опомни се, Раджаб, какво говориш?! Та ти сам ни покани и сам гониш гостите?! — възмути се Кара-Хартум.

— Да, неприятен съм ви, когато казвам истината. Е, вървете по дяволите, сам ще пия!

Раджаб отново седна на масата, изпразни още една чаша.

— Ха-ха-ха! — разсмя се той изведнаж. — Ама че приятели си имам аз! Сядайте, сядайте! Ама аз просто исках да погледам, да проверя какви ще бъдете, ако излъжа нещо такова... Не, не, аз нищо не съм изгорил! Защо? Сядайте спокойно...

Но повече никой не седна на масата. Всички се облякоха и сякаш изведнаж изтрезняха. Раджаб ги изпрати до вратата, недоумяващи и оскърбени от това, че бяха посмели така да се шегуват с тях... Да, всичко може да се очаква от този негодник, си мислеше всеки, но никой не каза това на глас: неудобно е, съвсем наскоро те щедро, без да жаят краски, хвалеха на трапезата Раджаб.

И само чуждият за всички Касум каза:

— Странен човек е той! Или хитрува, или е глупав... По-скоро хитрува. Нали се случва понякога, че куката на вратата се затваря от само себе си...

[1] Нарича се още Кааба — храм в Мека, където се съхранява свещеният за мохамеданите черен камък. — Б.пр. ↑

[2] Дума, изразяваща приветствие и наздравица. — Б.пр. ↑

[3] Хвала, хвала. — Б.пр. ↑

В ПЛАНИНСКИТЕ КЛИСУРИ, НА СВОБОДА!

Надявам се, читателю, че не ви се е случвало да нощувате в затвора на някои от планинските райони в Дагестан? И много добре: това не е място, където си струва да нощуваш. А междуременно Хажи-Бекир живее там вече не един ден...

Отдавна ли беше времето, когато той гледаше снежната чалма на Дюлти-Даг и облаците, събрани в клисурата като стадо сиви овце? Отдавна ли беше времето, когато над него кряскаха във висините орли и волният планински вятър свистеше в ушите му? А и самият той беше волен почти като вятър: да поискаше, щеше да отиде на самия Тихи океан; или в планините на Тянь-Шан; или на седефеното Бяло море; или даже на екскурзия в Златна Прага. И навсякъде щяха да му продават най-хубави билети, щяха да му постилат завивките на леглото във вагона, сервитьорки щяха да му поднасят блюда с димяща пара...

А сега светът се ограничи в тази килия с решетка на прозореца и дъбова заключена врата в празната двуетажна каменна къща. И никъде не ще отидеш оттук. И никой в родния Шубурум не го е грижа за тебе: няма те ни в живите, ни в мъртвите; сякаш никога не е живял селският гробар Хажи-Бекир, сякаш никой и никога не се е нуждаел от неговите услуги; сякаш е проклет от всички навеки и е изхвърлен от аула като умряло куче. Вкараха го в тази тясна мрачна килия и го заключиха. Три пъти на ден по половин хляб, ведро студена вода, на обяд чорба, каквато Хева правеше на отелилата се крава, парче от пън за сядане и миндер с тюфлек, натъпкан не със слама, а сякаш с вършина, с одеяло, което мирише на влага като шугава овца напролет — това е, което остана на Хажи-Бекир от всички богатства на света. И така за дълги години. Килии на колела, килии в каменни къщи, килии зад бодлива тел. Студени, ледени краища...

Има си Хажи-Бекир и събеседник — затворническият плъх, колкото заек, който през нощта се вмъква при него в леглото, от което гробарят скача с проклетия. Но плъхът е безстрашен и се държи като пълновластен стопанин.

Отначало Хажи-Бекир като смахнат се хвърляше върху плъха, за да го убие. После започна да му приказва, сякаш искаше той да заговори. Но плъхът си е плъх и няма какво да чакаш от него.

„Всеки ще стане покойник — мрачно размисляше Хажи-Бекир. — Но защо пък да бърза, защо без време да се скрива в гроба, макар и да е такъв, с прозорче?“ Някога на него му се струваше най-голяма беда глътката горещ бульон: заради нея изгони жена си! Ох, сега да му дадат този бульон! „Аз съм бил безумец — говореше той сега на плъха (нямаше на кого друг), — разбираш ли, аз съм бил напълно луд!“

Гробарят обрасна — брадата му можеше да се стриже с ножици. И в гъстата брада ясно се появиха бели косми, които по-рано никак не беше забелязвал. Има си хас! Толкова да преживееш и да не побелееш!

Да, ясно, ненапрасно се казва, че който не познава ада, не ще познае рая. А в това, че районният затвор на Дагестан е земен филиал на ада, на преизподнята, на подземното царство, гробарят вече не се съмняваше.

Вероятно не се съмняваше в това и районният следовател. Два пъти извика той Хажи-Бекир за разпит, но гробарят на всичко отговаряше: „Не, аз не съм го убил. Не!“

„Е, е! — възразяваше на това следователят, засега още добродушно. — Тогавя върви обратно в килията и доузрявай. Имаш време да доузрееш!“

Какви празни работи се струваха на Хажи-Бекир всичките му предишни беди в сравнение с тази последната! Едва сега той разбра какво значи да бъдеш свободен, макар и нещастен, макар и беден, макар и гладен, макар и самотен — но на свобода! „Хора, дайте ми да поживея! — стенеше Хажи-Бекир. — Нищо не искам от вас, аз загубих всичко: загубих жена и сакля — съгласен съм, няма нищо да искам, само ми дайте да поживея... Да, да, да, аз разбрах тук какво значи да живееш сред хората, на свобода, да гледаш в човешките очи, да разговаряш с хората, даже и да имаш мъка на сърцето! Нали е казано: и черният ден, прекаран сред свои хора, е празник. Да живея! А какво значи това «да живея»? Нима аз съм живял досега?! Не, аз съм съществувал, както съществуват овенът, мулето, гаргата, дървото... Аз не познавах цената на живота, не го пазех, не му се любувах. А какво добро съм направил на хората, на съселяните, с какво могат да си спомнят те за мене? Нима наистина нищо добро не съм направил? А за

себе си какво съм направил, какво съм видял в живота освен кирка, лопата и зеещи ями, където полагах покойниците за вечна почивка... Не, не съм доволен от живота си! Лошо живееш! А ето, излиза, да живееш, това е голямо и трудно задължение на човека върху земята.“

Странни мисли се завъртяха като вихър в главата на Хажи-Бекир, скромния селски гробар, който преди изобщо нямаше навик нито да размишлява, нито да философствува. И сега той не знаеше за какво да се захване в този вихър. Само чувствуваше с цялото си тяло, с цялото си същество: трябва да се измъкна оттук!

Хажи-Бекир лежеше на миндера, сложил ръце под главата си, и мислеше, но от мислите не му ставаше по-леко. Трябваше да се реши, да се реши да бяга. Но как? Дъбовата врата не можеш да разбиеш, а и надзирателят ще те задържи... Желязната решетка на прозореца също не можеш да свалиш с голи ръце... А, току-виж, го застреляли като яребица. Нима е леко да бягаш от затвор?! Но отчаянието тласка към всичко... Не, да бяга, да бяга каквото и да става от тази проклета килия, където от глупост се навря сам!

Хажи-Бекир скочи от миндера и започна да удря с юмруци по вратата.

Приближи се куцийт старец надзирател, издрънка катинарът, отвори се вратата. Надзирателят с ловджийска двуцевка в ръце застана на прага, попита:

— Нашият дом е тих, защо шумиш? Пък и чувам добре, нищо че съм стар. Какво искаш?

— Искам да изляза оттук... — каза страшно Хажи-Бекир, но веднага се опомни и жално добави: — От сутринта не съм излизал на двора.

— Е, щом като трябва, върви!

И надзирателят го поведе по коридора, като държеше пушката в готовност и мърмореше:

— Да бяха те отпратили по-скоро оттук, ще ни бъде по-спокойно.

— А пушката заредена ли е? — като че ли между другото попита Хажи-Бекир.

— Май съм я зареждал. Защо?

— Ако побягна, ще стреляш ли?

— Къде ще бягаш? Все едно, от хората няма да избягаш. А убиецът и сред хората е като в затвор...

— Аз не съм убиец.

— Тогава защо си тук?

— Не знаая... А къде трябва да ме изпратят?

— Където следва.

— А къде следва?

— Това началството знае по-добре, аз не съм завършил такива курсове.

Тази новина още повече изплаши гробаря: ще те откарат някъде, откъдето и пътя няма да намериш... Щом ще се бяга, по-добре сега!

— Ех, да става каквото ще! — каза той на глас и скочи от мястото си, леко се прехвърли през ниската каменна ограда близо до тоалетната и докато старецът надзирател се мотаеше с пушката, която тъй и не поиска да гръмне — дали патронът бе влажен, или изобщо нямаше такъв — Хажи-Бекир презглава се спусна към гористия склон. И докато надзирателят куцукаше към телефона, за да обади това извънредно произшествие, затворникът се скри в гората. Преследването се оказа безрезултатно. „Аха! — възкликна следователят, като научи за бягството. — А казваше, мерзавецът, че не е убивал! Ето, призна си... Нищо, дълго няма да се крие!“

И Хажи-Бекир като че ли чу: опря запъхтян в гъстата гора по нанагорницето към шубурумските височини и се почеса под брадата, която непривично гъделичкаше шията му. „Пак, изглежда, съм направил нещо не както трябва — дрезгаво каза той. Сега вече цяла хайка ще тръгне да ме лови, като вълк... Но поне съм на свобода!“

Студено му беше, гладен беше, измори се, измъчи се Хажи-Бекир, но все пак се чувствуваше почти щастлив: отново е свободен човек и може да върви, където иска! Но тази мисъл не го утешаваше дълго: скоро настъпи нощта, в ясното небе затрепкаха студените звезди, прилични на светещи снежинки. Страхът от самотата обхвана Хажи-Бекир, страхът на беззащитния, който може и да замръзне в такъв студ, и да срещне гладен, силен звяр... И гробарят все по-бързо и по-бързо бягаше напред, като ту се спускаше в клисурите, ту се изкачваше на превалите, като снежен човек, каптар, без род и племе... „Каптар... А може би тези легендарни хора са просто такива скитници, както и аз — мислеше Хажи-Бекир, — скрили са се от хорските погледи и живеят в снега... Но с какво ли се хранят тези каптари? Само със сняг дълго не ще преживееш... А може би те са оставили в

планинските пещери купищата кости от турове? Но как ли снежните хора ловят тези чувствителни и горди животни, чудесни същества, които не могат да живеят в самота и винаги живеят на семейства. Да, всичко благородно живее в семейство. И колкото по-голямо е семейството, толкова по-спокойно се живее, толкова по-уверено се държат членовете на семействата, толкова по-леко е да се борят.“

Хажи-Бекир вървеше бързо и се учудваше на мислите си: откъде такава философия? Нали преди той мислеше само за покойниците и каменните паметници!

ЧЕТВЪРТА ЧАСТ

ОТ ЛАФ НЕ ЩЕ СВАРИШ ПИЛАФ

Така е станало сега, че всички, които не ги мързи, чернят служителите на джамията, те, виждате ли, сеят в човешките души страх и суеверие, отчужденост от света и покорност на съдбата. С какви ли само думи не ги клеймят лекторите на лекциите, писателите в книгите, журналистите във вестниците! Но какво е виновна тази шепа хора? Затова ли, че тези свети самозванци обират лековерните и глупаците? Но и мишката се старае по-леко да изкарва насъщния си хляб! Според мен тук са виновни не толкова „светите“ служители на джамията (поставям в кавички тази дума, защото те са такива светци, както и ние с тебе), колкото тези простодушни хора, които им се доверяват и охотно слушат всякакви приказки за шейхове^[1] и чудеса. А ето пример: вие знаете ли какво се случи след смъртта на магарицата на Хужа-Али, която той уби за безнравственост край аула Мин-Мубарак? Не, не на онзи свят, а на този, на дагестанска земя. Така си и мислех, че не знаете: такива чудеса се случват само у нас в планините, и то не често... Намери се съобразителен мъж на име Супи-Дауд, за когото казват, че не бива да му се подава ръка, ако на нея има пръстен: мигновено ще смъкне камъка! Та ето, този находчив човек заровил магарицата до пътя на хълма и забил върлина с бяло флагче, изкопал редом землянка за себе си, взел в ръцете си кехлибарена броеница и започнал да живее като аскет, обявявайки магарицата за свята. Ако беше узнал за това Хужа-Али, той навярно със същия кинжал щеше да пробие черепа и на Супи-Дауд; но за радост на новопоявилия се шейх Хужа-Али като че ли вдън земя изчезна...

Скоро слухът за светия гроб премина из целия окръг и към него започнаха да се стичат вярващи, с надежда да измолят за себе си разни земни и небесни блага. Супи-Дауд не им пречеше: седеше встрани и прехвърляше броеницата, а до краката му трупаха садака — дарове... И скоро Супи-Дауд си построи в аула сакля от дялани камъни, пооблече се, пообу се, разведе се със старата жена, взе си млада... С една дума, постъпи както биха постъпили и неговите енориаши.

И изведнъж за всичко това се появи бележка във вестника: някакъв млад селкор разказа за всичко с негодувание и гняв. „А Супи-Дауд — какво?“ — ще попитате вие. Супи-Дауд не отричал, само, казват, свил рамене и рекъл: „Нима им се свиди за човека даже умряла магарица? Мърша, а, виж, храни ме!“

„Ами как се отнесоха към всичко това молещите се?“ — може да попитате вие. Не, те не повярваха на нито една дума, напечатана във вестника, още повече се убедиха в светостта на гроба и заявиха, че селкорът е оклеветил бедния шейх Супи-Дауд.

Не, според мене ние все пак не подкарваме магарето оттам, откъдето трябва!

Щом на света има глупаци и има шмекери, които ги баламосват, нека взаимно се забавляват, докато не поумнеят. Вие може да възразите, че това е опасна болест и заразата може да се разпространи. Не, ще кажа аз, това е само пъпчица върху здраво тяло, от която може с два нокътя да изстискаш всичко. Но може би безбожниците имат същия неписан закон, както калайджиите. Нали, като калайдисва бакърените съдове, майсторът винаги в незабележимо място ще остави некалайдисана мед: та не може да се правят вечни съдове! Иначе децата на калайджиите ще тръгнат по света с протегнатата ръка.

Като чува за светия гроб на магарицата, правоверните мъже на Шубурум изпаднаха в ярост: как така, нали Шубурум отдавна е по-близо до аллах и е по-благочестив! Щом в аула Мин-Мубарак са обявили магарицата за свята, защо те да не обявят за свят гроба на селския бръснар, първия член на Съюза на безбожниците (а вие нали не сте забравили, че мохамеданите винаги са били против бога?!), стария член на ДОСААФ Адам, паднал жертва на този звяр, гробаря Хажи-Бекир, който все още се намира под следствие... Не, не, извинявайте, тъкмо днес съобщиха в селсъвета, че Хажи-Бекир е избягал от затвора.

В същност помислете хубавичко: с какво гробът на магарицата е по-добър от гроба на Адам? Адам е все пак пряк наследник на нашия пръв праядо на тази грешна земя! Е, не са ли прави шубурумци?

И като на крилата на вятъра се разнесе слухът от ледниците на Базар-Дюзи, Дюлти-Даг до Шалбуз-Даг; за тържество на правоверните шубурумци, незабавно помръкна славата на светата магарица, а тълпите поклонници се устремиха към Шубурум. Подаръците на

вярващите изневиделица се посипаха в саклята, където живееше младата вдовица на Адам. Хева не пожела да се откаже от подаръците, пък и самата тя повярва в светостта на Адам: ако такъв добър човек не е свят, кой тогава ще бъде свят!

Но тревогата в Шубурум се увеличи още повече: поклонниците, светият гроб предизвикваха гордост и желание да се остане в Шубурум, но ежедневните вопли на каптаря и неговите странни постъпки — на един откраднали от верандата заклан овен, на друг направо от двора изкарали кравата и сутринта от нея се намерили само рога и копита, там пък едва не отмъкнали дете от люлката — подтикваха хората да последват примера на мъдрия Хужа-Али...

В селсъвета се събраха активистите: трябваше окончателно да решат какво да правят; от района започнаха вече да пристигат лоши вести, че там са недоволни от бездействието на шубурумските активисти; викаха Чамсулла в райкома и му предложиха да сложи край на всички тези безобразия: каптари, свети гробове, поклонничество и прочие. Е да, разчистиха пътя от задръствания, нима вие не знаете? Но това направиха не шубурумци, а специална група пътни работници с машини, които изпратиха от Махачкала, понеже изгубиха търпение. Както се казва, от лаф не ще свариш пилаф, дойде време да се действа! На това съвещание присъствуваше и кореспондентът Касум, който все по-често и по-често повтаряше сега любимата си поговорка: „Познавам те, край на чудесата!“ Много му харесваше да седи на гудекана и да разговаря с Али-Хужа, който силно тъгуваше без Хужа-Али... А пък Касум, откакто живееше в саклята на Мухтар и ежедневно виждаше Айшат, започна нещо да слабее и даже стана мрачен. Ето и сега той каза с отчаяна решителност, сякаш се хвърляше в атака:

— Изходът е един: да се открият следите на този снежен човек, както вие го наричате — каптар, и да се хване или в краен случай застреля!

В интерес на правдата трябва да добавим, че Касум предвиждаше скорошно появяване на научна експедиция и искаше да изпревари учените. Иначе цялото му пътешествие в Шубурум ще се окаже просто детинщина.

— Аз мисля — добави Касум, — ще се намерят в Шубурум смели хора, ще тръгнат с мене срещу каптаря.

— Къде?!

— Към тези снегове? Какво говориш?

— Там още не е стъпвал човешки крак.

— Не, по-добре е да се преселят всички, и без туй половината избягаха...

— Празна измислица! Откога ловят снежен човек в Памир и не са го хванали!

— Нима няма да се намери смел човек?! — учуди се Касум. — Например ти, селски ловецо Кара-Хартум?

— Аз? — смутено сви рамене Кара-Хартум. — Аз все пак имам семейство... Но, разбира се, мога... Ако нареди началството.

— Тази работа е доброволна — каза Мухтар и изведнъж добави с шеговито отчаяние: — Кълна се, ще дам дъщеря си на онзи, който хване снежния дявол!

— Ех, младеж, младеж! — въздъхна Али-Хужа. — За толкова момиче, Мухтар... Жалко, малко съм стар за нея...

Всички се засмяха.

— Казана дума, хвърлен камък, Мухтар — изведнъж скочи Хамзат. — Хората са свидетели.

— Все пак намери се един! — зарадва се Касум.

Тогаво иззвъня телефонът и Мухтар взе слушалката. Обаждаха се от района. Колкото повече слушаше Мухтар, толкова по-мрачен ставаше — „Да... добре!... Да, как ни излъга всички нас... Ах, негодник! Добре, добре.“ Всички го гледаха безмълвни и в очакване. Накрая Мухтар постави слушалката, помълча малко и каза, че Хажии-Бекир избягал от следствието, и сега районът иска да се залови беглецът, понеже е сигурно някъде в околностите на Шубурум.

— Виж, на лов за него и аз мога да тръгна! — каза Кара-Хартум.

— С него и без тебе ще се справим — възрази Чамсулла. — А ти все пак върви с Касум. Ловец си, ако стане нещо, имаш вярно око и добра пушка...

— И така, решено: да се залови каптарят или поне да се застреля! — завърши Мухтар. — Стига! Станахме за посмешище на цялата република, нас самите вече ни нарекоха каптари. Макар и късно, но у нас трябва да се пробуди мъжеството... А Хажии-Бекир ще намерим, къде ще се дене! И тъй, това е! Нека се възстановят в Шубурум редът и спокойствието!

С това и свършиха. Този ден за първи път по аула се разнесе хубав, ободряващ слух: най-после се намериха храбри хора, които ще свършат с каптаря!

С този същия каптар, заради който почти половината шубурумци си отидоха от родния аул, рискувайки своя живот по хлъзгавите зимни пътеки: отидоха си, без да вземат даже никакви документи от селсъвета; Мухтар отдавна бе престанал да дава справки...

По пътя за в къщи Хамзат срещна при болницата Айшат и се приближи.

— И ти още смееш да се приближаваш до мене?! — възмути се Айшат.

— Да, смея! Защото заради тебе рискувам живота си — възрази Хамзат.

— Не си струва.

— Заклевам се, ще го хвана!

— Кого?!

— Това животно, което наричат каптар. Ще го хвана и ще го довлека при тебе.

— Че защо ми е на мене?

— За да станеш моя жена. Баща ти току-що даде дума.

— Това няма да стане, даже да докараш цяло стадо каптари!

— Ще видим! Прощавай, Айшат. И помни, ако аз загина: „... той ме обичаше, на мене само посвети...“

По-нататък Хамзат не можа да си спомни и затова побърза да си отиде. И все пак днес той се чувствуваше герой. Даже не помисли, че като хване каптаря, може би ще опровергае собствената си дисертация: нали силата и новостта на неговите мисли и съждения в значителна степен почиваха върху пълното отсъствие на достоверни сведения за снежния човек. Но затова пък с някакъв нюх той почувствува, че този прищълец Касум не е равнодушен към Айшат и от това се разпали десеторно. Странно чувство е ревността! Понякога тя заставя човека да забрави себе си и да извършва постъпки, несвойствени за него в друго време. Ето и сега, като си отиваше, Хамзат добави страшно:

— Пази се, Айшат, ако ти с някого...

— Върви, върви! Не е твоя работа да заповядваш, нито моя да слушам.

— Добре! — многозначително каза той и най-после си отиде.

Когато Айшат се върна в къщи, тя видя, че Касум нарежда раницата си и, да си признае, смути се; досега тя говореше с него кратко, в повечето случаи пътъом, без да се спира. Не един път чувствуваше неговия втренчен поглед, разбираше, че му се иска да я задържи, да спре, да ѝ каже нещо хубаво, ласкаво. И затова бързаше да излезе... Но сега, когато той подреждаше нещата си... Ето, ще си отиде и вече никога няма да ѝ се случи да поговори: всичко, което би могло... Всичко ще остане в миналото!

— Заминаваш ли? — попита тя с неволен укор.

— Да не мислиш, че трябва да остана завинаги в тази дупка?! — мрачно отвърна Касум.

— Не мисля! — дръзко отговори Айшат.

— И хубаво! Бих се учудил, ако беше казала да остана.

Касум погледна Айшат.

— А защо трябва да кажа това?

— Аз не казах, че трябва...

— А може би ще кажеш?

— Няма да кажа! Аз не съм нахалник и не съм престъпник — изведнъж се ядоса Касум.

Тези думи напомниха на Айшат нощта, когато той за първи път се появи в тяхната сакля. Момичето се изчерви, засрами се пред очевидеца на отвратителната сцена...

Мълчаливо се прибра Айшат в своята стая.

А Касум вече горчиво съжеляваше, че не беше ласкав, че прекъсна разговора; ще им се случи ли пак да поприказват? В живота винаги е така: през лятото не използваме неговите блага, мърморим, че е горещо или влажно, оплакваме се от мухите, мравките, прахта... Дойде зимата — и ние страстно мечтаем за лятото, разкайваме се и се проклинаме, че сме изпуснали толкова много топли, слънчеви дни...

Когато Айшат отново излезе на верандата, Касум вече го нямаше. „Нима си е отишъл, без да се сбогува?!“ — помисли Айшат и горчиво въздъхна.

— Той замина — каза тя на баща си на обяд.

— Кой?

— Нашият гост.

— Аз го отпратих — каза Мухтар.

— Ти си изгонил госта?! — Айшат учудено погледна баща си.

— Защо да го гоня? — възрази Мухтар. — Истински момък, образован, умен, красив; под секрет мога да ти кажа: не е женен.

— А на мене ми е все едно...

— А, виж, на него, не зная защо, не му е все едно. Разпитваше за тебе...

Мухтар скритом наблюдаваше дъщеря си.

— Кога?

— Това беше отдавна. Не се безпокой, дъще, той не е заминал; отиде да лови каптаря... А аз, разбираш ли, като момченце изтървах нещо такова, за което сега съжалявам... Обещах, че ще те дам на онзи...

— Това вече ми е известно — каза Айшат.

— Откъде?

— Всички говорят.

— Това, разбира се, не е сериозно, но и думата не е врабче...

— Ами ако Али-Хужа го хване? Тогава какво? — усмихна се Айшат.

— Не, дъще, ти си ти; във вътрешните работи на твоята държава аз не се меса.

— А и нямаш право.

— Право аз имам и непременно ще се намеса, ако постъпваш в живота неправилно... Не забравяй, че, както се казва, на куция и сянката му е куца!

Мухтар разговаряше с дъщеря си, а сам мъчително мислеше: къде да намери този проклет убиец, избягалия от затвора гробар? Ще дойде ли той в Шубурум? Нали трябва да си овен, за да дойдеш точно там, където те очаква засада. Ами ако изведнаж Хажи-Бекир е по-умен?!

[1] Шейх — високопоставено духовно лице у мюсюлманите, потомък на светец. — Б.пр. ↑

ЛЮБОВ И ХИНКАЛ

Лунната светлина усилваше бялото сияние на снега в планините и клисурите около Шубурум; на току-що падналия, недокоснат, празнично чист сняг. Върху пълната, приличаща на кръгъл тас от жълта мед луна ясно се вижда силуетът на овчар, непрестанно надуващ свирка; казват, че звездите на небето са овци, разпръснали се по синьото поле... Тях забавлява овчарят в ясната нощ с песента на свирката си. Уверяват, че ако се вслушаш... Не! Нищо не се чува: направо първобитна тишина, сякаш на земята няма нищо живо.

По пътя за Шейтан-проход нещо се движи: та това е някакъв човек, който върви крадешком; само че оттук не може да се разбере — обикновен човек ли е, или снежен. Той се отби към саклята с плосък покрив, която прилича на древен кервансарай; помните ли, в нея се събираха да нощуват шубурумци, когато за първи път видяха каптаря?

А може би това все пак не е човек? Ето, спусна се на ръце и крака и заприлича на мечка. Но мечките сега спят непробудно в гористите клисури... Навярно склонът беше стръмен и хлъзгав: сега той отново се изправи на крака. И се виждаше, че човекът има рунтава овнешка папаха; полушубка, облечена върху бешмет, топли ватени панталони. И все пак той навярно много е измръзнал...

Уви, саклята вече е заета: от комина се вие дим, слаби отблясъци се виждат в мъничкия прозорец без стъкла, чуват се гласове... Човекът трепна, изплашено се отдръпна, обърна се, за да бяга, но тогава навярно чу нещо; предпазливо, като се стараяше снегът да не скърца, се приближи до прозореца, надникна...

Весело пука огънят в желязната печка: през зимата и влажните дърва горят не по-лошо от сухите, особено смолистите клонки от рододендрон, от които студът е изтръгнал влагата. До печката седят и се греят трима души, четвъртият спи върху куп слама. Това са смелите ловци на каптаря: на сламата е заспал Кара-Хартум, а до печката се греят Касум, Хамзат и Али-Хужа. Все пак не се сдържа старият партизанин, тръгна с тях, и то не защото искаше да хване снежния човек и да получи за жена дъщерята на „селсъвета“ Мухтар, а просто

заскуча старецът след заминаването на Хужа-Али. Нямаше вече с кого да се посмее и реши да потърси приключения, да разкърши кости. Цял ден смелите ловци бродиха по върхове и клисури, измъчиха се, изгладняха и решиха да пренощуват в старата сакля... И тук при променливата светлина на пламъка Касум изведнаж позна Хамзат: да, да, спомни си той как го завари в саклята на Айшат! И се сети защо Хамзат, който доскоро смяташе за глупаво да се лови каптарят, тръгна на лов след обещанието на Мухтар... „Навярно и чичо си е взел, за да има допълнителен глас, ако се започне спор — мислеше Касум с неприязън. — Както казват, лисицата взела за свидетел опашката си...“

— Ти пък, чичо, защо тръгна с нас? — попита Хамзат, като изтриваше с парцал цевта и затвора на ловната пушка. — Да беше си спал в топлото легло...

— Не се бой — усмихна се Али-Хужа, — нямам намерение да ти отнема дъщерята на селсъвета. Даже и да хвана снежния човек, ще ти го дам. Скучно ми беше в аула...

— А тук весело ли ти е?

— Все пак по-интересно, отколкото в аула, дето не е остана почти никой. Загина Шубурум! Никога вече той не ще бъде шумен аул. Времето ще го изтрие...

— Е, в аула има още много хора!

— Скоро и те ще тръгнат, даже без да чакат топлите дни. Пък и аз няма да остана... Ще хванем ли ние каптаря или не, все едно...

— И още как ще го хванем! — самохвално възкликна Хамзат.

— Някой може и да го хване... Ех ти, нещастен конски лекар, не можа даже и папахата си да хвърлиш в саклята към Айшат... Страхлива е сега младежта! На твоите години аз отвлякох най-малко три девойки! — отвърна Али-Хужа.

— И вие сте били червен партизанин! — с упрек каза Касум.

— Да, бях! — отговори Али-Хужа. — Но да отвлича девойки, не е забранено и на червения партизанин... Ама какво разбирате вие? Още и барут не сте помирисвали... Моето време беше бурно. Иди разбери! Какви ли нямаше тогава в планинските краища: бели, зелени, черни, червени; само сини и жълти нямаше! Тогава и турците крещяха: ние ви носим свободата! И немци, и англичани, и бели казаци, и меншевики, и болшевики... А аз, прост бедняк, не знаех ни четмо, ни писмо; къде мога аз да се оправя в този водовъртеж! Излязох от аула и

си мислех, щом като е война, в суматохата ще падне нещо, нали всички вземат, грабят... Помня, в клисурата Ая планинците тръгнаха срещу белите; белите побягнаха, изоставиха оръдията, каруците, сандъците. Аз, помня, притичах до един топ, цевта на който още димеше, нахлупих на дулото папахата си и крещя: „Това е мое!“ — Касум и Хамзат се засмяха. — Да, и аз се смея сега, когато си спомня. Защото в залисията тогава не помислих даже: за какво ми е топ? И без туй не можех да го домъкна до Шубурум, пък и на Шубурум, а, значи, и на моята сакля, даже тогава никой не посягаше... Да. Между впрочем в този бой ме раниха в главата и, види се, така ми оправиха мозъка, че оттогава разбрах с кого трябва да вървя...

— От белия ли куршум стана, чичо, червен? — усмихна се Хамзат.

— Тръгнах с народа си! — възрази Али-Хужа. — С времето тръгнах аз, а времето работеше за моя народ. И сега времето върши своята работа: щом аултът Шубурум е обречен, значи, така и трябва! Това разбра даже моят близък приятел Хужа-Али, който, за съжаление, не е сега с нас... Къде ли пък е той?

И старецът се замисли.

— Когато бяхте заедно, гризехте се един друг, а сега ти е мъчно. Странни хора сте вие, старците... — промълви Хамзат.

— Нищо, ще разбереш, когато достигнеш онзи снежен връх, който сме достигнали ние — каза Али-Хужа и се отметна върху купчината слама. — Да, Айшат е хубавичко момиче! На кого ли ще се падне...

— Аз ще откъсна пръв това цвете, аз! — завика Хамзат.

— Половин година се въртиш около нея, а полза?

— Нищо, ще има полза!

— А любов ще има ли? — изведнаж подхвърли Касум, като стъкваше дървата в печката.

— Не е твоя работа! — подскочи Хамзат. — Какво е това любов? Измислица на чувствителните, нервозни граждани, които могат да се задоволят с мечти за хубавица... А аз съм привърженик на първичните наслаждения!

— Дивотия! — възрази Касум, като се стараеше да бъде спокоен. — Впрочем съгласен съм: аз разбрах, каквото исках...

— Какво си разбрал?

— Че ти не обичаш Айшат. И това ми е достатъчно.

— Ха де, ха де, младежи! Поровете се, поровете се по-дълбоко, може да се доберете до истината — подкокоросваше ги Али-Хужа.

— Обичам ли я, или не, но тя ще бъде моя! Това е то — усмихна се Хамзат.

— Каква самоувереност! А ако тя не те обикне?

— Ще ме обикне, когато започне да ми готви хинкал с чесън за обяд! Но ако ти се изпречиш на пътя ми — пази се, момче...

— Ха-ха-ха! — разсмя се Али-Хужа. — Ама че младеж: смеси в едно хинкала с чесън и любовта.

— Познавам те, край на чудесата! — разсмя се и Касум. — Да, общуваш с животните, Хамзат, и сам си се превърнал в животно.

— Ти какво, смееш се?! Ти... мене... животно?! — развика се Хамзат.

— Защо търсим някъде си каптари, когато ги има колкото си искаш в аула, а?

— Ей ти, нахалник, мене ли наричаш каптар?

Разяреният Хамзат скочи.

— Хайде, племенник, хайде, покажи му! — смееше се Али-Хужа.

— Че даже и тебе! — не се сдържа Касум.

— Правилно, хайде, и ти разчопляй раната! — забавляваше се Али-Хужа.

— Да излезем! Да излезем оттук, аз ще ти покажа кой от нас е каптар! — Хамзат вдигна пушката. — Да излезем! Какво, страхуваш ли се?!

— Не, аз още пред никого не съм подвивал опашка — отвърна Касум. — Но с негодници не се бия...

— Ставай или, кълна се, още тук ще ти продупча търбуха!

— Я по-тихо! За мен сънят на Кара-Хартум е по-важен от твоите заплахи.

В яростта си Хамзат отстъпи няколко крачки и вдигна ударника. Касум нямаше пушка, само на пояса му висеше кинжалът на Мухтар. Али-Хужа се понадигна. Старецът наблюдаваше с интерес младежите. Той знаеше, че Хамзат няма да посмее да стреля, но как ще се държи този гражданин?! Касум не се обърна на вика на Хамзат, макар и да чу как щракна ударникът. Само подпря с лявата си ръка ножницата, а с дясната измъкна малко острието и без да се обръща към никого,

промълви: „А какво ще стане, ако се получи засечка, а?“ Касум спокойно повтори това няколко пъти, внушително, като хипнотизатор. И колкото да беше раздразнен Хамзат, дълбоко го порази хладнокръвието на Касум; а и наистина, двуострият кинжал не знае засечки... На Али-Хужа много се хареса сега този непознат младеж от града: в него имаше от мъжеството на прадедите планинци, което според мнението на стареца отдавна се беше изпарило от хората, разглезени от благоустроения живот.

Ярост душеше Хамзат, той рязко обърна дулото към прозореца и като че ли желаейки да се убеди ще има ли засечка, натисна спусъка. Екна изстрел, който за миг освети стаята. И тутакси зад прозореца се раздаде вик на ужас.

Всички скочиха. Скочи и Кара-Хартум, нищо неразбиращ в просъница.

— Какво се случи? — извика той. — Кой гръмна?!

— Гръмна този дръвник — отговори Али-Хужа, — но не се знае кого улучи той, някой имаше под прозореца.

— Каптарят! Това е бил каптарят! — възкликна Хамзат и изскочи от саклята. Всички се втурнаха след него.

— Той е бил тук: ето следите... — каза Кара-Хартум. — По-скоро след него!

— Нима е каптарят?! — Касум забрави всичко, сега той повярва, че снежният човек, заради когото те напразно се разкарваха цял ден, е някъде наблизо.

— Аз, аз пръв го открих! — викна Хамзат за всеки случай. — Забелязах сянка до прозореца и гръмнах! Може би е ранен? Разбира се, че е ранен: ето и кръв...

Хамзат показа малки тъмни петна по снега.

Всички се втурнаха по следата. От време на време следите се губеха, но скоро се появяваха отново. А когато обиколиха голямата скала, следите тръгнаха нагоре по склона и там те видяха в далечината някакво същество, което пъргаво се катереше на ръце и крака, като се отдалечаваше, и се скри зад скалите. Разбира се, ловците се втурнаха да го преследват... Ох, колко трудно беше да се изкачваш по склона! Снегът се свличаше под тежестта им, ловците се хлъзгаха назад, но стиснали зъби; тежко дишайки, обливайки се в пот, все пак се катереха и катереха... Увлечен от преследването, Али-Хужа се покатери след

другите, но падна, натърти се от камъните и веднага му мина меракът. "Аз пък какво искам от този снежен дявол? Да върви по дяволите! Нека те се разкарват, щом им трябва, а аз няма за какво да си чупя врата: аз не съм влюбен... Чудо невиждано, кого сега ще удивиш с каптар?! И без това се навъдиха доста в живота... " И остана да седи на предишното си място.

А останалите трима все пак се покатериха на скалата, зад която изчезна неизвестното същество. Но по-нататък и следи нямаше, и каптарят като че ли в дън земя потъна... Разочаровани, те седнаха направо на снега, за да си поемат дъх.

А съществото, което преследваха, надхитри ловците: докато те се изкачваха нагоре, то заобиколи скалите и се плъзна надолу като шейна. Плъзна се и връхлетя право върху седящия Али-Хужа. Старецът помисли, че това е някой от ловците, сграбчи го и каза:

— Стига шеги, не сме деца!

Тогава съществото опита да се отскубне, но не успя и изхриптя:

— Али-Хужа, ти ли си?

— Разбира се, че съм аз, не виждаш ли, сляпо черво? А ти кой си?!

— Аз съм, Хажи-Бекир.

— Защо се нахвърли върху мене като мечка?! Ама ти какво правиш тук? Да не се каниш да погребваш някого, а?

— Не. Е, аз тръгвам!

— Хайде, върви! — каза Али-Хужа. — И не ни се мотай в краката: ние сме заети със сериозна работа.

— Виждам, виждам. Желая ви успех!

И Хажи-Бекир бързо се отдалечи.

Едва тогава Али-Хужа си спомни всичко: спомни си, че Хажи-Бекир е избягал от следствие, че го търсят, че той също трябва да бъде хванат... Старецът започна да вика, да призовава другарите си, а когато те се спуснаха, разказа им всичко. Но те бяха съвсем измъчени, за да преследват и някакъв арестант. „Все едно, далече няма да отиде, той не е каптар!“ — решиха те и се върнаха в саклята при изгасналата печка...

В ИЗОСТАВЕНАТА КЪЩА НА ГОРСКИЯ ПАЗАЧ

Край старата сакля Хажи-Бекир извика повече от страх, че са го убили, отколкото от болка. Сега, с кървяща рана на ухото, прикрил я с носна кърпа, той седеше потиснат, далеч от мястото, където нощуваха ловците. Добре, че куршумът не го улучи в главата, иначе душата му отдавна щеше да е в дисагите на ангела на смъртта Азраил!

„Дали все пак да се промъкна в аула? Нали саклята на този проклет Адам е на самия край и в нея живее Хева...“ — помисли гробарят и се помъкна към Шубурум. Но и в саклята на Адам Хажи-Бекир не можа да влезе: не само в двора, но и на улицата стояха товарни коне и мулета, чиито стопани нощуваха в саклята. Хажи-Бекир се смая: той още не знаеше, че са причислили Адам към светците и няма ден, когато тук да не идват поклонници.

Наложи се да се махне от аула... Но трябва все пак някъде да прекара нощта, и не само тази! Нали Хажи-Бекир не мислеше да се връща в районния затвор... Макар и сред скалите, макар и в самотност — на свобода е по-хубаво, отколкото на заточение; да живееш, е по-добре, отколкото да гниеш във влажната земя... И за кой ли път Хажи-Бекир се нарече невежа, глупак, магаре клепоухо, задето повярва на този мошеник Шахназар, този чувал със слама, подлец, тъпак; в гнева си той вече се готвеше да удари коравото си чело със своя могъщ юмрук, когато го осени мисълта: все пак ще може временно да намери приют там долу в клисурата, в изоставената къщичка на горския пазач, щом като не може да се настани на Шейтан-проход. В краен случай там ще бъде топло: до къщурката шубурумци винаги складират запаси дърва за зимата... И подгонван от такава блестяща идея като бик, подгонван от собствената си опашка, Хажи-Бекир предпазливо започна да се спуска в клисурата. Раненото ухо го болеше, но май по-болезнена изглеждаше мисълта, че отсега, ако е съдено да живее сред хората, завинаги ще му лепнат прякора Едноухия. Кръвта вече не течеше, съсири се, нямаше с какво да се превърже, той замота как да е ухото с кърпата и нахлупи здраво папахата настрани.

Ех, Хажи-Бекир, Хажи-Бекир, напет селски гробар, какво направиха с тебе, докъде я докара! А колко хубаво и спокойно ти беше всичко, да живееш, да живееш и да пееш. И защо трябваше жена ти тогава да приготвя хинкал от гърди? По-точно, защо ти произнесе проклетите думи: „Талак-талак, талми-талак!“ Още когато седеше в районния затвор под следствие, Хажи-Бекир не един път произнасяше високо тези думи, вслушваше се, опитваше се да разбере, да вникне ако не в смисъла им, то поне в съзвучието, но все едно, те бяха само безсмислица, празнота, нищо, прах под тюфлека. Бъди трижди проклет, лъжец нещастен, син на шейтана, приятел на беса Иблис и на опашатата маймуна! Защо ти, син на кокошка и пуяк, не измисли в противовес още по-силно съчетание от безсмислени звуци, с което всичко може да се възстанови така леко, както се разрушава?! Нали на отровата трябва да има и противоотрова, на сълзите — смях, на нощта — ден, на скръбта — радост... А работа, каква работа имаше той! Всички се нуждаеха от него, както комин от коминочистач; всички в аула се съобразяваха с него, уважаваха го, на гудекана даже му отстъпваха място. А сега заради „талак-талак, талми-талак“ той няма нито жена, нито сакля, гол е като пушка. Кой е той сега? Бездомен пес, звяр, който бяга от ловците, измъчен, ранен... И никаква надежда да си върне поне правото да живее сред хората.

Спускаше се Хажи-Бекир без път, понеже всичко беше под снега и напоследък никой от шубурумците не се решаваше да слезе в клисурата: бояха се да не срещнат каптаря. „Проклет да бъде и той, този снежен дявол! — мислеше Хажи-Бекир. — Стовари се на главата ми, като женските шалвари върху турския паша Хамадар, който се опитвал да превземе планинския аул Губден; войнственият паша се заплел в тях като муха в паяжина, за голям смях на планинците! И мене сега ме взеха за каптар. А можеха просто да ме убият, като глиган или мечка... Особено този неуморим Кара-Хартум, който навсякъде се скита с пушката. Още веднъж да беше гръмнал — и шубурумците щяха да погребват своя гробар... Що за хора, а?! И как всички те обичат тайните, непонятното, неизвестното; просто така бързат да разчупят тайната, като орех, па макар понякога орехът да се окаже празен или в него да лежи свито червейче, тлъсто, сито и глупаво. Защо всичко трябва да се знае? На кого е нужно това? Не, не могат

хората да живеят спокойно, да се забавляват с това, което имат. Вечно нещо не им стига, а какво — и те не знаят...”

Недошъл още до реката и старата мелница, Хажи-Бекир сви надясно, където в тишината на зимната нощ се таеше заскрежената гора. Дълго се лута той, докато откри изоставената къщичка на горския пазач. И ето, най-после на поляната се очерта малката каменна къщичка, като черна скала сред бял, бляскащ на луната сняг. А ето малко встрани са наредени нарязани и нацепени дърва, приготвени за аула през зимата: така си и лежат почти недокоснати. Хажи-Бекир спокойно се приближи. Дръпна вратата, но вратата не се отвори: беше заключена! Гробарят старателно я огледа отвън: нямаше нито катинар, нито резе... Значи, заключена е *отвътре*! „Нима и тук са ме изпреварили? — тихо ахна Хажи-Бекир. — Може би и тук нощуват ловци на каптар? Трябва да бъда предпазлив... И преди всичко да не се приближавам до прозореца!“

Но какво да прави?! Не може да нощува в снега на студа!

Хажи-Бекир потегли към себе си дръжката с цялата сила на отчаянието, но не рязко, а предпазливо; сглобената от нерендосани дъски врата скръцна, застана и едва-едва се отмести; някак му се удаде да пхне ръката си и да напипа резето. Хажи-Бекир влезе предпазливо, предпазливо притвори и заключи вратата, безшумно пристъпи навътре и се спря, като се озърташе и душеше. Къщата лъхаше на топлина. В малкото огнище догаряха последните главни. Миришеше на печени картофи и сушено месо. Предпазливо Хажи-Бекир измъкна горяща главня от огнището и я повдигна, като се оглеждаше. На широк нар до стената, покрит с бурка, спеше човек: нито около спящия, нито до вратата, нито до огнището не се виждаше пушка. Хажи-Бекир се зарадва: да разговаряш с един — съвсем не е както да говориш с трима, при това въоръжени! Той не искаше да безпокои спящия: измъчваше го глад, а в къщата така вкусно миришеше! До прозореца висеше половин сушен овен; Хажи-Бекир намери нож, отрязва целия заден бут и седна пред огнището, като стъкваше огъня и печеше месото... Остра мризима на печено изпълни къщата; спящият кихна. „Спи, спи, наздраве! — каза Хажи-Бекир, без да сваля очи от месото. — Нека хапна, тогава ще поприказваме с тебе, добри отшелнико...“ Не можа той да дочака, докато се опече цялото парче, започна да реже с ножа къс след къс и да яде, като силно мляскаше. И така дъвчеше и

мляскаше, докато не остана в ръцете му само гола кост; но и костта не хвърли гробарят, а първо я поогриза, посмука и още един път я огледа: не е ли останало някъде парченце месо? Но никъде вече нямаше месо и гробарят с въздишка хвърли костта в огнището.

Сега, когато се наяде и стопли, на Хажи-Бекир се върна съзнанието за силата му, а с него и самоувереността. Гробарят се приближи до нара и започна да бута спящия, като повтаряше:

— Събуди се, приятелю, събуди се! Хайде да поприказваме...

Отначало спящият само замуча, ритна и като че ли искаше да се обърне на другата страна, но изведнъж трепна, отхвърли бурката и попита с такъв силен и рязък глас, че на Хажи-Бекир му зазвънтяха ушите:

— Ей, кой е тук?!

— Не викай така! — примоли се гробарят. — Който и да съм, аз съм жив човек. Нека поговорим...

— Хажи-Бекир?!

— Да. — Откровено казано, Хажи-Бекир малко се обърка: по-добре да беше се случил непознат, който не знае, че той е избягал от затвора. — А ти кой си?

Вместо отговор обитателят на къщичката се втурна към вратата, ала Хажи-Бекир успя да го улови и въпреки яростната му съпротива домъкна непознатия до огнището, на светлината, но едва погледнал в лицето му, побледня, отскочи, завика: „Таба, таба, аллах!“^[1], гонейки привидението. Но приразкът не изчезна: стоеше пред него в трепкащата светлина на огнището. Сега пък Хажи-Бекир хукна към вратата, но призракът му прегради пътя.

— Ти искаше да поговориш с мене, Хажи-Бекир! — оглушително силно каза той — Какво пък, хайде да поговорим.

— Не, не, не, не! Не може да бъде! Това не си ти!

— Че кой съм?

— Т-твоят при-призрак.

— Това съм аз, Хажи-Бекир. А ти не се бой, аз също се изплаших, още треперя...

— Не, не, не, това не си ти! Това не е твоят глас! — шептеше гробарят; от ужас очите му се разшириха и се изцъклиха, челюстта му увисна. — Адам?!

— Да, Хажи-Бекир, аз съм.

— Не! Ти умря!... Аз сам те погребях!

— Мъртвите не ядат пушено месо с картофи, в рая при аллаха, казват, менюто е друго — възрази Адам, седна до огнището и стъкна главните. — Виждам, и на теб ти е харесало месото...

Постепенно гробарят идваше на себе си от спокойния глас на Адам, но все още стоеше окаменял и без да сваля очи от Адам: като че ли прилича на него, дребничък, гърбав; но гласът, гласът му не е неговият — оглушително силен, командирски, властен. Това да е гласът на Адам, на селския бръснар, който винаги писукаше и скимтеше?!

— Да не си дошъл да ме убиеш? — попита Адам.

„Да не си дошъл да ме убиеш?“ — тези думи преминаха из къщата като кълбеста огнена мълния. „Да го убия?“ Как може да убие този, който с внезапното си възвръщане от райските градини на аллаха така прекрасно възкресява него, гробаря Хажи-Бекир?! От преследван от правосъдието беглец, от измъчен звяр, убиец, бъдещ каторжник, този мил Адам отново го прави него, Хажи-Бекир, свободен, волен човек, за когото е открит целият свят! Сега той може да замине в Крим или в Латвия — където иска! И даже може би ще му позволят да се върне към предишната работа...

— Ти наистина ли си Адам? — попита Хажи-Бекир с пресъхнали от вълнение, непослушни устни.

— Да...

— Я ме ощипи, ако не си призрак...

Адам се приближи и го щипна по корема, като пхна ръка под полушубката му.

— Ой, боли! Я още един път! — радостно възкликна Хажи-Бекир. — Значи, това наистина си ти, Адам, скъпи мой, гърбавичък мой, куцичък, мил Адам! Ти си жив!

И Хажи-Бекир здраво прегърна селския бръснар.

— Ой, по-внимателно! — извика Адам, като се изтръгваше.

— Ха-ха-ха, жив! Ха-ха-ха! — Хажи-Бекир ту се отдалечаваше и любуваше, ту се хвърляше да го прегръща, ту обикаляше около него, танцувайки някакъв нелеп възторжен танц, пляскаше с ръце, смееше се, кискаше се, хълцаше, като си изтриваше очите. — Ти — Адам! Е, разбира се, ти си! Ама нали умря! Нали те погребяха! Аз сам видях костите ти и твоята папаха...

— Каква папаха?

— Сива. Сивата ти папаха — нея целият аул я знае. Кара-Хартум я намери във Вълчата клисура...

— Ох, нещастникът!

— Кой нещастник?

— Та нали си смених папахата с Шахназар. Значи, той е попаднал в зъбите на черния вълк...

— Така му се пада, негодника му с негодник! Ако не беше този шарлатанин, щях ли аз така да се мъча?... Ти — Адам? Ама, разбира се, Адам, мой мили, скъпи гръбльо, мой мъчител и мой спасител! — И отново Хажи-Бекир заскача около Адам, като потропваше и пляскаше с ръце. Явно, не само от скръб хората губят разсъдък!

Изведнаж гробарят спря.

— А ти защо се криеше? Защо?

— Защо се скрих? Отначало от страх и огромно желание да не загубя онази, която неочаквано получих... Но, разбира се, аз не бих понесъл дълго самотата, ако... Хе-хе-хе, разбираш ли: в онази нощ, когато бягах от тебе и се подхлъзнах над пропастта, от мен се изтръгна вик...

— Нима ти викаше тогава?

— Да. Аз сам на себе си не повярвах, но викът беше мой.

— А аз мислех...

— Ти помисли, че вика каптарят? Хе-хе-хе, как бягаше ти! Аз те чух как офейка... А аз по чудо не паднах. Впрочем и да бях паднал, все едно, нямаше да се случи беда: оказа се, че съм висял, хванат за един камък, не над пропастта, както мислех, а само на две педи от земята... Хе-хе-хе! Ама че силно бягаше ти!

— И още как! От такъв вик ще избягаш...

— Ето тогава ми дойде мисълта да отмъстя на всички за подигравките — на млади и стари. И от този ден именно аз станах за Шубурум снежен човек, каптар. Викът ми плашеше хората — аз виждах! Поне веднъж и аз можех да се надсмивам над присмехулниците! И се насмях до насита... Ама че страх всях в душите им! А? Какво ще кажеш, Хажи-Бекир?

— Ще кажа, че ти си жесток, че ти уби, унищожи аула, разруши саклите, че хората напускат Шубурум. Ще кажа, че ти си виновен за това опустошение.

— Да, аз. Нека! Радвам се, че можах да пропъдя хората, да пропъдя упоритите шубурумци от безплодните камъни. Отдавна можех да се върна в аула, а не да обикалям тайно около моята сакля, където живее Хева. Но когато видях, че мога да заставя хората да напуснат най-последно коравите, оскъдни планински земи, останах в тази жалка къщурка. Аз искам, Хажи-Бекир, моите съселяни да живеят в богатите земи край морето, да живеят нов живот... Там, където има кино, телевизор, гостилница, те-атър... И самият аз искам да живея по новому!

Да, доводите на Адам не бяха прости, не можеше да не се позамислиш... Мълчаливо го гледаше Хажи-Бекир: колко страдания му донесе този човек с желанието си насилствено да пресели жителите на Шубурум... Да го убие? Но нали той е ключът към целия му бъдещ живот. Адам — това е свобода за него, волен живот сред хората, горд, чист живот — неопетнен...

— Да вървим! — каза Хажи-Бекир.

— Къде?

— Ти ще дойдеш с мене в аула, при хората.

— За нищо на света! Докато не изгоня от аула всички до един.

Чуваш ли?

— Ох, не крещи! Оглуши ме.

— И още: Хева е моя! Разбра ли?

— А ако се съглася, тогава ще дойдеш ли?

— Ще дойда... А ти няма ли да ме излъжеш?

— Не ще и помисля.

— Закълни се!

— В какво?

— В живота си.

— В предишния си проклет живот ли? Моля.

— Не, закълни се в бъдещия си живот.

— Кълна се във всички радости, които още очаквам от живота — каза Хажи-Бекир.

С всяка минута все по-топло, все по-радостно му ставаше на душата: ето че се свършиха неприятностите, сякаш са били сън! Главното е, че пред него седи жив и здрав Адам, неговото освобождение и защита! А Хева — по дяволите, и без туй тя не иска да се върне при него... Нищо, ще се намери и за Хажи-Бекир някоя мома

или вдовица, ако не в Шубурум, то може би на новото място: нали и Хажи-Бекир след всички злополуки и позор не иска да остане в този аул. Ето защо се успокои Хажи-Бекир, успокои се, развесели се и те заключиха мир, който в историята може да се нарече Пурбанчайски мир, понеже така се нарича реката, която протича в клисурата и някога въртеше колелото на старата мелница.

Мира те затвърдиха с хубава вечеря: изпекоха и изядоха цялото овнешко месо и картофите, които още бяха останали на Адам в старата къща на горския пазач.

[1] Заклинание. — Б.пр. ↑

ЗА ТОВА КАК СЕ ПУКНА НАДУТИЯТ ОВЧИ МЕХУР

Събитията в аула Шубурум се сториха, изглежда, толкова значителни и зашеметяващи, че от тях се заинтересуваха най-различни хора от най-различни места, близки и далечни. И днес тук се струпа толкова народ, колкото побратими не са се събирали за всичките години: поклонници на светия гроб на Адам, любопитни туристи, дочули за чудния аул във висините, цял отряд учени и специалисти по снежните хора — добре организирана и богато екипирана експедиция; тук се намираха и ревизори, пристигнали да изяснят какви щети е причинил на колхозния склад снежният човек; дойдоха и представители от охраната на обществения ред, които впрочем се готвеха да ловят не снежния човек, а избягалия от затвора убиец... Никога досега не е имало в Шубурум такова оживление. Децата просто капнаха от умора: трябва навсякъде да стигнат, всичко да видят, да надникнат през прозореца на селсъвета и колхозното управление, да огледат дрехите, очилата, автомобилите на учените, да издрънчат от тях значка или марка за колекция, да постоят при светия гроб, да позяпат туристите с фотоапарати и бинокли...

Изглеждаше, пристигналите в аула са повече от местните жители: още снощи мнозина напуснаха Шубурум. Сега нямаше недостиг от свободни помещения и Мухтар и Чамсулла радушно посрещаха пристигналите, без да ги питат кой и за какво е дошъл, а просто ги отвеждаха в празните сакли с думите: „Добре дошли, разполагайте се и живейте, колкото ви е угодно; ние отдавна ви чакаме, при нас рядко идват такива почтени хора!“ Какво да се прави: такъв е обичаят на планинското гостоприемство. А на тези, които бяха пристигнали да ловят снежния човек, Чамсулла и Мухтар казаха: „Надяваме се, че ще имате успех и ще хванете този снежен шейтан; заповядайте, той е на вашите услуги, той е в нашите планини — сами го видяхме и чухме вика му. Избавете ни от него: именно заради каптаря хората преждевременно напуснаха саклите... Впрочем все някога това трябваше да се случи, пред вятъра на времето миналото не

може да устои... Колкото и да ни е мъчно, но трябва да се разделим с планините!“

Чамсулла и Мухтар стояха с почтените гости край селсъвета, когато всички обърнаха внимание на една странна процесия: връщаха се, мъкнеха се, едва движейки крака, напетите смелчаци, първите мераклии да хванат каптаря. Али-Хужа вървеше напред с превързана глава и куцаше с единия крак; той изглеждаше най-напет от всички и даже носеше на рамо две ловджийски пушки, но още никога досега шубурумци не бяха виждали стареца толкова мрачен... Зад него се мъкнеха изморени, измъчени, изпокъсани и контузени, гладни и премръзнали Кара-Хартум и Касум и носеха на саморъчна носилка Хамзат с окървавено лице. „Охо! — помисли Мухтар. — Добре ги е наредил каптарят!“

А между впрочем каптарят тук нямаше нищо общо...

Същата нощ, когато срещнаха и раниха Хажи-Бекир, те усетиха в саклята на Шейтан-проход нещо нередно: някой не един път се приближаваше до вратата и като че ли душеше. Ловците изскочиха навън — по снега ясно личаха следи от звяр! Втурнаха се по следите, обиколиха саклята, мислеха, че ще видят каптаря, а видяха пламтящите зли очи на черна вълчица, готова да се хвърли върху всякаква жертва: зимата тази година беше гладна за зверовете и коремът на вълчицата беше залепнал за гръбнака ѝ. И тогава... Казват, във всяка страна има една верста лош път, а у всеки храбрец — минута на страх! И тогава безстрашният неуморим ловец Кара-Хартум изведнъж писна със заешки глас и търти да бяга. Вълчицата се спусна след него, приятелите побързаха да се притекат на помощ, в смута и суматохата на борбата Али-Хужа се търкулна по стръмнината, удари главата си, изкълчи си крака... Все пак Касум удари вълчицата с ножа на Мухтар. Одраха кожата, като изтърсиха всичко останало. Но сега почнаха спор за кожата. „Кожата е моя! — яростно викаше Кара-Хартум. — Аз добре познавам тази вълчица. Аз три месеца я следя!“ — „Тогава защо офейка!“ — възмути се Али-Хужа. „А вие помислихте, че съм се уплашил?! Ха-ха-ха! Аз просто исках да отведа вълчицата встрани. Та не може да се стреля, когато всички сте накуп около нея!“ — „Стига! — викна Али-Хужа. — Кожата е моя: аз пострадах най-много на този проклет лов.“

Докато Али-Хужа и ловецът дърпаха един другиму из ръцете си кожата, Хамзат и Касум поспориха на други теми: за Айшат и за любовта. И така любовно, в разгара на спора, започнаха да се налагат един друг с юмруци, като гледаха да улучат единственото незакрито от полушубката място — лицето, че се търкулнаха по същата тази стръмнина, по която падна и Али-Хужа. Впрочем, поради младостта си пострадаха малко... Но Хамзат заяви, че не може да ходи, и на Касум и Кара-Хартум се наложи да го мъкнат на набързо скалъпена носилка; кой знае, може би Хамзат отмъщаваше на Касум за поражението си, което го принуди да го носи? Ревността и отмъщението са изобретателни, а особено на шубурумските височини!

Когато те влязоха в аула, от всички страни се стекоха хора, които мислеха, че носят завързан каптар. Но видяха разбитото лице на ветеринарния лекар и се обърнаха разочаровани, сякаш Хамзат не струваше колкото малкия пръст на каптаря! Ето до какво доживяха шубурумци: сега тях ги ценяха по-малко от снежния човек!

Слухът за несполучливия лов на каптаря се разпръсна по аула и още няколко семейства започнаха да събират вещите си, за да слязат от прокълнатите височини в благословената долина, където няма снежни хора, а има много плодородна земя. Този път Мухтар и Чамсулла не пречеа на желаещите да напуснат вече напуснатия от мнозина аул: след дълги преговори и молби на шубурумци разрешиха да се преселят на платото в планините Чика-Сизул-Меер, където се строи най-голямата хидростанция от Сулакската каскада — Чиркейската — и вече израсна селище с дву и триетажни градски къщи.

Единствено Хева живееше в саклята на Адам без тревоги и вълнения и никъде не мислеше да се преселва. А и защо да се вълнува? Тя се бе запасила за зимата: сушено месо и брашно в чували, и дърва, подредени на двора, и картофи в землянката под сламата; като се свърши това — ще донесат отново. А в замяна трябва само да разказва на хората за светостта на втория си мъж, нейния любим, скъп, обожаем, както тя сега казва, Адам, който така преждевременно я напусна: явно на аллаха е бил по-нужен! И тя нямаше време да скучае: винаги хора, разкази, новини... Днес тя разчистваше стаите, готвеше се да приеме нови поклонници на светия гроб. Хажи-Бекир сега тя съвсем за нищо не смяташе. „В сравнение с Адам той беше същински

дявол! — казваше тя. — Да бъде проклет, че вдигна ръка на Адам! Нима може да се обиди такъв ангел?“

Тя разтребваше гостната, когато пред нея застана Адам.

Отначало Хева даже не му обърна внимание и само както обикновено каза:

— Влезте, влезте, скъпи гости. Аллах да ви чуе!

— Аз не съм гост, аз съм мъжът ти, Хева! Не ме ли познаваш? — отговори Адам, като се стараеше да говори по-тихо, за да не я изплаши.

Хева го погледна и примря. Искаше да извика — нямаше глас, закри с ръце лицето си, зашепна нещо като „астахпируллах, астахпируллах“^[1] — явно поклонниците бяха успели да я научат едно-друго от корана. Махна ръце, отново погледна с ужас и недоумение усмихващия се Адам.

— Какъв гост съм аз? Аз съм стопанинът ти, жено!

— Кой си ти?!

— Аз съм Адам, куцията, гърбав, писклив Адам, твоят мъж!

— Не, това не е твоят глас!

— Да, права си, гласът ми се измени.

— Защо, защо...

— Какво?

— Защо се върна оттам? Кой те е викал?

— Твоите молитви и молитвите на поклонниците, Хева.

— Та ти умря! Погребах те...

— Ех, Хева! Сега все едно, ти няма да разбереш... Направи по-добре хинкал и избери по-тлъсто месо от гърдите — каза Адам и спокойно се разположи на софата: подложи по-удобно възглавниците и се изтегна, както косач по сенокос в обедния час. — Ех, че е хубаво в къщи! — промълви той блажено и веднага захърка така, че се чуваше в цялата къща: сякаш хипопотам си правеше гаргара.

На Хева ѝ се струваше, че се е побъркала. Бледна, тя ту замираще на място, ту се мятеше по стаята, като хващаше и веднага пускаше вещите. Мислеше: дали не спи? Но се опитваше да се събуди и не можеше! Изскочи на верандата, погледа наоколо: не, нищо не се е изменило в света: планини, покрити със сняг, скали, земя, слънцето грее. Ощипа се — и охна от болка. Върна се в стаята: не, привидението не е изчезнало, лежеше на софата и хъркаше така, че леко подрънкваха

съдовете. Тихо се приближи до софата, наведе се, взря се: няма съмнение, Адам! Предпазливо се докосна: топъл, от плът, телесен, а не безтелесен... Отново излезе и отново се върна. Той не беше изчезнал: лежеше в топлата стая на софата в своята сакля! „Може би след хинкала от гърди ще изчезне?“ — вече съвсем странно си мислеше Хева: не, тя и в мислите си не можеше да допусне, че Адам се е върнал от онзи свят завинаги... „Трябва по-скоро да му приготвя хинкал, той помоли!“ — помисли Хева и избра най-тлъстото месо от гърдите: на нея за първи път ѝ се случваше да гоцава светец.

... Връщайки се от небитието при хората, Адам и Хажи-Бекир вървяха един до друг и другарски приказваха, сякаш между тях никога не беше преминавала нито черна, нито сива котка. Към Шубурум те се изкачиха от изток и тук, в покрайнината, до самото разклонение на пътя, Адам видя квадратна постройка от дялан камък с купол-луковичка, увенчан с кълбо; край него много хора или се молеха на килимчета, или седяха, като прехвърляха броеници, въпреки студа и снега.

— Какво, появил се е нов шейх? — учуди се Адам.

— Да — засмя се Хажи-Бекир. — Можеш да се радваш.

— На какво?!

— Та нали този светец си ти!

— Как така аз?!

— Тук е твоят гроб.

— Моят гроб? И сигурно ти, разбира се, си побързал да ми изкопаеш гроба?

— В Шубурум няма друг гробар...

Адам изведнаж се ухили:

— А ако обявим на поклонниците, че аз съм жив, а?

— Няма да повярват.

— Вярно, ти си прав... Те така са увлечени в своята работа, че навярно им е все едно кой е погребан тук: дали шейх, дали Шахназар, дали костите на коня му и мойта папаха... А все пак приятно е...

— Какво ти е приятно?

— Ами ето така да постоя пред своя гроб и да погледам хората, които възторжено почитат паметта ми. Уверен съм, че когато умра наистина, такава почит няма да има...

— Не, не, в името на аллах, не умирай! И въобще на човек му се полага да умре един път, два пъти да умираш — това е вече смешно!

— Хм, да. Прав си.

— И на мен ти ми трябваш жив, а не мъртъв. Да вървим! Не пречи на хората да се молят.

— Все пак трябва да им кажем!

— Не, не! Това ще бъде светотатство, оскверняване на гроба на светеца Адам.

— Ама аз още не съм покойник!

— А ако искаш да знаеш, от техните юмруци може и да станеш покойник, ако ги разсърдиш.

— Нима ме предпочитат мъртъв, а не жив?!

— Такава е нашата вяра: приживе човек не струва повече от мравка... Хайде да вървим, да вървим, поклонниците вече поглеждат накриво, мислят, че им се надсмиваме.

— А как да не се смееш?! Мене, селския бръснар, хората ме смятаха за каптар, а ето — те са цяло стадо каптари!

Адам не искаше да си отива, готвеше се още да разсъждава, но Хажи-Бекир насила отдръпна бръснаря от гроба му и го повлече към аула. Но когато се изравниха с вратата на неговата сакля, Адам се запъна и решително се отказа да върви по-нататък. Хажи-Бекир го умоляваше най-напред да се яви в селсъвета; бръснарят беше неумолим.

— На когото трябва, да дойде при мене — гордо заяви той и си отиде.

Адам канеше у дома Хажи-Бекир, но той само поклати глава; не искаше да се среща с Хева; в края на краищата тя именно едва не го предаде на саморазправата на разярената тълпа...

И Хажи-Бекир тръгна сам направо към селсъвета.

На площада се тълпеше народ. Айшат още се суетеше: превързваше раните на смелите ловци на каптаря. Хамзат едва не скочи от носилката, като видя как грижливо и даже нежно превързваше Айшат лицето на Касум. Може би той все пак щеше да се повдигне, за да удари кореспондента, но тогава се появи Хажи-Бекир. Гробарят веднага бе обкръжен от пазителите на обществения ред, които казаха, че той е арестуван в името на закона.

— За какво? — гръмко попита гробарят.

— За убийството на бръснаря Адам! — каза приближилият се Мухтар.

— А ако не съм го убил? — засмя се Хажи-Бекир.

— С бягството си от затвора ти сам доказа своята вина. Водете го!

— Не, не, чакайте! Ха-ха-ха... Адам е жив! — викна тържествуващ Хажи-Бекир.

— Как така — жив?! — зашумяха наоколо. — Ние сами го погребяхме! Какво ни баламосва той?! Просто се е побъркал!

Като се смееше от време на време, Хажи-Бекир разказа всичко: че току-що е изпратил Адам цял и невредим в неговата сакля, че каптар няма и не е имало, а всичко е било отмъщение на Адам над присмехулниците и нахалниците, че слуховете за снежния човек са просто празна измислица на дърдорковците и сплетниците... Слушаха го със зяпнала уста.

— А викът? — попита някой. — Адам имаше тъничък, писклив гласец...

— Виж, гласът му наистина се е изменил — отговори гробарят.

— Да, всичко е възможно — дълбокомислено забеляза Али-Хужа. — Аз сам, със собствените си очи видях как без квачка люпят пилета!

Не, все пак никой не искаше да вярва.

— Но какво ще слушаме приказките му! Да идем при Адам! И дръжте по-здраво този лъжец, да не избяга пак!

— А-а, сега няма да избягам, да имате да вземате! — засмя се Хажи-Бекир.

На шума от саклята излезе изплашената Хева и каза:

— Той спи, по-тихо, моля!

От детство тя беше свикнала да благоговее пред светците.

— Разбуди го! Незабавно! — зарева тълпата.

И ето на верандата излезе, като се мръщеше недоволно, сънливият Адам.

— Вах, вах, вах! — завикаха в тълпата. — Той е жив! Действително е жив! Това е Адам. Да, да, нашият Адам!

— Какво става? — попита бръснарят, като се спря до перилата и постави ръце отзад; той все още тържествуваше победата си над аула. — Какво, подушили сте миризмата на хинкала, който приготви *моята*

Хева? Добре дошли, заповядайте на хинкал! Само не забравяйте да донесете вино...

Вцепенени, шашардисани, смаяни, вдървени от учудване стояха шубурумците пред саклята на Адам: никога не бяха чували те Адам да говори така ясно, мъжествено, членоразделно.

— А викът? — спомни си някой. — Викът на каптаря! Нека да извика!

Да извика, Адам не искаше: това му се стори насмешка — значи, отново се подиграват! Искат да имитира каптар за тяхно развлечение... Но Хажи-Бекир падна на колене, молейки:

— Не ме злепоставяй, бъди приятел! Та те не ми вярват, мислят, че ги лъжа! Нали аз не искам да кажеш онези проклети думи, начало на всичките ми беди...

Най-после Адам склони; запусти с длани ушите си, отметна глава, разтвори уста — и гръмотевичен рев премина по Шубурум. Отвърнаха скалите, планинското ехо започна да се лута и да се обажда отдалече; децата завряха глави в майчините поли и заплакаха; жените от страх се притиснаха към мъжете, търсейки защита.

Така всички се убедиха, че митът за снежния човек се е пукнал като без мяра надут овчи мехур.

И всъщност най-жестокото разочарование се падна на ветеринарния лекар Хамзат: няма кого да хваща в околните планини, понеже няма никакъв каптар, а, значи, няма и надежда да получи ръката на красавицата Айшат... И няма да има никаква дисертация! И статията, която напечата във вестника: „За изкопаемото животно, неправилно наречено снежен човек“, сега предизвиква само насмешка и подигравки...

Пазителите на обществения ред вместо Хажи-Бекир откараха от Шубурум едноокия Раджаб, на когото поради пълното отсъствие на каптар сега се наложи да признае в трезво състояние, че сам е запалил документите в склада...

Казваха, че от вика на Адам даже от неговата собствена сакля пред погледа на всички паднали няколко камъка — и това беше началото на разрушението на Шубурум, аула във висините, който е по-близо до аллах, отколкото до земята, прекрасната, плодородна, цветуща, благоуханна земя на родния Дагестан.

[1] Махни се, нечиста сила; боже упози. — Б.пр. ↑

ЕПИЛОГ

Като чаткаше кротко с подковите по кремъци и гранити и кимаше с глава, сякаш размисляше и се съгласяваше с нещо, конят ми се спусна от високите студени планини към топлите предпланини на платото Чика-Сизул-Меер, в младия град от бял варовик и златист туф^[1] с червени тухли, в младия град на брега на спокойното сладководно изкуствено море, още ненанесено на картата от скъперниците картографи.

Тук цъфти, смее се и пее пролетта. Слънцето милва с горещата си длан нежната земя, както баща главата на дъщеря си. Ласкаво шумолене на листа, сенчести алеи с орехови дървета, улици с два реда пирамидални тополи, булеварди с цъфнала бяла акация. Обикновена делнична суетня, шум на коли. Аз навярно изглеждам странно с коня си по градската улица: минувачите се обръщат да ме гледат и чаткането на подковите по паважа се разнася далече по пресечките, раждайки множество малки отгласи в къщите и входовете на градските здания.

Все пак шубурумци и тук остават верни на себе си: не искат да живеят в градските апартаменти на големите блокове, а се стремят да се настанят в къщичка за едно семейство, скрита в цъфтяща градинка. Това са все „самостоятелно направени къщи“, построени с държавен заем, и както казват планинците: „В такава къща е срамно да се умира!“

Всеки шубурумец знае не от разкази как се е родил този град, тази хидростанция, това водохранилище, защото е бил не само очевидец, страничен наблюдател, но и сам е строил и къщите, и хидростанцията на Сулацкия каньон с бетонен бент, висок двеста и четиридесет метра. Досега се чудят шубурумци, че тук работят само седем часа на ден и за да не стоят със скръстени ръце, през цялото си свободно време се ровят в градинките; обичат и познават шубурумци земята и досега казват с възторг, че тук тя е такава тлъста и сочна — просто на хляб вместо мед да я намажеш! При това и градинките пред къщите не са по-малки, отколкото предишните поля-тераски на шубурумските височини.

Неволно си спомняш думите на неизвестния певец на планинските краища:

*По-добре запей за скърби песен,
думи не пести, с усмивка пей!
А при радост пей ни по-полека —
и без друго ще те слуша всеки.*

Навярно и на мене ми е време да пея по-тихо...

Кои са тези, които вървят напред, весело говорят и се смеят, чуруликат и нежно си гукат като двойка птици на наров храст? Я, та това са нашите познати Айшат и Касум, лекарката и кореспондентът, жена и мъж; Касум премина на работа тук като спецкор на един столичен вестник. „А Хамзат?“ — ще попитате вие. Горкият, не пожела всеки ден да се среща с щастливия си съперник и се настани на работа в един по-далечен колхоз... Бащата на Айшат, когото в Шубурум наричаха „селсъвета“ Мухтар, сега се труди в градския изпълнителен комитет; Чамсулла завежда отдела за готови дрехи в универмага: ето защо всички шубурумци ходят пременени с новички модни костюми! Интересува ви съдбата на Хажи-Бекир? Селският гробар промени предишната си професия и сега строи къщи за хората; по-рано се грижеше за мъртвите, сега се грижи за живите... И май не се чувствува зле. Само другарка още не си е намерил: както се изразяват планинците, той е сам и няма с кого да гризе орехи. Кой знае, може би лелее в душата си мечта, че някой път Адам ще се опари с горещ бульон и ще извика в гнева си онези проклети думи? Но Адам не е толкова глупав и макар че се е парил вече много пъти, не е обидил Хева с безсмислено дърдорене; за по-голяма сигурност той затвърди брака си с регистрация в гражданското отделение, а свидетелството носи в горния джоб, до сърцето си — така е по-сигурно... Наистина, ако Адам не беше отдавнашен член на Съюза на безбожниците, аз все пак бих го нарекъл светец: с такова смирение понася той и горещите бульони, и другите несгоди на семейния живот! Нали Хева сега вече свикна със съдбата си и живее със светеца както с най-обикновен човек.

Кара-Хартум стана продавач в ловджийския магазин и разказва на купувачите разни случаи от преживяното; с най-голяма популярност се ползува героичното повествование за това как е проследил и убил страшната черна вълчица. Какво пък, на рибарите и ловците не можеш да им вържеш устата...

Ето че остана назад центърът на града, започват „шубурумските къщи“. Време е най-после да сляза от коня и по-нататък да го водя за поводите. Тъкмо свих в една пресечка — гледам, върви Али-Хужа с бамбукова въдица и торба, пълна с риба: той живее тук, в съседство с Хужа-Али. След дълга разлъка те се срещнаха и двамата нечувано се зарадваха, въпреки че веднага започнаха да спорят и даже да се карат. Хужа-Али никак не можеше да забрави това, което е станало някога на края на гората...

А чудесна рибка носи Али-Хужа — предпазливата, ловка, красива, вкусна риба на планинските реки — пъстърва!

Но защо той не отива у тях си, а у съседа? Дали не иска да се похвали?

На отворената врата радостно го среща баба Айбала, жената на Хужа-Али. А самият Хужа-Али в това време, клекнал, маже стъблата на мъничките дръвчета с вар. Той веднага забеляза сияещото лице на жена си и веднага се досети кой ги е споходил, затова пита силно и свадливо:

— Защо си дошъл?

— Съвсем е изкуфял старецът! — възмуцава се баба Айбала, като отнася торбата с рибата. — Нима гост се пита: „Защо си дошъл?“

— Не питам тебе...

— Аз дойдох да кажа — говори, като се приближава Али-Хужа, — искаш или не искаш, но ще трябва да се примириш с това, че ние сега имаме една баба за двамата.

— Какво-о?! — надига се Хужа-Али. — Това още не стигаше...

— Какво се горещиш? Нима ни е малко една до края на живота?

— Я виж какъв език имаш. Махай се! — вика Хужа-Али и избутва приятеля си зад вратата.

— Ей, ей, какво правиш? Дай си ми рибата! Хора, ограбиха ме! — весело вика Али-Хужа.

— Каква риба? — отново отваря вратата Хужа-Али.

— Аз донесох риба, е-ей такива пъстърви!

— Не може да бъде! А къде са те?

— У бабата. Да не мислиш, че мене ме е прегръщала до вратата? Ами! Не мен, а торбата с пьстървите.

— Пьстърви — това е чудесно! — радва се Хужа-Али. — Няма по-хубаво мезе за моето вино... Влизай, влизай...

И Али-Хужа влиза засмян през отворената пред него врата.

— Оставяй всичко, тръгвай! — казва той на Хужа-Али. — Сега нашата старица ще изпържи рибата.

— Не „нашата“, а моята!

— Добре, добре, не твоята, а нашата. Да тръгваме.

Влязоха старците в къщата, отместиха столовете, сложиха на пода възглавници, седнаха — е, за какво е този разкош, тези мебели! На пода поне чувствуващ под себе си твърда почва! Седнаха и сега на чаша хубаво вино разговарят за Шубурум и доброто старо време...

Аз не издържам, завързвам коня за тарабите и се присъединявам към милата компания на старците, на които винаги е приятен още един събеседник.

Сега, когато пред мен изпуска пара нежната дагестанска пьстърва и стои чаша светло, ароматно геджухско вино, аз неволно млъквам. Само ще предложи тост за славните шубурумски старци: нека във вашия живот, скъпи, да има толкова беди, толкова нещастия, толкова скръб и печал, колкото капки вино останат в моята чаша!

Дерхаб!

[1] Втвърдена вулканична лава. — Б.пр. ↑

СТЕФАН СТОЯНОВ ЗА АВТОРА НА КНИГАТА

Ахмедхан Абу-Бакар е един от най-талантливите млади писатели на Съветски Дагестан. Роден е през 1931 година в аула Кубачи, прочут с майсторите си златари. Произлиза от народностната група даргинци. Въпреки немногобройното население на Дагестан там живеят около тридесет различни народности и всяка от тях говори на свой език, има своя култура, обичаи, нрави, легенди и песни. Даргинците са една от основните народности на Дагестан, разположен сред суровите и живописни Кавказки планини. Дагестан — това значи Страната на планините.

Всичко, което Ахмедхан Абу-Бакар е написал досега, е свързано с неговия роден край. Още от детство той залюбил поезията и преди всичко творчеството на големия даргински поет Батирай. Увлечението му по поезията било толкова голямо, че когато помагал на баща си — майстор-златар, вплитал своите първи стихове в изящните кубачински орнаменти, които дълбаел и гравирал върху метал.

Първата книга на Ахмедхан Абу-Бакар „Мога ли да не кажа, че съм щастлив?“ е сборник от такива именно стихове. Тя отваря пред начинаещия дагестански поет вратите на Московския литературен институт „Максим Горки“, който той завършва през 1956 година.

Поезията не донася известност на Ахмедхан Абу-Бакар. Той се опитва и в драматургията, написва няколко пиеси, но и тук не намира себе си. Младият писател не се отчайва и опитва своето перо в прозата. Тук неговият талант избликва буйно и се излива в няколко великолепни повести, обвеяни от свежестта и красотата на любимия му Дагестан: „Медените скали“, „Даргински момичета“, „Чегери“, „Снежни хора“ и „Огърлица за моята Серминаз“. Превеждат ги веднага на руски език, а някои от тях издават и в чужбина. Оригиналнен и интересен е неговият сборник от забавни случки и миниатюри, излязъл под заглавието „Когато планинците почиват“. По произведения на писателя са създадени филми.

Творчеството на Ахмедхан Абу-Бакар е интересно явление в съвременната многонационална съветска литература не само с народността си колорит, но и с оригиналния стил и похвати на автора. Той добре познава живота на своите сънародници и умее да ни ги представи по един завладяващ, свойствен само на него начин. Този начин ни помага да разберем по-лесно бита, нравите и обичаите на една страна, където съвременността съседствува с многовековните традиции, където живее един душевно щедър и талантлив народ от дружното семейство на съветските народи. Досегът с творчеството на Ахмедхан Абу-Бакар е досег с едно свежо дарование. В неговите повести най-широко са използвани народните предания, легенди, пословици и поговорки. Особено характерни за творческия му маниер са лиризмът и романтичните похвати при описание на жизнените ситуации. Но те не са цел, а средство за пресъздаване на действителността, на реално съществуващите условия.

Героите от произведенията на Ахмедхан Абу-Бакар са наши съвременници. Те са пълни с жизнелюбие и благородство и изпитват ненавист към всичко, което пречи на хората да се радват на новия живот, на социализма. В устрема им към щастие с тях се случват различни сериозни, смешни или тъжни истории, те са ту радостни, ту мълчаливи, ту печални, но никога не са равнодушни към това, което става на земята, защото са част от нея, част от древното и мъжествено племе на планинците, част от съветската страна. Неизменна черта от характера на тези герои е предаността им към родната земя, към своя народ. В едно свое изказване народният поет на Дагестан Расул Гамзатов дава ласкава оценка за творчеството на Ахмедхан Абу-Бакар. „Аз — пише той — горещо препоръчвам на читателя да прочете тези поетически вдъхновени повести... В тях има много слънце, топли усмивки, хумор на планинци. Читателят ще получи истинско удоволствие и наслаждение... Повестите на Абу-Бакар — това е утрото на нашата дагестанска проза.“

Безспорно една от най-хубавите повести на Ахмедхан Абу-Бакар е „Снежни хора“. В нея са отразени по най-характерен начин особеностите и стилът на писателя. Веселият кубачинец живо и увлекателно, с искрящ от остроумие смях и лека ирония е описал своите земляци, осмял е суеверието и предразсъдъците, които все още

намират място в живота на някои хора от високопланинските селища на Дагестан.

Изобилието от жизнени ситуации, комичните положения, фантазията, граничеща с невероятното и гротескното, са се подчинили тук на авторското перо. Писателят умело ги направлява в желаната посока. Някъде добродушно, някъде строго Ахмедхан Абу-Бакар съди своите съвременници от позицията и изискванията на новото социалистическо общество.

С повестта си „Снежни хора“ писателят показва, че животът тече, изменя се, той не трябва да се оковава в рамките на старите, отживели времето си обичаи и нрави. Новият живот е властен и неотменим, социализмът и комунизмът — това е бъдещето на хората. Когато прочетете тази повест, изпитвате същите приятни чувства както след разговор с умен, проникателен събеседник, който познава живота, обича хората и желае те да живеят днес по-добре и по-мъдро, отколкото са живели вчера.

Стефан Стоянов

Издание:

Автор: Ахмедхан Абу-Бакар

Заглавие: Снежни хора

Преводач: Стефан Стоянов; Пенчо Симов (стихове)

Година на превод: 1970 (не е указано)

Език, от който е преведено: руски

Издател: Народна култура

Град на издателя: София

Година на издаване: 1971

Тип: Повест

Националност: руска (даргинска)

Печатница: ДПК Димитър Благоев — София, ул. „Ракитин“ 2

Редактор: Стефка Цветкова

Художествен редактор: Васил Йончев

Технически редактор: Олга Стоянова

Художник: Александър Поплилов

Коректор: Величка Герова

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/16484>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.